شىنجاڭ ئۇنىۋېر ستېتىنىڭ مول مېۋىلىك پروفېسسورى ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

ئېلكتاب ياسىغۇچى : <<ئۇيغۇر ئېلكتاب گۇرۇپپىسى>>دىن ئۇيغۇر ئوغلى
ئېلكتاب تارقاتقۇچى : ئۇيغۇر ئېلكتاب تورى
www.uyebook.com ياكى www.uyebook.cn

شىنجاڭ ئۇنىۋېر ستېتىنىڭ مول مېۋىلىك پروفېسسورى ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

شىنجاڭ ئۇنىۋېر ستېتىنىڭ مول مېۋىلىك پروفېسسورى ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن ئۇيغۇر مەدەنىيتى ۋە ئۇيغۇر تارىخى تەتقىقاتى ساھەسىدىكى بۇسۇش خاراكتېرلىق ئىلمى مۇۋەپپەقىيەت ھەم بەدىئى ئىجادىيەت ساھەسىدىكى چېلقارلىق ئۇتۇقلىرى بىلەن شۇھرەت قازانغان مەشھۇر ئالىم ، تالانتلىق ئەدىب ،تۇھپىكار مائارىپچى ،

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن 1933-يىلى 9-ئاينىڭ 28-كۇنى ئاتۇشنىڭ مەشھەدكە تۇتاش باغئېرىق كەنتىدىكى ئۇقۇمۇشلۇق ئائىلىدە دۇنياغا كەلگەن ،ئۇنىڭ دادىسىنىڭ ئىسمى مۇھەممەتئىمىن ، ئانىسىنىڭ ئىسمى ھەمراخانىم ئىدى ، ئاتا-ئانىسىنىڭ يېگانە پەرزەنتى بولغان ئابدۇشۇكۇرگە ئۇلارنىڭ ئارزۇسى بويىچە (شۇكرىللا) دەپ ئات قويۇلغان ،

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىننىڭ دادا تەرەپ بوۋىسى ئىبراھىم ھاجىم 1910-يىللىرى ئائىلىسى بىلەن قىرغىزىستاننىڭ ئىسسىق كۇل بويىدىكى قاراقول شەھرىگە چىقىپ دادىسى مەتمىن ھاجىمدىن قالغان خۇرۇم كارخانىسىنى باشقۇرغان ، ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىننىڭ

دادىسى مۇھەممەتئىمىن (ئۆكتەبىر ئىنقىلابى) نىڭ ئالدى-كەينىدە قاراقول ، تاشكەنتلەردە ئۇقۇغان ،ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىننىڭ ئانىسى ھەمراخانىم ئاتۇش تۇركۇللۇك خوجا قاسىم دېگەن باينىڭ يەتتىنجى پەرزەنتى ، شۇنداقلا بىردىن بىر قىزى ئىدى ، خوجا قاسىمباي ئائىلىسى ئەينى يىللىرى ئەنجان شەھىرىدە ئولتۇراقلىشىپ سودا-تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان-1920 . يىللىرنىڭ باشلىرىدىكى بىر ھېيت ھارپىسىدا خوجا قاسىمباي ئايالى ۋە بالىلىرى بىلەن پاراڭلىشىپ ئولتۇرۇپ قىزى ھەمراخانغا ناس خالتىسىنى كۆتۈرۈپ يېقىن ئەتراپتىكى ناس ساتقۇچىنىڭ ئۆيىدىن ناس ئەكىلىشكە بۇيرۇغان ، شۇ ئارىدا ئەنجان- قوقان قىشلاقلىرىدا پائالىيەت قىلىدىغان تۈرەجان باسمىچىلىرى خوجا قاسىمباينىڭ ھويلىسىغا باستۇرۇپ كىرىپ خوجا قاسىمباينى ئايالى ۋە ئالتە ئوغلى بىلەن قوشۇپ ئوقىا تۇتۇپ چىقىپ كەتكەن ،بۇ قانلىق پاجىئەدە پەقەت ناس سېتىۋالغىلى چىقىپ كەتكەن ھەمراخانىلا ئامان قالغان ،،،،

قاراقولدا تۇرۇپ بۇ پاجىئەدىن خەۋەر تاپقان ئىبراھىم ھاجىم تۇققانچىلىق مۇناسىۋىتى بۇلغاچقا قارا يىتىم بولۇپ قالغان بۇ يالغۇز قىزنى ئەنجاندىن قاراقولدىكى ئائىلىسىگە ياندۇرۇپ كېلىپ تەربىيلەپ ، ئوقۇتقان ، كېيىنچە ئوغلى مۇھەممەتئىمىن بىلەن بىرنەۋرە بولغان ھەمراخانىنى بىر-بىرىگە چېتىپ قويغان ،

مۇھەممەتئىمىن بىلەن ھەمراخان-1920 يىللىرى قاراقول ، تاشكەنتلەردە تۇرغان ، مۇھەممەتئىمىن ئەپەندى بۇجەرياندا بولشېۋىكىزمنىڭ تەسىرىگە خېلى چوڭقۇر ئۇچرىغان ، 1930-يىللىرنىڭ بېشىدا ئىبراھىم ھاجىم ئائىلىسى ئاتۇشقا قايتىپ كەلگەن ، مۇھەممەتئىمىن ئەپەندىم بىلەن ھەمراخانىمۇ بىرگە قايتىپ كەلگەن ، 1933-يىلى ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن تۇغۇلغان . 1933-يىلىنىڭ ئاخىرى ۋە 1934-يىلىنىڭ باشلىرى قەشقەرنى مەركەزقىلغان ھالدا ئېلىپ بېرىلغان سىياسى ، ھەربى كۈچلەرنىڭ قانلىق كۆرەشلىرى خوجىنىياز ھاجى بىلەن ستالىن ھۆكۈمىتىنى ۋاستە قىلىپ كېلىشىم تۈزۈشى نەتىجىسىدە ئاخىرلاشقان ، نەتىجىدە 1934-يىلى يازدىن باشلاپ مەھمۇت شىجاڭ جەنۇبى شىنجاڭ ھەربى گارنىزونىنىڭ مۇئاۋىن قوماندانى ، لىيۈبىن باش قوماندانى سالاھىيتى بىلەن قەشقەرگە قاراشلىق شەھەر ، ناھىيلەرنى باشقۇرۇشقا باشلىغان ،ئەنە شۇ چاغدا ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەرئىمىننىڭ دادىسى مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم خۇنجىراپ ئېغىزىدا تاموژنا باشلىقى بۇلغان ، مەلۇم سەۋەب تۈپەيلىدىن 1835-يىلى مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم ئايالى ھەمراخانىم ۋە ئىككى ياشلىق ئوغلى ئابدۇشۇكۇرنى ئېلىپ لىيۈبىننىڭ ياردىمىدە قارا ماشىنا بىلەن ئۈرۈمچى) . ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى)دا سانايى نەپىسە خىزمىتىگە پائال قاتنىشىپ ئىشلىگەن . ئۇزاق ئۆتمەي مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىدە جۇبىڭ ، (ماۋزېمىن) نىڭ يېنىدا مۇپەتتىش بۇلۇپ ئىشلىگەن ، 1937-يىللىرى چۆچەك مالىيە ئىدارىسىگە باشلىق بۇلۇپ تەيىنلەنگەن ، بۇ چاغدا ئابدۇشۇكۇر

مۇھەممەتئىمىن ئانىسى ھەمراخانىم بىلەن غۇلجا ، بۈيىنى كىسەك ، مەھەللىسىدە تاغىسى شاھ ھاجىمنىڭكىدە بىر مەزگىل تۇرغان ، كېيىن چۆچەككە دادىسىنىڭ قېشىغا بېرىپ پالتاخۇن (پالتابايىپ) نىڭ قورۇسىدا بىر يىلدەك تۇرغان ، 1939-يىلى دادىسىنىڭ خىزمىتى ئۈرۈمچىگە يۆتكەلگەندە ئاتا-ئانىسى بىلەن ئۈرۈمچىگە كەلگەن . 1939-يىلنىڭ ئاخىرى (غەربىي زال) دىكى يىغىنغا قاتناشقان دېگەن باھانە بىلەن دادىسى مۇھەممەتئىمىن ئەپەندى شېڭ سىسەي تەرىپىدىن قولغا ئېلىنىپ تۈرمىگە قامالغان ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئانىسى بىلەن دەسلەپ (خوتەن مەسچىتى) ئۇدۇلىدىكى بىر قورۇدا ئولتۇرغان ، ئۇ دەسلەپ (خوتەن مەسچىتى)ئۇدۇلىدىكى باشلانغۇچ سىنىپتا، كېيىن ئاق مەسچىت قوروسىدىكى باشلانغۇچ سىنىپتا ، كېيىن بۇلاق بېشى مەھەللىسىدىكى ھازىرقى 5-باشلانغۇچ مەكتەپتە باشلانغۇچ مائارىپ تەربىيىسگە ئىگە بولغان ، ئانىسى ھەمراخانىم بۇ قىين كۈنلەردە تىككۈچىلىك قىلىپ ئائىلىنى قامدىغان ،

-1944يىلىنىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ دادىسى مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم تۇيۇقسىز تۈرمىدىن چىققان ، ئۇزىنىڭ خاتا قۇيۇپ بېرىلگەنلىكىنى بىلىدىغان بۇ كىشى شۇ كۈنلا ئۆي بىساتىنى سېتىپ ، بوتۇن-بالىسىنى ئېلىپ پەيزىۋاتقا تەۋە قوشئاۋاتلىق روزى ئاخۇن دېگەن ھارۋىكەشنىڭ ئۈستى كىگىز بىلەن يېپىلغان ئات ھارۋىسىنى كىرا قىلىپ كېچىلەپ قەشقەرگە قاراپ يولغا چىققان ،،

بۇ قېتىمقى 95 كۈنلۈك سەپەر ، گۆدەك ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئۈچۈن ئېيتقاندا ، ئۇز خەلقىنىڭ ھاياتى . تارىم ۋادىسىنىڭ چۆل ۋە بوستانلىقلىرى بىلەن بىۋاستە تونۇشۇش پۇرستى بۇلغان . ئەينى چاغدىكى ، قەشقەر- ئۈرۈمچى يولى ھازىرقىدەك تاغ بۇيلاپ قوپ-قۇرۇق چۆل-باياۋاندا ماڭىدىغان يول بۇلماستىن يۇرت-بوستانلىق ئارلاپ ماڭىدىغان ئاۋات يول ئىدى ، ئەنئەنىۋى ئادەت بۇيىچە يىقىن يۇرتلاردا نۇۋەت بۇيىچە ھەپتىنىڭ ھەركۈنى بازار بۇلىدىغان بۇلغاچقا ئۇلار ھەر كۈنى دېگۈدەك بازار كۇرۇپ ئۇيغۇر تۇرمۇشىنى كۆزىتىپ ماڭغان ، بۇ سەپەر ۋە سەپەر تەسىراتلىرى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ كېيىنكى ھاياتىدا بىر قىممەتلىك بايلىق بۇلۇپ قالغان .

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ تۇل قالغان چوڭ ئانىسى ئانارخان قەشقەر (جانقورغان) دىكى بىر قورۇدا تۇردىغان بۇلغاچقا . ئۇلار ئۇدۇل قەشقەرگە بېرىپ شۇ يەرگە چۈشكەن ، شېڭ سىسەي بىلەن ۋۇجۇڭشىننىڭ ھوقۇق ئۇتكۇزۇۋېلىش پەيتلىرىدىكى قالايمىقانچىلىق تۈپەيلى راستىنلا خاتا قۇيۇپ بېرىلگەن مۇھەممەتئىمىن ئىبراھىم قەشقەرگە يېتىپ كەلگەن كۈننىڭ ئەتىسى قولغا ئېلىنغان ، ئانىسى ھەمراخانىم ھېيتكاھ جامەسى يېنىدىكى ئىنايىتىللا ئەپەندى مەسئۇللىقىدىكى دورىخانىدا دورا ياساش خىزمىتىگە ئۇرۇنلاشقان ، ھەمراخانىم 12-13 ياشلىق ئوغلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننى ھېيتكاھ مەسچىتىنىڭ مۇدەررىسى دوك قارىھاجىمنىڭ شاگىرتى ئابدۇرۇسۇل قارىغا دىنىي تەلىم ئېلىشقا بەرگەن،،،،،،،،،

-1946يىلى(ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ۋاقىتلىق ھۆكۈمتى) بىلەن گومىنداڭ ھۆكۈمتى بىرلىكتە تۈزگەن (11 ماددىلىق بىتىم (نىڭ روھىغا ئاساسەن نۇرغۇن كىشلەر قاتاردا ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ دادىسىمۇ تۈرمىدىن قويۇپ‌بېرىلگەن

، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن دىنىي تەربىيەنى قىسقا مۇددەت ئالغاندىن كېيىن-1950 . يىلىغىچە نەزەر باغدىكى قەشقەر دارىلمۇئەللىمىننىڭ ئوتتۇرا سىنىپىدا 4 يىل ئوقۇغان ،

-1950يىلى غەربى شىمال ياشلار بىرلەشمىسى ئىبە ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى قۇرۇلتىيغا ۋەكىل بولۇپ قاتناشقان ، يىغىندىن كېيىن شىئەن ، بېيجىڭ ،تيەنجىن قاتارلىق شەھەرلەردە ئېكىسكۇرسىيەدە بولغان ، 1950-يىلنىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچىدىكى سابىق شىنجاڭ ئىنستىتۇتىنىڭ بىئو-خىمىيە فاكۇلتېتىغا ئوقۇشقا قوبۇل قىلىنغان ، 1952-يىلى ئوقۇش پۈتتۈرۈپ، مەكتەبنىڭ ئۆزگە ئوقۇتقۇچىلىققا تەقسىم قىلىنغان ، شۇ يىلى جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسگە ئەزا بولغان ،

مەكتەپتە بىر تەرەپتىن ، ئۇسۇملۇكلەر فىزىئولوگىيىسى ، ئۇسۇملۇكلەر پاتالوگىيىسى، ھاشارەتشۇناسلىق ، قاتارلىق دەرسلەرگە تەرجىمان ئوقۇتقۇچى بولغان ، يەنە بىر تەرەپتىن فىزىكا ، ماتېماتىكا ، بىئولوگىيە ، خىمىيە ۋە ئاگرانومىيە سىنىپلىرىغا ، ماركىسىزىم ئاساسلىرى ، ، پەلسەپە ، دەرسلىرىنى ئۆتكەن . بۇ چاغدا ئۇ ئەمدىلا 19 ياشقا كىرگەندى ، ئۇ دەرس مىقدارى بەك كۆپ ۋەزىپە ئېغىر بولغاچقا چارچاپ ئاغرىپ قالغان ، شۇ سەۋەبتىن قەشقەرگە ئاتا-ئانىسىنىڭ قېشىغا داۋالانغىلى بېرىپ ئاتۇش بىلەن قىرغىزىستان چېگرىسىدىكى گۈزەل تۇيۇن بايلىقدا ئۈچ ئاي ئارام ئالغان ، بۇ جەرياندا ئالتۇن ئىسىملىك شوخ بىر قىرغىز قىزى ئۇنىڭدا ياخشى تەسىر قالدۇرغان ، مۇشۇ تەسىر ئاساسدا كېيىن (ئالتۇنقىز) ناملىق ھېكايىسنى يازغان ،،

-1953يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن شىئەندىكى غەربى شىمال ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ماركىسىزىم ئاسپىرانتورىيسگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلىپ بىر يىل چامىسىدا بىلىم ئاشۇرغان، ئاسپىرانتورىينى پۈتتۈرۈپ ئانا مەكتىپىگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ماركىسىزىم كافىدىراسىدا پەلسەپە ئوقۇتقۇچىسى بولۇپ بىر نەچچە خىل دەرس ئۆتكەن ۋە بۇ دەرسلەرنىڭ دەرسلىكنى تۈزۈپ چىققان ، بۇ ئىقتىدارلىق ياش ئوقۇتقۇچى -1955يىلدىن باشلاپ نەشر قىلىنغان (شىنجاڭ ئىنستىتوتى ئىلمى ژۇرنىلى) ئۇيغۇرچە نەشرى نىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالغان، ئۇنىڭ تەتقىقات ھاياتى ئەنە شۇ يىللاردا رەسمى باشلانغان ، ئىككى تىلدا يازغان ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ XI ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى ناملىق ماقالىسى -1956يىلى مەزكۇر ئىلمى ژۇرنالنىڭ خەنزۇچە ھەم ئۇيغۇرچە ساندا ئېلان قىلىنغان ،

بۇ شىنجاڭ ئۇيغۇرلىرى ئارىسدا) قوتادغۇبىلىك) ۋە (تۈركىي تىللار دىۋانى) تەتقىقاتى ساھەسىدىكى تۇنجى ئىلمى تەتقىقات ئىدى ، ئۇ مۇشۇ ماقالىسى سەۋەبىدىن 20-يىل ، ئوكچى قالپىقى كىيگەن ،-1975 .يىلى ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ تارىخىغا ئائىت ، شىنجاڭدا

1944ـ ـ1949ـ يىللاردىكى خەلق ئىنقىلابى ،، دېگەن كىتابنى يېزىپ تاماملىغان ، مىجىت قاسىم ،مۇزاپپەر ئەزىزلەر بىلەن بىرلىشىپ يازغان ، ئەمما ، شۇ يىللىرى جۇڭگو مىقياسىدا ئېلىپ بېرىلغان ، ئىستىل تۈزىتىش ھەركىتى ، نىڭ تەسىرى بىلەن بۇ ئەمگەك مېۋىلىرى نەشىر قىلىنمىغان ،

بۇ ھەركەت باشلىنىش بىلەن تەڭ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن . يېزا تۈرمۈشىنى كۆرمىگەن ياش ماركسىزىمچى ، دېگەن باھانە بىلەن باشلانغۇچ كوپىراتىپلارنى ئالى كوپىراتىپقا تەرەققى قىلدۇرۇشقا ساپەرۋەر قىلىنغان كادىرلار تۈركۈمىدە مارالبېشى ناھىيسىنىڭ سېرىقبۇيا يېزىسىدىكى شاكالئاۋات كەنتىگە ئەۋەتىلىپ مەسئۇل كادىر بولۇپ ئىشلىگەن ، يېرىم يىلدىن كېيىن تۇيۇقسىز ئۈرۈمچىگە چاقىرتىلغان ھەم، ئۇڭغا مايىل ، دەپ قارىلىپ كۆرەش قىلىنغان، ، سول ،چىللىق كېسىلىگە ناھايىتى ئاسان گىرىپتار بولىدىغان بىر قىسىم كىشىلەر ئۇنىڭغا ھەر خىل ئۇسۇللار بىلەن زوۋانكەشلىك قىلغان ، ھەتتا ئۇنىڭ پوتېرېتىنى مۇھەببەتلىشۋاتقان قىزى، شىنجاڭ ئىنىستىتۇتى سەنئەت پاكۇلتېتىنىڭ ئوسسۇل ئوقۇتقۇچىسى رەنا مەخسۇتنىڭ پۈرتېرتى بىلەن قوشۇپ ھەجۋى رەسىملىرىنى سىزىپ مەكتەپ تاملىرىغا چاپلاتقۇزغان،

ھەقىقەتەنمۇ ئەينى يىللاردا كېڭەيتىۋېتىلگەن سىياسى ھەركەت غايەت ئېغىر ئىجتمائى بوھران پەيدا قىلغان ،دەسلەپتىكى سىياسى ئاكتىپلىك بارغانسېرى ئۇمۇمى جەمىيەت ئەسەبىيلىكىگە ئايلىنىپ كەتكەن ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن سابىق سەۋىت ئىتپاقىغا 1950ـ يىللىرىنىڭ ئۆتتۈرلىرى كۆچۈپ كەتكەن ئاتا ـ ئانىسى بالىسىنىڭ تەقدىرىدىن ئەنسىرەپ 1958ـ يىلى ـ ئۇنى ئېلىپ كەتكىلى ئۈرۈمچىگە كەلگەن ، لېكىن ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن، بۇ كۈنلەر تېزلا ئۆتۈپ كېتىدۇ ، دەپ ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تەلىپىگە قوشۇلمىغان ، ئاتا ـ ئانىسى ئىلاجىسىز قايتىپ كەلگەن،

ـ1959يىلى ئۇنىڭغا ، ئوڭچى .. قالپىقى كەيگۈزۈلۈپ ، پارتىدىن ۋە خىزمەتتىن ھەيدەپ چىقىرىلىپ ، ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىغا ئەۋەتىلگەن ، پۈتكۈل جۇڭگو جەمىيتى ئاچارچىلىق قەھەتچىلىكى قىيامىتىدە قىينىلىۋاتقان ئاشۇ يىللاردا ئۇ ئىككى يېرىم يىلنى ئۈرۈمچىنىڭ دېھقانچىلىق ،مەيدانلىرىدا، سانجىنىڭ يۇقىرسىدىكى غەربى گۇبى چۆللىكىدە ۋە ئەمگەك ، جاپا ـ مۇشەققەت، دەرت ـ ئەلەم ۋە ئاچ ـ زارلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ، شۇنداق مۇشەققەتلىك كۈنلەردىمۇ ئۇ روس تىلى ئۆگىنىشنى ئىزچىل داۋاملاشتۇرغان، بۇ ئېغىر كۈنلەردە ئۇنىڭغا ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىدا تونۇشقان دوستى ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم كۆپ يار ـ يۆلەك بولغان . ئابدۇكېرىم ئابدۇرېھىم بىلەن ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ ئاتا ـ ئانىسى 1930ـ يىللاردا ئۈرۈمچىدىكى ، سانايى نەپىسە،،دە بىللە ئىشلىگەندى ،ـ1961 يىلى ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەش ئورنىدىن قويۇۋېتىلگەندىن كېيىن ، 1962ـ يىلى ئانىسى ھەمراخانىم ئۇنى ئالغىلى بىشەك(ئەينى چاغدىكى فرونزى دېيىلەتتى) تىن ئۈرۈمچىگە كەلگەن ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن شۇ چاغدىلا دادىسىنىڭ 1961ـ يىلى 11ـ ئايدا ئالەمدىن ئۆتكەنلىكىدىن خەۋەر

تاپقان ،

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن تارىخ ھاسراپ-ھۆمۈدەپ ئىغىر تىنۋاتقان ، ئىجتىمائى ئەنسىزلىك. سىياسى سولچىللىق شەخسىنىڭ قىممىتى ئەرزىمەس نەرسىگە ، كىشىلەر تەقدىرىنى ئۈيۈنچۇققا ئايلاندۇرۇپ قۇيۋاتقان ئاشۇ يىللاردا ئىنسىنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ خاتىرجەم ھايات يولىنى تالىلماستىن ،ئۈزۈنىڭ ئىنسانى تۈيغۇسىنى قەدىرلەشنى ھەممىدىن ئەلا بىلىپ ،. كۆسەن قىزى ، رەنا مەخسۇت بىلەن تۈي قىلىش مەقستىدە ئۇرۇمچىدە قىلشنى قارار قىلغان، ئانىسى ئىلاجىسىز ـ1962يىلى 4ـ ئايدا بۇ، ئەنسىز يىللاردىكى ، ئاشىق-مەشۇقلار ، نىك تويىنى قىلىپ قۇيۇپ ، دۇنيالىقتىكى يالغۇز ئوغلىنى تەقدىرگە تاپشۇرۇپ ، بىشكەككە قايتىپ كەنكەن ھەم ئىزچىل خەت ئالاقىسى قىلغان

مەنبەkoknur:

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئەسەرلىرىنىڭ كاتولوگى

0

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئەسەرلىرىنىڭ كاتولوگى

نەشر قىلىنغان كىتابلىرى :

1. « شىنجاڭنىڭ تاڭ دەۋرىدىكى ناخشا-ئۇسۇل سەنئىتى»،شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1980- يىلى نەشر قىلغان .

2. « ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى" ئون ئىككى مۇقام"ھەققىدە»مىللەتلەر نەشرىياتى ، 1980- يىلى نەشر قىلغان .

3. « رۇبائىيات»(1) ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1982- يىلى نەشر قىلغان .

4. « ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخىغا ئائىت مەسىلەر» ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1982- يىلى نەشر قىلىنغان (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن).

5. « چوغلۇق»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986- يىلى نەشر قىلغان .

6. « ئومۇمىي ئىستېتىكا»، شىنجاڭ ياشلار نەشرىياتى 1985- يىلى نەشر قىلىنغان .

7. « فارابى ۋە ئۇنىڭ پەلسەپە سىستېمىسى»، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1986- يىلى نەشر قىلىنغان .

8. » قارلىق تاغ شەجەرىسى» شىنجاڭ ياشلار-ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1988 -يىلى نەشر قىلىنغان .

9. » رۇبائىيات» (2)، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1989- يىلى نەشر قىلىنغان .

10. » قاتلاملىق ئېستېتىكا«، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1994- يىلى نەشر قىلىنغان .

11. » ئۇيغۇر پەلسەپە تارىخى «، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1997- يىلى نەشر قىلىنغان .

12. » ئۇيغۇر مۇقام خەزىنىسى»،شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى -1997 يىلى نەشر قىلىنغان .

13. » غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998- يىلى نەشر قىلىنغان .

14. »" قۇتادغۇبىلىك"خەزىنىسى» ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1999- يىلى نەشر قىلىنغان .

15. » سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000- يىلى نەشر قىلىنغان .

16. » ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ھېكمەتلىرى» (1) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2000- يىلى نەشر قىلىنغان .

17. » يىپەك يولىدىكى توققۇز ھىكمەت» ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001- يىلى نەشر قىلىنغان .

18. » ئۇيغۇرلاردا ئىسلام مەدەنىيىتى» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2002- يىلى نەشر قىلىنغان .

19. » قەدىمكى مەركىزىي ئاسىيا»("تۇران تارىخى") ، شىنجاڭ نەشرىياتى 2002- يىلى نەشر قىلىنىنغان .

20. » ئائىلە» ، شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 2002- يىلى نەشر قىلىنغان .

ئالىمنىڭ ئەسەرلىرى كىرگۈزۈلگەن كىتابلار

1. » جاھاننامە»(2) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "گۈللۈك دۇنيا توغرىسىدا " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلىنىنغان .

2. » مەھمۇد قەشقەرى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 - ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى" ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1985 - يىلى نەشر قىلىنىنغان .

3. » غەزەل ۋە مۇخەممەسلەر) « بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە غەزەل ، بىر پارچە مۇخەممىسى كىرگۈزۈلگەن (مىللەتلەر نەشرىياتى 1983 - يىلى نەشر قىلىنىنغان .

4. » ئۇيغۇر شېئىرىيىتى توغرىسىدا » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " يۈكسەك قەلبىنىڭ شېئىرى ھەيكىلى " ناملىق ئوبزورى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1989 - يىلى نەشر قىلىنىنغان .

5. » يېڭى رۇبائىيلار » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ ئالتە پارچە رۇبائىيسى كىرگۈزۈلگەن) مىللەتلەر نەشرىياتى 1988 - يىلى نەشر قىلىنغان .

6. » " قۇتادغۇ بىلىك " ھەققىدە بايان » (1) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ « "قۇتادغۇ بىلىك "ئىلمىي

قىممىتى توغرىسىدا » نامىلىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى ـ 1986 يىلى نەشر قىلىنغان .

" » 7. قۇتادغۇ بىلىك " ھەققىدە بايان » (2) (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ « ئوتتۇرا ئەسىر قانۇنشۇناسلىق تارىخىدىكى ئۇلۇغۋار نامايەندە < نامىلىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن (قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1986 ـ يىلى نەشر قىلىنغان .

» 8. ئاھ ، يۇلتۇزلار » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن) ، مىللەتلەر نەشرىياتى 1991 ـ يىلى نەشر قىلغان .

» 9. ياپراقتىكى نەقشلەر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ تۆت پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن)قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1985ـ يىلى نەشر قىلغان .

» 10. توي چاچقۇسى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ 17پارچە رۇبائىي ۋە غەزىلى كىرگۈزۈلگەن)شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1985ـ يىلى نەشر قىلغان .

100» 11. شېئىر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ ئىككى پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن)،شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991ـ يىلى نەشر قىلغان .

» 12. مۇھەببەت لىرىكىلىرى» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن)شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1991ـ يىلى نەشر قىلغان .

» 13. قايغۇلۇق ئەسلىمىلەر» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ"ئىزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى"نامىلىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن)شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996ـ يىلى نەشر قىلغان .

» 14. قومۇل مۇقاملىرى ھەققىدە » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ قەدىمكى گەۋدىسى ـ قومۇل مۇقاملىرى ھەققىدە " نامىلىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1994 ـ يىلى نەشر قىلىنغان .

» 15. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى ھەققىدە » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە ـ ئېقىملىرى توغرىسىدا" نامىلىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1992 ـ يىلى نەشر قىلىنغان .

» 16. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى » (2) (ئالىم بۇ كىتابنىڭ ئىككىنچى قىسىم 2 ـ پاراگراف ۋە 2 ـ، 4ـ ، 5ـ، ـ 10بابلىرىنى يازغان) ، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1993 ـ يىلى نەشر قىلغان .

» 17. ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى تەتقىقاتى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە ـ ئېقىملىرى توغرىسىدا" نامىلىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، مىللەتلەر نەشرىياتى 1995 ـ يىلى نەشر قىلغان .

» 18. ئىبنى سىنا ۋە ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكى » (ئالىم بۇ كىتابنىڭ كىرىش سۆزىنى يېزىپ بەرگەن (

،

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996- يىلى نەشر قىلىنغان .

« 19. سىپلىشتۇرما ئەدەبىيات ئاساسلىرى » (ئالىم بۇ كىتابقا بېغىشلىما ماقالىسى يېزىپ بەرگەن) ، شىنجاڭ ئۈنىۋېرسىتېتى نەشرىياتى 1997- يىلى نەشر قىلىنغان .

« 20. ئاھ ، نۇرلۇق ئابدىلەر » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بەش پارچە شېئىرى كىرگۈزۈلگەن (، قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى 1997- يىلى نەشر قىلىنغان .

« 21. ئابدۇكېرىم خوجا ئىجادىيىتى توغرىسىدا » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ بىر پارچە شېئىرى ۋە " ئۇ شېئىرلىرى بىلەن

خەلق قەلبىدە ياشايدۇ " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ ياشلار - ئۆسمۈرلەر نەشرىياتى 1999- يىلى نەشر قىلىنغان .

« 22. ئەدەبىيات » (بۇ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ 2- يىللىقىنىڭ دەرسلىك كىتابى بولۇپ ، ئۇنىڭغا ئالىمنىڭ " كىتاب ۋە كىتاب مەدەنىيىتى" ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن (، شىنجاڭ مائارىپ نەشرىياتى 1999- يىلى نەشر قىلىنغان .

« 23. جۇڭگو ئاز سانلىق مىللەتلەر پەلسەپە تارىخى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ " ئۇيغۇرلارنىڭ پەلسەپە ئىدىيىسى " ناملىق ئەسىرى كىرگۈزۈلگەن) ، ئەنخۇي خەلق نەشرىياتى 1992- يىلى نەشر قىلىنغان .

« 24. شىنجاڭدىكى مىللەتلەرنىڭ پەلسەپە - ئىدىيە تارىخى » (ئالىم بۇ كىتابنىڭ ئۇيغۇر ، ئۆزبېك ، قىرغىز مىللەتلىرىنىڭ پەلسەپە - ئىدىيە تارىخىغا ئائىت قىسمىنى يازغان . (

« 25. يىپەك يولى مۇزىكا سەنئىتى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن " ناملىق ماقالىسى

كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1980- يىلى نەشر قىلىنغان . (خەنزۇچە . (

« 26. شاھنامە» (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "شەرق كلاسسىك ئەدەبىياتىدىكى مىسلىسىز ئەزىمەت ، ئەبۇلقاسىم فىردەۋسى " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998- يىلى نەشر قىلىنغان .

« 27. كۈڭزى تۇغۇلغانلىقىنىڭ 2540 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇھاكىمە ماقالىلار توپلىمى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ" كۇڭفۇزى ۋە قوچۇ

مەدەنىيىتى " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) ، شاڭخەي سەنلەن كىتاب نەشرىياتى 1992 - يىلى نەشر قىلىنغان .

« 28. بۈيۈك شائىر ئەلشىر ناۋائىي » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "ئەلشىر ناۋائىينىڭ پەلسەپە قاراشلىرى ئۈستىدە ئىزدىنىش" ۋە "ئەلشىر ناۋائىينىڭ مەدەنىيەت تارىخىمىزدا تۇتقان ئورنى "

قاتارلىق ئىككى پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىلى نەشر قىلىنغان .

«29. تارىم " ۋە مەن » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "تەبرىك ۋە ئۈمىد" ناملىق بىر پارچە ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1996 ـ يىلى نەشر قىلىنغان .

« 30. تاللانغان رۇبائىيلار) « بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ 10 پارچە رۇبائىيسى كىرگۈزۈلگەن) قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى ـ 1999 يىلى نەشر قىلىنغان .

« 31. بۈگۈنكى زامان ئۇيغۇر ئەدەبىي تەنقىدچىلىكى » (بۇ كىتابقا ئالىمنىڭ "شېئىرىيەت ئېستېتىكىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە " ناملىق ماقالىسى كىرگۈزۈلگەن) (شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2001ـ يىلى نەشر قىلىنغان .

ئالىمنىڭ ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى

ئالىم ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ تا ھازىرغىچە ئېلان قىلىنغان ماقالىلىرى 200 پارچىگە يېقىن بولۇپ ، بۇ ماقالىلاردىن "غەربىي يۇرت تاشكېمىر سەنئىتى" دە 168 پارچە ، "شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" دا 181 پارچە ، "كىتاب مۇنبىرى" ژۇرنىلىدا 170 پارچىنىڭ كاتولوگى ئېلان قىلىنغان ئىدى . مەن توپلىغان ماتېرىياللىرىم ئاساسىدا مۇكەممەل دەپ قارالغان ماقالىلار كاتولوگىنى تۈزۈپ چىقتىم .

« 1. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ 11 ـ ئەسىردىكى ئىككى بۈيۈك ئالىمى » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1956ـ يىل ئۇيغۇرچە 3ـ سان ، خەنزۇچە 4ـ سان .)

« 2. ئەدەبىيات ـ سەنئەتتە تىپ مەسىلىسى توغرىسىدىكى دەسلەپكى چۈشەنچىلىرىم » ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1956ـ يىلى ئۇيغۇرچە 4ـ سان .)

« 3. ئۇيغۇر پەلسەپە ـ ئىدىيە تارىخىغا دائىر تەتقىقات تېزىسلىرى" <1>)« شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1980ـ يىللىق ئۇيغۇرچە 2ـ سان ؛" <2> پەلسەپە تەتقىقاتى " ژۇرنىلى 1980ـ يىللىق خەنزۇچە 4ـ سان .)

« 4. فارابىنىڭ مۇزىكا ئېستېتىكىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلىـ1980 "يىللىق

ئۇيغۇرچە 4ـ سان .)

« 5. نان ۋە تونۇر") «مىللەتلەر رەسىملىك ژۇرنىلى " 1980ـ يىلى 3ـ سان ، خەنزۇچە نۇسخىسى .)

« 6. ئون ئىككى مۇقام ۋە تۇردى ئاخۇن" <1>) «شىنجاڭ گېزىتى" 1980ـ يىلى 5ـ ئاينىڭ 30ـ كۈنىدىكى سانى ؛

" <2> شىنجاڭ سەنئىتى ـ1980 "يىللىق ئۇيغۇرچە 1ـ سان ؛" <3> يىپەك يولى مۇزىكا

سەنئىتى" 1980- يىل شىنجاڭ
خەلق نەشرىياتى نەشر قىلغان خەنزۇچە ماقالىلار توپلىمى ، بۇ توپلامغا ئالىمنىڭ يۇقىرىقى ماقالىسى
كىرگۈزۈلگەن ؛

" <4> شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1980- يىللىق خەنزۇچە 4- سان .)

« 7. ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقىنىڭ ئۇلۇغ ئالىمى - ئىبنى سىنا» (ئىبنى سىنا تۇغۇلغانلىقىنىڭ 1000
يىللىقى مۇناسىۋىتى بىلەن)،

" شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" ئۇيغۇرچە 1980- يىللىق 3- سان .

« 8. ئەرەب مەدەنىيىتى ۋە ياۋروپادا ئەدەبىيات - سەنئەتنىڭ قايتا ئويغىنىشى <1>) »
"كىتابلارغا باھا "ژۇرنىلى
-1980يىللىق 4 -سان ؛" <2> شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1982- يىللىق 2-
سان .)

« 9. يۈسۈپ خاس ھاجىپ - فارابى ئىلغار ئىجتىمائىي ئىدىيىلىرىنىڭ مۇنەۋۋەر ۋارىسى»
("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى "
-1982يىللىق -2 سان .)

« 10. مۇھەممەد سىدىق زەلىلى ۋە ئۇنىڭ ئىجادىيەت يولى» ("تارىم" ژۇرنىلى 1981- يىللىق
4 -سان .)

"« 11. ئۇيغۇر ئەدەبىيات تارىخى" نىڭ تەتقىقات تېزىسلىرى» ("بۇلاق" مەجمۇئەسىنىڭ
1981- يىللىق 1 -سانى .)

« 12. فارابى پەلسەپە سىستېمىسىنىڭ تارىخى قىممىتى» ("پەلسەپە تەتقىقاتى" ژۇرنىلى 1981
يىللىق 1 -سانى .)

« 13. قەدىمى كۇسەنىنىڭ ئاتالغۇلىق بۇددا مۇتەپەككۇرى كۇمىراجىۋا» ("پەلسەپە تەتقىقاتى"
ژۇرنىلى 1981 يىللىق 11- سان .)

"« 14. ئەل قانۇن فىت تىپ" ۋە ئۇنىڭدىكى تەبىئەت پەلسەپىسى مەسىلىلىرى» ("شىنجاڭ
ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى "
-1982يىللىق 2- سان .)

« 15. شىنجاڭنىڭ تەبىئىي مۇھىتىدا بوستانلىق بىلەن چۆللۈكنىڭ دىئالېكتىك مۇناسىۋىتى»
("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى
ئىلمىي ژۇرنىلى" 1982- يىللىق 1 -سان .)

« 16. ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى تۆت زات توغرىسىدا» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى
ئىلمىي ژۇرنىلى" 1982- يىللىق

ـ3سان .)
17. «گۈزەللىك تەربىيىسى ۋە ئۇنىڭ رولى» ("شىنجاڭ مائارىپى" ژۇرنىلى 1982ـ يىللىق 10ـ ، 11ـ ، 12 ـسانلىرى .)
18. «ئامانىسساخان ۋە ئون ئىككى مۇقام» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 1982ـ يىللىق ـ2 سان .)
19. «ئەبۇ ناسىر فارابىنىڭ لوگىكىلىق تەلىماتلىرى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" خەنزۇچە ـ4 ـ1982 سان .)
20. «رۇخسارى مۇقامى ۋە ئۇنىڭ ئىجادچىسى زىكرى ئەلپەتتا» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1982ـ يىلى ـ11 ئاينىڭ 17ـ كۈنىدىكى سانى .)
21. «ئوتتۇرا ئەسىر قانۇنشۇناسلىق تارىخىدىكى ئۇلۇغۋار نامايەندە") «شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1984ـ يىللىق 1ـ سان .)
22. «ئۇيغۇر تىياتىر سەنئىتىنىڭ يېڭى زېمىننى ئاچايلى» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلىنىڭ 1984ـ يىللىق
خەنزۇچە 3ـ سان .)
23. «ئون ئىككى مۇقام ھەققىدە") «شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1984ـ يىللىق خەنزۇچە 2ـ سان .)
24. "«قۇتادغۇبىلىك" ۋە مائارىپشۇناسلىق» ("شىنجاڭ مائارىپى" ژۇرنىلى 1984ـ يىللىق 9ـ ، 10ـ سانلىرى .)
25. «ئۇيغۇر تېبابەتچىلىكىنىڭ تارىخى تەسۋىرى» ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1984ـ يىللىق
ـ3سان .)
26. «قەدىمكى كۈسەن كلاسسىك ئۇسۇلى» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1984ـ يىلى 5ـ ئايدىكى سانى .)
27. «ئۇيغۇر كلاسسىك مۇزىكىسى" ئون ئىككى مۇقام" ۋە خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى مەسىلىلىرى» ("قۇمۇل ئەدەبىياتى "
ـ1984يىللىق 3ـ سان .)
28. "« پەرھاد ـ شىرىن "تراگېدىيىسى ۋە ئۇنىڭ ئۇيغۇرلار ئارىسىدىكى رىۋايەت شەكلى»
("ئاقسۇ ئەدەبىياتى ـ1984 "يىللىق 3ـ سان .)
29. «قەدىمكى كلاسسىك ئۇسۇلنىڭ يېڭى ھاياتقا ئېرىششى» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1984 ـ يىللىق 25ـ ئۆكتەبىردىكى سانى .)

30. «فارابى شېئىرلىرىدىن نەمۇنە» ("تارىم" ژۇرنىلى 1984- يىللىق 5- سان).

31. «ئۈرۈمچىنىڭ ھەرخىل يەر ناملىرى» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1984- يىلى 23- مارتتىكى سانى).

32. «ئەڭ قەدىمكى ئۈرۈمچى ۋە ئۆرە قاڭقىللار» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1984- يىلى 16- ئىيۇندىكى سانى).

33. «ئېستېتىكا قانداق پەن؟» ("ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى" 1984- يىلى ئومۇمىي 8- سان).

34. «يۈكسەك قەلبىنىڭ شېئىرىي ھەيكىلى» ("كىتابلارغا باھا" - "شىنجاڭ كۈتۈپخانىچىلىقى" ژۇرنىلى 1984- يىلى 3- سان).

35. «تۇرپان ئۈزۈمى ۋە تۇرپان شارابى» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1985- يىلى 20- ئىيۇندىكى سانى).

36. «ئەلشىر ناۋائىي ۋە "سەددى ئىسكەندەر"» (<1> "شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1985- يىللىق 4- سان
<2> "ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1985- يىلى 2- نويابىردىكى سانى).

37. «پۈتمەس- تۈگىمەس بايلىق ۋە ئەبەدىي يادىكارلىق» ("تۈركى تىللار دىۋانى"نىڭ تولۇق نەشرى مۇناسىۋىتى بىلەن) تارىم ژۇرنىلى 1985- يىللىق 12- سان.

38. «كۇسەن مەدەنىيىتى ۋە ئۇسۇل سەنئىتى» (1) "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 4- سان).

39. «ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مۇزىكىچىلىقىنىڭ ئىپتىخارى» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1985- يىللىق 1- سان).

40. «ۋېنىتسىيىلىك ماركوپولو ۋە شەرق مەدەنىيىتى» ("تىيانشان ئېكرانى" ژۇرنىلنى 1985- يىللىق 6- سان).

41. «پاكىستان رەڭلىك ھېكايە فىلمى - "پاكلىق"» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1985- يىلى 23- ئاۋغۇستتىكى سانى).

42. «قوغۇن ۋە ئۇنىڭ ماكانى» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1985- يىلى 12- مايدىكى سانى).

43. «ئوتتۇرا ئەسىر ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ قامۇسى - "قۇتادغۇبىلىك"» (1) "قۇمۇل ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1986- يىللىق 4- سان؛ (2) «جەنۇبىي ئوكيان ئىلمىي ژۇرنىلى» ياپونچە 11- سان.

44. «پەلسەپىنى ئىسلاھ قىلىش تەسەۋۋۇر تېزىسلىرى» (1) "شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1987- يىللىق 3- سان؛ (2) "شىنجاڭ پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" خەنزۇچە

1987ـ يىللىق 4 ـسان .

"» 45. قۇتادغۇبىلىك "ۋە ئۇنىڭ ئاپتورى » (1) «يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى»خەنزۇچە 1986ـ يىللىق 2ـ سان؛" (2) يىپەك يولى ساياھەتچىلىكى" ئىنگلىزچە 1986ـ يىللىق 4ـ سان .

« 46. مىللىي مەدەنىيەتنىڭ راۋاجلىنىشىدىكى بىر مۇھىم قانۇنىيەت» (1) "شىنجاڭ گېزىتى" 1986ـ يىلى 11ـ ماي خەنزۇچە سانى: (2) "شىنجاڭ گېزىتى" 1986ـ يىلى 17ـ ماي ئۇيغۇرچە سانى .(

"» 47. قۇتادغۇبىلىك"نىڭ ئىلمىي قىممىتى» ("قەشقەر گېزىتى" 1986ـ يىلى 28ـ ئۆكتەبىردىكى سانى .(

« 48. ئېمپېدۇكىل بىلەن يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ تۆت تادۇ قارىشىدىكى ئومۇملۇق ۋە ئالاھىدىلىك توغرىسىدا» ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1986ـ يىللىق 1ـ سان .(

« 49. خاراكتېر ۋە خاراكتېر گۈزەللىكى» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1986ـ يىلى 9ـ ، 10ـ ، 11ـ فېۋرالدىكى سانلىرى .(

« 50. بىر شېئىر توغرىسىدا پاراڭ» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1986ـ يىلى 14ـ ئىيۇندىكى سانى .(

« 51. ئالۋاستى ۋە ئۇنىڭ يىگى قىياپىتى» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1986ـ يىلى 7ـ ئىيۇندىكى سانى .(

« 52. رۇبائىي ۋە ئۇنىڭ مەزمۇنى ، شەكلى ھەققىدە» ("قەشقەر ئەدەبىياتى " 1986ـ يىللىق 4ـ سان .(

« 53. يۇقىرى ماھارەت ۋە ئېسىل سەنئەت ـ "مۇقام"ماي بوياق رەسىمى ھەققىدە» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1986ـ يىللىق ـ12 ماي سانى .(

« 54. گۈزەللىك بىلەن خۇنۇكلۇكنىڭ كومېدىيىك سىلىشتۇرمىسى« (تىيانشان ئېكرانى 1986ـ يىلى ـ6 سان .(

« 55. مىرزا ھەيدەر ۋە"تارىخىي رەشدى"» ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى" 1986ـ يىللىق 3 ـسان .(

« 56. ھەشەمەتخورلۇقنىڭ ئون چوڭ كاساپىتى» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1986ـ يىلى 10 ـئىيۇندىكى سانى .(

« 57. جاباغان ئېلگە ساياھەت» ("ئۈرۈمچى كەچلىك گېزىتى" 1986ـ يىلى 11ـ ، 12 ـ ئايلاردىكى سانى .(

« 58. گۈللۈك دوپپا»(تارىم ۋە نەزىم)"شىنجاڭ سەنئىتى گېزىتى" 1986ـ يىلى .

"» 59. ئون ئىككى مۇقام"نىڭ تارىخىي قاتلىمى ۋە ئىستىتىك ئالاھىدىلىكى» (1) "شىنجاڭ

ئىجتىمائىي پەنلەر تەتقىقاتى» 1987- يىللىق 4- سان ؛ (2) "شىنجاڭ سەنئىتى"ژۇرنىلى 1987- يىلى خەنزۇچە -1 سان .

« 60. يىپەك يولىدىكى بىباھا گۆھەر-ئۇيغۇر ئەدەبىياتى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى -1987 "يىللىق 1- سان .)

« 61. ئىجتىمائىي تەپەككۇر شەكلىگە ئائىت بىر قانچە مەسىلە» ("شىنجاڭ مائارىپى"ژۇرنىلى -1987يىللىق 2- ، 3- سانلار .)

« 62. ئەلشىر ناۋايىنىڭ پەلسەپە قاراشلىرى ئۈستىدىكى ئىزدىنىش") «شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1987- يىللىق 2- سان .)

« 63. ئۇيغۇر رەسساملىق سەنئىتى تارىخىدىكى يېڭى نامايەندە» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1987- يىللىق 6- سان .)

« 64. مۇھەممەد خارازمى ۋە" مۇھەببەتنامە"» (1) "بۇلاق" مەجمۇئەسى 1987- يىلى ئومۇمىي 18- سان ؛ (2) «مىللى يازغۇچىلار» ژۇرنىلى خەنزۇچە -1990 يىلى 2- سان .

« 65. ھاپىز شىرازى - شەرق شېئرىيىتىدىكى ئىسيانكار ئۇستاز» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى ئومۇمىي -20سان .)

« 66. مەشرەپ - ئۇلۇغ ئىنسانپەرۋەر شائىر» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى ئومۇمىي 19- سان .)

« 67. ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىگە ئوقۇلغان شكايەتنامە» («" كوللىيات مەسنەۋى خاراباتى" توغرىسىدا»): "بۇلاق "مەجمۇئەسى ئومۇمىي 18- سان .

« 68. بىر شېئىر ھەققىدە سۆز» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1987-يىلى 24- يانۋاردىكى سانى .)

« 69. ئىككى شېئىر ھەققىدە پاراڭ» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1987- يىلى 19- سېنتەبىردىكى سانى .)

"« 70. ئاقسۇ ئەدەبىياتى" دىكى شېئرىيەت ئۇنچىلىرىگە نەزەر» ("ئاقسۇ ئەدەبىياتى" 1987- يىللىق 3- سان .)

« 71. يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تەبىئەت قاراشلىرى ھەققىدە مۇلاھىزىلەر» ("شىنجاڭ مائارىپى" ژۇرنىلى 1988- يىللىق 10- ، -11سانلىرى .)

"« 72. يىپەك يولى مۇزىكا مەدەنىيىتى" دىگەن كىتابقا باھا» ("شىنجاڭ سەنئىتى "ژۇرنىلى خەنزۇچە 1988- يىللىق 5- سان .)

« 73. ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلىنزملىق مەدەنىيەت» ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1988- يىللىق 5- سان .)

« 74. فارابى پەلسەپە ئىدىيىسى تەتقىقاتىدىكى مەنتىقىلىق زىددىيەت» ("شىنجاڭ

ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1988- يىللىق 2- سان .)

« 75. خوجا باھاۋىدىن نەقشبەندى ۋە چاغاتاي ئەدەبىياتى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1988-يىللىق-3 سان .)

« 76. ئۇيغۇر ئەدەبىياتىدا ئەھمەد يەسسەۋى ۋە يەسسەۋىيچىلىك» ("ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر" 1988 -يىللىق 1-سان .)

« 77. ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى پروگراممىسى»(تۆت توملۇق"ئۇيغۇر ئەدەبىياتى تارىخى"ناملىق كىتاپ ئۈچۈن تەييارلانغان)؛(1)"قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمى ژۇرنىلى"1987-يىللىق3- ،4- سان2)"قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمى ژۇرنىلى"1987-يىللىق4- ،6-سانلار .

« 78. ئەمىر خىسراۋ دېھلەۋى» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 1 -سان .)

« 79. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر نىزامى گەنجىۋى» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 2- سان .)

« 80. ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شائىر ناسىر خىسراۋ» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 3- سان .)

« 81. شائىر خوجا جاھان ئەرشى ۋە ئۇنىڭ شېئىرىي ئىجادىيىتى ھەققىدە» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 4- سان .)

« 82. سەئىد شىرازى» ("بۇلاق "مەجمۇئەسى 1988- يىللىق 4- سان .)

« 83. زەلىلى شېئىرىيىتىنىڭ ئىدىيىۋى مەزمۇنى ۋە بەدىئىي قىممىتى توغرىسىدا» ("شىنجاڭ مائارىپ ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1988- يىللىق 1 -سان .)

« 84. كلاسسىك مەدەنىيەت ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 3- دېكابىردىكى سانى .)

« 85. ما زۇچاڭ ۋە ئۇنىڭ شېئىرلىرى» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 16- ئىيۇندىكى سانى .)

« 86. ھەمرائى غەزەللىرىنىڭ ھەققى مۇئەللىپى توغرىسىدا» ("تارىم" ژۇرنىلى 1988- يىللىق 5- سان .)

« 87. ياش تامچىسىدىن ئۇرغۇغان شېئىرلار» ("قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1988- يىللىق 3- سان .)

« 88. ئەنئەنىۋى ئاڭ ۋە زامانىۋى ئاڭ» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 12- ئىيۇندىكى سانى .)

« 89. تارىخ ھەققىدە قايتا ئويلىنىش - مىللەت تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجى» ("شىنجاڭ گېزىتى"

1988- يىلى 2 - ئۆكتەببىردىكى سانى .)

« 90. ياشلار ۋە ئىقتىدارقىممىتى» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 28- ئىيۇلدىكى سانى .)

« 91. ئوخشىمايدىغان ئىككى خىل مىللىي ئويغىنىش» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 13 - نويابىردىكى سانى .)

« 92. ئۇ شېئىرلىرى بىلەن بىللە خەلق قەلبىدە» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1988- يىلى 12- مارتتىكى سانى .)

« 93. ئەسسالام قەشقەر ، سالام ئانا دىيار» ("قەشقەر گېزىتى" 1988- يىلى 9- سېنتەببىردىكى سانى .)

" 94. قۇتادغۇبىلىك" نىڭ تەبىئەت پەلسەپىسى قاراشلىرى ھەققىدە» (1) "قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1989- يىللىق 1- سان

(2) " شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990 -يىللىق خەنزۇچە 4- سان .

« 95. يىپەك يولىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئەنگۈشتىرىنى قايتا تېپىۋېلىش» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1989- يىللىق 4- سان .)

« 96. مەدەنىيەت سىنكرېتىك قاتلام نەزىرىيىسى ھەققىدە بايان» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 4- سان .)

« 97. شېئىرىيىتىمىزگە ئائىت بىر قانچە ئېستېتىكىلىق مەسىلە» ("تارىم" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 1- سان .)

« 98. شەرقى تەڭرىتاغ ئېتىكىدە قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزلىرىنى تەكشۈرۈشتىن دوكلات» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1989- يىللىق -4سان .)

« 99. مەدەنىيەت تەرەققىياتى توغرىسىدىكى ئىلمىي قاراش - سىنكرېتىك قاتلام قارىشى توغرىسىدا» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " -1989يىللىق 1- سان .)

« 100. مىللەتلەر تەرەققىيات تارىخى ئويلىنىشقا مۇھتاج» ("يېڭى كۆزەتكۈچى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 7- سان .)

« 101. ئېچىۋېتىلگەن ئاڭ ۋە شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئەدەبىياتى» ("جۇڭگو غەربىي قىسىم ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 1989- يىللىق 1- سان .)

« 102. مۇھىم بىر تارىخى تەجرىبە» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1989- يىلى 8 -نويابىردىكى سانى .)

« 103. ئاياللىق قەلبىنىڭ مېلودىيىسى» ("تارىم" ژۇرنىلى .)

« 104. ھەشەمەتخورلۇق ۋە قۇرۇق شۆھرەت» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1989- يىلى 25-

يانۋاردىكى سانى .)
« 105. ئۇيغۇر سودىگەرلىرىنىڭ يىپەك يولىدا كۆرسەتكەن خىزمىتى» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1989- يىلى 27- ئاپرېلدىكى سانى .)
« 106. يۈەن سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇيغۇر ئالىملىرى ۋە شائىرلىرىدىن نەمۇنە» ("ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى" 1989- يىلى 1 -ئايدىكى سانى .)
« 107. ھەسەتخورلۇق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 6- سان .)
« 108. مىللەتنىڭ بىرلىك - ھەمدەملىكى ۋە ئۇنىڭ يۇرتۋازلىققا يەملىكى» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 5- سان .)
« 109. روھنى ساغلاملاشتۇرۇش مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى") (1) «شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1989- يىللىق 4- سان) ؛
") (2) مىللىي يازغۇچىلار "ژۇرنىلى 1990- يىللىق 4- سان .)
-4» 110. ماي ھەرىكىتى ۋە لۇشۈن روھى» ("تارىم" ژۇرنىلى 1989 - يىللىق 10- سان .)
« 111. نورۇز بايرىمى ۋە ئۇنىڭ تارىخى قاتلىمى» (1) ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990- يىللىق 1- سان) ؛
« 112. ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ ئەڭ قەدىمكى تەبىئەت - ئىلاھىيەت قاراشلىرى ھەققىدە» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990- يىللىق 1 -سان .)
« 113. ئاسىنا مەلىكە - غەربىي يۇرت سەنئىتى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1990- يىللىق 4 -سان .)
« 114. يېتىلگەن سەنئەت ، سېھرىلىك ھېكمەت ۋە يالقۇنلۇق مۇھەببەت» ("غازى ئەمەت ماي بوياق رەسىملىرى" توپلىمىغا باھا) : "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1990- يىللىق -5 > -4سانلىرى .
« 115. ئىزگۈ پەزىلەتنىڭ ئۇيغۇر شېئىرىيىتىدىكى ئىپتىخارى» ("قەشقەر ئەدەبىياتى" 1990- يىللىق 1- سان .)
« 116. ھازىرقى زامان مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىدىكى پاجىئەلىك زىددىيەت» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 3 -سان .)
« 117. مىللەتنىڭ ئۆز - ئۆزىنى بىلىشى ۋە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت ئۇچ بۇرجىكى» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى "ژۇرنىلى 1990- يىللىق 5- سان .)
« 118. خەلقنى ئوبرازلىق تەپەككۇر قىلىش - ئۇيغۇر ئەدەبىياتىنى گۈللەندۈرۈشنىڭ ئاچقۇچى» ("تارىم" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 8- سان .)

» 119. كۆكفۆزى ۋە قوجۇ مەدەنىيتى» ("ۋېنخۇيباۋ" خەنزۇچە 1990- يىلى 27- فېۋرالدىكى سانى .)

» 120. ئۇيغۇر ئىسلام مەدەنىيتى ھەققدە قسقىچە بايان» ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى" 1990- يىللىق 27 -فېۋرالدىكى سانى .)

» 121. ئۇزۇم سەيلىسى ھارپىسدا» (1) "شىنجاڭ گېزىتى" ئۇيغۇرچە 1990- يىل 18- ئاۋغۇست ؛ (2) خەنزۇچە 2- سېنتەبىردىكى سانى .)

» 122. مىللىي ئۇسۇلنىڭ سىرى ۋە سېھرىي كۈچى» ("شىنجاڭ سەنئىتى "ژۇرنىلى 1990- يىللىق 5- سان .)

» 123. ناخشا - ئۇسۇل ماكانىنىڭ يېڭى جىلۋىسى» ("شىنجاڭ سەنئىتى "ژۇرنىلى 1990- يىللىق 4- سان .)

» 124. شەرق سەنئىتىدىكى بىباھا گۆھەر - "ئون ئىككى مۇقام" نىڭ تولۇق رەتلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1990- يىللىق 15-سېنتەبىردىكى سانى .)

» 125. ئىلھامبەخش ئىلھام قەترىلەر» ("تۇرپان" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 3- سان .)

» 126. تەبرىك ۋە ئۈمىد") «تارىم" ژۇرنىلى 1990- يىللىق 10- سان .)

» 127. ئەلشىر نەۋائىينىڭ مەدەنىيەت تارىخدا تۇتقان ئورنى") «شىنجاڭ مەدەنىيتى" ژۇرنىلى 1991- يىللىق 4- سان .)

» 128. كەلگۈسى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ» ("شىنجاڭ مەدەنىيتى" ژۇرنىلى 1991- يىللىق 4- سان .)

» 129. مەدەنىيەت ئىنسانپەرۋەرلىك ۋە سوتسىيالىزم» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1991- يىللىق 3- سان .)

» 130. ئەزىز دىيار ، شانلىق ئىپتىخار» ("قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1991- يىللىق 3- سان .)

"» 131. قۇمۇل ئەدەبىياتى" ژۇرنىلىنىڭ 100 سانى» ("قۇمۇل ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1991- يىللىق 3- سان .)

» 132. ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ تۆت چوڭ ئالاھىدىلىكى") «قەشقەر گېزىتى" 1992- يىللىق 14- ئاۋغۇستتىكى سانى .)

» 133. سىكتاي - ساك - ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىم - كېچەك مەدەنىيتىدىكى ئەنئەنۋى ئىزچىللىق» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1992 -يىللىق 2- سان .)

» 134. ھەققەت ئۇستىدە ئىزدىنىش ھەقىقىي تەتقىقاتچىنىڭ بۇرچى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1992-يىللىق 4- سان .)

135. « كۆسەن رەسساملىرىنىڭ ئېستېتىك ئېڭى» (1) "شىنجاڭ مەدەنىيىتى "ژۇرنىلى 1992- يىللىق 3- سان ؛ (2) "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى1993- يىللىق 5 -سان .)

136. « ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرىكى غەربىي يۇرت ئۇسۇل سەنئىتىنىڭ تارىخىي ئۇچۇرى» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى "ژۇرنىلى 1992- يىللىق 4- سان .)

137. « ئون ئىككى مۇقام ۋە نەۋائىيخانلىق» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى "ژۇرنىلى 1992-يىللىق 5- سان .)

138. « كلاسسىك ئەدەبىياتتا خوتەن تەسۋىرى» ("بۇلاق" مەجمۇئەسى 1992- يىللىق 4- سان .)

139. «" قارا جاڭگال" نى ئوقۇغاندىن كېيىنكى تەسىرات» ("قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1992-يىللىق 4- سان .)

140. « كلاسسىك ئەدەبىياتقا مانى تەسۋىرى ۋە شىنجاڭدىن مانى دىنى رەسساملىرىنىڭ بايقىلىشى» ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى" 1992- يىللىق 4- سان .)

141. « ناۋائىي مىسرالىرىنىڭ مەنۋى مەدەنىيەت قىممىتى» (1) "شىنجاڭ گېزىتى" 1991- يىللىق 5- ئۆكتەبىردىكى سانى ؛ (2) "قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1992- يىللىق 4- سان .

142. « تىل قۇدرىتى - تىل پەزىلىتى بىلەن» ("تىل ۋە تەرجىمە" ژۇرنىلى 1992- يىللىق 4- سان .)

143. « شەرق ئەدەبىياتىدىكى غايەت زور بايلىق "شاھنامە"» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 3 -سان .)

144. « ئون ئىككى مۇقامدىكى 24 مەسىلە» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 1 -سان .)

145. « يىپەك يولىنىڭ ئىقتىسادى قىممىتى» ("شىنجاڭ ئىقتىساد گېزىتى" 1993- يىللىق 27- مارتتىكى سانى .)

146. « يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 1- سان .)

147. « ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ مەنبە ۋە ئېقىملىرى» : (بۇ ماقالە "ئۇيغۇر ئون ئىككى مۇقامى" دېگەن كىتابقا كىرگۈزۈلگەن) شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1993- يىلى نەشرى .

148. « يىپەك يولىدىكى يېڭى سەھىپە ۋە تۆگە قۇشى روھى» ("مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 1 -سان .)

149. « يىپەك يولىدىكى بىر چوڭ ئىللەت» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 2-

سان .)

« 150. مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق 16- فېۋرالدىكى سانى .)

« 151. كىتاب ۋە كىتاب مەدەنىيىتى» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق 19- يانۋاردىكى سانى .)

« 152. لىرىك شېئىرىيەت ، مەپتۇنكار لەززەت» ("تەڭرىتاغ ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 3- سان .)

« 153. تۇپراقنىڭ مونولوگى") «قەشقەر ئەدەبىياتى" ژۇرنىلى 1993 يىللىق 5- سان .)

« 154. كۈسەن مەدەنىيىتىنىڭ تارىخىي قىممىتى» ("ئىشچىلار ۋاقىت گېزىتى" 1993- يىللىق 23- ئۆكتەبىردىكى سانى .)

« 155. تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1993- يىللىق 5- ، 6- سانلىرى .)

« 156. زەينۇلئابىدىن مەۋلىۋى داموللا ھاجى تەئرىپىدە") «قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1993- يىللىق 2- سان .)

« 157. تارىخ تەتقىقاتىدىكى تېگى مېتود - ئۇچۇلۇق تارىخ تەتقىقاتى ئۇسۇلى» (1) "شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى خەنزۇچە 1993- يىللىق 2- سان ؛

" (2) شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1996- يىللىق 2- سان .

« 158. ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى غەربىي يۇرت ئۇسۇل سەنئىتىنىڭ تارىخى ئۇچۇرى» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1994 - يىللىق 2- سان .)

« 159. ئۇيغۇر ئەجدادلىرىدا مەي مەدەنىيىتى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1994- يىللىق 1- سان .)

« 160. ئوتتۇرا ئاسىيا ئىنسانىيەت مەدەنىيەتشۇناسلىقىدىكى بىر قانچە مەسىلە") «شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 1994- يىللىق 6- سان (خەنزۇچە .)

« 161. ئوقۇتقۇچى توغرىسىدا") «شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1992- يىللىق 17- نويابىردىكى سانى .)

« 162. غەربىي يۇرت مائارىپ تارىخىدىن بىر ئۇچۇر» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق ئاۋغۇستتىكى سانى .)

« 163. مىللى مائارىپ ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىللىق 29 - ئىيۇلدىكى سانى .)

« 164. ئوقۇغۇچى توغرىسىدا» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1993- يىلى 3- ئاينىڭ 6-

كۈندىكى سانى .)

165. « يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ غايىۋى جەمئىيەت مودېلى» ("شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1994- يىللىق 2- سان .)

166. « ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىكى مەشھۇر ئالىم - ئۇلۇغبېك") «ئۇرۇمچى كەچلىك گېزىتى"1994- يىللىق 27- دېكابىردىكى سانى .)

167. « مەنسۇر ھەللاجنىڭ كلاسسىك ئەدەبىياتىمىزدىكى ئەكس ساداسى» ("تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 3 -سان .)

168. « يىپەك يولى تەتقىقاتىدىكى ئىنسانىيەت مەدەنىيەتشۇناسلىقى مەسىلىلىرى» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىلىق 2- سان .)

169. « سوغدىلار ۋە ئۇلارنىڭ ئېتنىك ۋارىسلىرى توغرىسىدا» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 3- سان .)

170. « غەربىي دىيار تىياتىر سەنئىتىنىڭ كېلىپ چىقىشى توغرىسىدا بەزى قاراشلىرىم» ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995 -يىللىق 2- سان .)

171. « ئۇيغۇر خەلقى ۋە ئۇنىڭ مەدەنىيىتى» (بېيجىڭ : جۇڭگو سەنئەت تەتقىقات ئاكادېمىيىسى"ئەدەبىيات - سەنئەت تەتقىقاتى" ژۇرنىلى 1995- يىللىق خەنزۇچە 5 -سان .)

172. « ئەھمەد ئىبىن مۇھەممەد ئەل - فەرغانە» ("شىنجاڭ پېداگوگىكا ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995 -يىللىق 3- سان .)

173. « ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمى دىن» ("قەشقەر پېداگوگىكا ئىنستىتۇتى ئىلمىي ژۇرنىلى " 1995-يىللىق 3- سان .)

174. « يىپەك يولى ۋە سېلىشتۇرما ئەدەبىيات» ("تارىم" ژۇرنىلى 1995-يىللىق 6- سان .)

175. « بالاساغۇننىڭ ئورنى مەسىلىسى ھەققىدە» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرستېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1995- يىللىق 4 -سان .)

176. « يىپەك يولىدا قايتا ئويلىنىش» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى " ژۇرنىلى 1995- يىللىق 5- ، 6- قوشما سان .)

177. « ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتى» ("شىنجاڭ تەزكىرىسى" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 3 -سان .)

178. « ئۇيغۇر مۇقاملىرىنىڭ قەدىمكى گەۋدىسى» ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى" ژۇرنىلى 1995 -يىلىق 4- سان .)

179. « مائارىپشۇناس ، مۇتەپەككۇر - شائىر خوجا نەزەر ھۇۋەيدە» ("قەشقەر ئەدەبىياتى " ژۇرنىلى 1997- يىللىق 2- سان .)

« 180. "چىن" ۋە "ماچىن" ئىبارىسىنىڭ جۇغراپىيىلىك ئۇقۇم دائىرىسى") «شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1996- يىلى 3- ئاينىڭ 5- كۈندىكى سانى .)

« 181. ۋاقىت ھەققىدە يېزىلغان ياخشى شېئىر» ("شىنجاڭ گېزىتى" 1990- يىللىق 5- مايدىكى سانى .)

« 182. ياتلاشقان ئىنسان ۋە ياتلاشقان ئەقىل - پاراسەت» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1995- يىللىق 5- سېنتەبىردىكى سانى .)

« 183. سوكونات") «شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1995- يىللىق 29- ئاۋغۇستتىكى سانى .)

« 184. تەبەسسۇم» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1995- يىللىق 1- ئاۋغۇستتىكى سانى .)

« 185. سەۋدالىق تەئەججۇپنامىسى» ("تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى 1986- يىللىق تۆتىنچى سان ؛ 1987- يىللىق 1- ، 2- سانلىرى .)

« 186. تەپەككۇر ئىقتىدارى ۋە تەپەككۇر قىممىتى» ("شىنجاڭ مائارىپ گېزىتى" 1996- يىللىق 12- نويابىردىكى سانى .)

« 187. ئەنقا يۇرتىدىكى ئەنقا - پىشىۋا» ("شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر مۇنبىرى" 1996- يىللىق 1 -سان .)

« 188. كوممىراجىئوا» (كىنو سىنارىيىسى) ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1995- يىللىق 1- سان .)

« 189. تەپەككۇر دەرىخىدىن مېۋىلەر» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1996- يىللىق 4- سان .)

« 190. روھىيەت ۋە مەدەنىيەت") «تەڭرىتاغ" ژۇرنىلى 1996- يىللىق 6- سان .)

« 191. ئۆمۈر تەلقىنلىرى» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1997 -يىللىق 1- سان .)

« 192. دولان - قۇمۇل مۇقاملىرىنىڭ يىلتىزداشلىقى ھەققىدە ئىزدىنىش» ("شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى ئىلمىي ژۇرنىلى" 1998- يىللىق 1- سان .)

« 193. بەدىئىي ئىجادىيەتتە ئاياللار تەسۋىرىنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 1999- يىللىق 1- سان .)

« 194. ئەنئەنىۋى ئاڭ گۈگۈمىدىكى ئۇيغۇر ۋە زامانىۋى ئاڭ سەھەردىكى ئويغىنىش» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 2000 -يىلى 1- سان .)

« 195. ئارىفنامە» ("شىنجاڭ مەدەنىيىتى" ژۇرنىلى 2000- يىلى 4- ، 5- قوشما سان .)

« 196. ئۇيغۇر مۇقام مەدەنىيىتىنىڭ گىنېئالوگىيىلىك سىرى» ("شىنجاڭ سەنئىتى" ژۇرنىلى 2001- يىلى 3 -سان .)

ئالىمنىڭ تەرجىمە ئەسەرلىرى

1. «چوغلۇق قىز «شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى ، 1981- يىلى نەشر قىلىنغان .

2. «توققۇز نەزىم» مىللەتلەر نەشرىياتى 1987- يىلى نەشرى .

3. «ئېستېتىكىدىن لېكسىيەلەر»1987- يىلى شىنجاڭ رادىئو-تېلېۋىزىيە ئۇنىۋېرستېتى باسمىسى .

4. «شېكسپىر سونىتلىرىدىن تاللانما .»

5. «فارابى شېئىرلىرىدىن نەمۇنە» "تارىم" 1984- يىلى 5 - سان .

6. «شاھنامە»(باشقىلار بىلەن) : شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 1998 - يىلى نەشرى .

نەشر قىلىنمىغان كىتابلىرى

1. «ھەمراھى غەزەللەر»

2. «ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ قىسقىچە تارىخى » (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

3. «ئانالىتىك پوئېتىكا) «ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان ، تاماملانمىغان .)

4. «يىپەك يولىدىكى سەنئەت جەۋھەرلىرى» (ئىلمىي ئەسەر ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

5. «غەزەلىيات» (غەزەللەر توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

6. «باھارىيات» (غەزەللەر توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

7. «شېرىن ۋە سىرىن» (شېئىرلار توپلىمى،ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

8. «ئاق توز» (شېئىرلار توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

9. «شەبنەم ۋە ئۇچقۇن» (شېئىرلار توپلىمى ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

10. «ئەزگۈلۈك مەلىكىسى» (ئايالى رەنا مەخسۇتقا بېغىشلاپ يازغان ئۈچ قىسىملىق ئەسلىمە ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان .)

11. «مەن ۋە مېنىڭ خەلقىم» (ئۆزى ھەققىدىكى ئەسلىمە ، ئورگىنال ھالەتتە ساقلانغان)

ئېلان قىلىنمىغان باشقا ئەسەرلىرى

1. «ھاياتىم ھەققىدە قايتا ئويلىنىش» (ماقالە .)

2. «سكىتايلارنىڭ مېتال تاۋلاش ھۈنەر سەنئىتى» (ماقالە .)

3. «ئوتتۇرا ئاسىيا ئەنئەنۋى ھايات قاراشلىرىغا باھا» (ماقالە .)

4. «تۈرك مەدەنىيتى ھىندىستاندا» (ماقالە .)

5. «كۆسەن مەلىكىسى» (كىنو سىنارىيىسى .)

6. «مۇھەببەت يىغلايدۇ» (پوۋېست ، تاماملانمىغان .)

7. «فارابى» (رومان ، تاماملانمىغان .)

ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىننىڭ «مەدەنىيەت دالاسىغا سەپەر» ناملىق كىتابىدىن ئېلىندى .
شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى 2003- يىلى 4- ئاي 1- نەشرى .

ئاپتورى : ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەت ئىمىن

مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئۇيالدۇردى.
مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى روھلاندۇردى.
مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئورنۇمدىن دەس تۇرغۇزدى.
مەن ئۇنىڭدىن غۇرۇر ۋە شەرەپ ئېلىپبەسىنى ئاچتىم.

باراۋەرلىك ئىنسانىيەتنىڭ تۇغما ئىقتىدارى ،
باراۋەرلىك ئىنسانىيەت ئىززىتى ۋە ئىپتىخارىنىڭ جەۋھىرى.
باراۋەرلىك تۇيغۇسى ئادالەت ۋە يۈكسىلىشنىڭ مەشئىلى.
ئىنسانىيەتنىڭ ھاياتىدىكى خۇنۇكلەر باراۋەرسىزلىكتە ، مۇتلەق باراۋەرلىك ھەققىدىكى تەرسالىقىڭدىن ئاجايىپ چۈچۈيمەن . ئاسمان بىلەن زېمىن مۇتلەق باراۋەر بولغىنىدا قىيامەت قايىم بولمامدۇ ؟؟؟!!! ئوكيانلار بىلەن تاغ ئېدىرلار مۇتلەق باراۋەر بولغۇنىدا جاھاننى توپان بالاسى باسمامدۇ ؟!
ھايات بىلەن مامات مۇتلەق باراۋەر بولغىنىدا مەن نېمىنى تەپەككۇر قىلىمەن ؟........!
ئالەمنىڭ گۈزەللىكى باراۋەرسىزلىكتە ئوخشىمامدۇ ؟! باراۋەرلىك ھەققىدە مېنى ئەپسانە مەستانىسى قىلمىغىن........... ! ! !

مەن ئۆز ـ ئۆزۈمنى تاماششا قىلىۋاتىمەن.

مەن مۇھتاجلىقتا ، مۇھتاجلار ئارىسىدا ، مەن قىستا ـ قىستاڭچىلىقتا ، توپا ـ چاڭدا ، مەن ھېچكىمنىڭ يادىدا ئەمەس . ھەممە مېنىڭ نەزىرىمدە ، ئالەم مارجانلىرى بىر ـ بىرى بىلەن سۈركىلىپ ، ئۇششاقلىنىپ كىتىۋاتقان قۇلۇلە قېپىغا ئوخشاش كۆرۈندى.

مەن تەمتىرەپ قالدىم . بىلىق كۆزلەر مېنى تونۇمايدۇ ، گوھەر كۆزلەرنى مەن تاپالمىدىم . تىترەپ تەمترەيمەن ، ئېچىنىپ مولدۈردەك ياش توكىمەن . تۇۋا ئالەم ئەمدى مېنى تاماششا قىلىۋاتىدۇ............

ئەنئەنىۋى ئاڭ گۇگۇمىدىكى ئۇيقۇ ۋە زامانىۋى ئاڭ سەھرىدىكى ئويغىنىش

يازغۇچىسى : ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن (1995.02.27 ـ 1933.09.28)

كەچقۇرۇن پېتىۋاتقان قۇياش بىلەن سۇبھى سەھەر كۆتۈرۈلىۋاتقان قۇياش بىر قاراشتا ئوخشاش شەپەق چېچىپ ، ئوخشىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ . ئەگەر بىز خىرامانلىق ئىلكىدىن قۇتۇلۇپ ، شەرق بىلەن غەربنى ، كېلىۋاتقان يېڭىلىق بىلەن كېتىۋاتقان كونىلىقنى پەرق قىلالىساقلا ، بۇنداق >> ئوخشىشىپ << كەتكەن ھادىسىدىكى تۈپلۈك پەرقنى بايقىۋالالايمىز .

ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز تارىخىدىكى سەكرەتمىلىكلەر تۈپەيلى ، بەزىدە بەزى مىللەت ياكى خەلقلەر ئىجتىمائىي ۋە ئىدېئولوگىيىلىك فورماتسىيىنىڭ بەزى خىللىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزمەيلا ئۇلارنى >> ئاتلاپ ئۆتۈپ << ئىلگىرىلىشى مۇمكىن . ئەمما تاۋار ئىگىلىكى بىلەن ھازىرقى زامان قىممەت قارىشىنى مەركەز قىلغان زامانىۋى ئاڭنى >> ئاتلاپ << ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس . بۇ ، ئوتتۇرا ئەسىر ھالىتىدىكى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىنى كەلگۈسى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىگە ئېلىپ بېرىشتىكى ماددىي ۋە مەنىۋى ئىككى تىرەك .

ئۇزۇن مۇددەت يېرىم مۇستەملىكە ، يېرىم فېئوداللىق ئاسارىتىدە تۇرغان ، كېيىنچە >> تۆت كىشىلىك گۇرۇھ<< نىڭ سولچىل دىكتاتۇرىسى ۋە مىللىي ئىنكارچىلىقى ئاستىدا يەنچىلگەن خەلقىمىزنىڭ 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا قايتا ئويغانغان مىللىي ئىپتىخارى ۋە كۆمۈلگەن ،

ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە بولغان ئۇتلۇق تەلپۈنۈشلىرىنى تارىخىي ماتېرىيالىزمچىلار تولۇق چۈشىنىدۇ . بۇنداق ھالەت مۇشۇ يىللاردا پۈتكۈل ئېلىمىزدە يۈز بېرىپلا قالماستىن ، تارىختىكى ھەر قانداق جاھالەتتىن كېيىنكى >> قايتا ئويغىنىش << ، >> قايتا گۈللىنىش << دەۋرلىرىدىمۇ يۈز بەرگەن قانۇنىيەتكە ، جۈملىدىن ئەقىلگە مۇۋاپىق ھادىسە ئىدى .

2000يىللىق مەدەنىيەت تارىخى ئۇتۇقلىرىنى قىسقا ۋاقت ئىچىدە بىر قاتلىۋەتكەن مۇشۇ ئەسىر (20 ـ ئەسىرنى كۆرسىتىدۇ) ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يۈز بەرگە ، يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىشلەر ھەممە مەملىكەت ۋە مىللەت خەلقلىرىنى ئالدىرىتىپ قويدى ! مىللىي ئىپتىخارنىڭ بۇ ئەنئەنىۋى ئالاھىدە شەكلى يېقىندىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياشتەك بىزنى سۆيۈندۈرگەندى ، مانا ئەمدى ئۇ ئۆز ئورنىنى ئېلىمىزدە ، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىدا قايتا شەكىللەنگەن ، بىر قىسىم مۇتەپەككۇرلەر پەرەزلىرىدىن ئومۇم جاھان ھادىسىسىگە ئايلانغان زامانىۋى ئالاھىدە ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە توغرا كېلىپ قالدى . بۇ خۇددى ئاتا ـ ئانا ھۇزۇرىدىن يېڭى ئۇستاز ئالدىغا كەلگەندەك بىر قاراشتا >> ياتسىراشقۇ << كۆرۈنسىمۇ ، ئۇنىڭ زۆرۈرلىكى ، يەنىلا ئۇنىڭ مىللەتىمىزنىڭ يېڭى مىللىي ئىپتىخارى بولۇپ قېلىشىدا گۇمان يوق .

كارل ماركس >> : تارىخ ئۆز ـ ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنسانىنىڭ پائالىيىتىدىن ئىبارەت << دېگەنىدى . ماركسنىڭ بۇ سۆزى تولىمۇ كەڭ ، تولىمۇ چوڭقۇر ۋە زىندار سۆز ئىدى . ئىنسانىيەت ئۆز ـ ئۆزىنى ئىزدەپ كەلدى . بۇددىستلار ۋە سوپىزمچىلار ئىنسانىنى تەڭرى سۈپەتلىرىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن >> رېئاللىقتىن ۋاز كېچىش << ۋە >> نىرۋانا << ياكى ۋەسلى ئىلاھىيە >> ئارقىلىق تەڭرى بىلەن قوشۇۋېتىشكە ، تەڭرى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشكە ئۈمىد قىلىشتى . ئەلىشىر نەۋائىي : سەن مېنى قانداق تاپۇرسەن ، مەن ئۆزۈمنى تاپمىسام ، دېگەنىدى . فارابىي ۋە ئۇتوپىك سوتسىيالىستلار غايىۋى جەمئىيەت تەلىماتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى . بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابلىرىنىڭ >> ئەركىنلىك ، باراۋەرلىك ، مېھرىبانلىق << غايىلىرى ئىنقىلاب خىتابنامىسىدىلا قېپقالدى . ئوت يالقۇنلىرى ۋە ئىلىم ئىختىرالىرى بىلەن تولغان مۇشۇ ئەسىرىمىز ئۆزىنىڭ زىددىيەتلىك ھادىسىلىرى ئارقىلىق ئومۇمەن 2000 يىل ياراتقان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىدىن ئاللىقاچان ئېشىپ چۈشۈپ ، ئۈچۈر ، ئىرسىيەت قۇرۇلمىسى ۋە ئاربىلاشما (سىنكىرىتىك (مەدەنىيەت بوسۇغۇسىغا دەسسەپ قالدى . مۇشۇنىڭغا ئەگىشىپ ، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن ئېيتقاندا ، ئۇنىڭ تارىخىي ماھىيىتى سۈپىتىدە >> ئىنسان زادى نېمە ؟ << ، >> ئىنسان قانداق بولۇشى لازىم ئىدى ۋە قانداق قىسمەتتە تۇرماقتا ؟ << ، >> سانائەت ئۇتۇقلىرى ، پاراۋانلىقنىڭ ئوبيېكت ۋاستىلىرى بىلەن ئىنسانىنىڭ ئىجتىمائىي بەخت ـ سائادىتىدىن ئىبارەت سۇبيېكت مەقسەتدارلىقىنىڭ گارمونىك مۇناسىۋىتىنى قانداق قايتا تۈزۈش لازىم ؟ << دېگەن غايەت زور مەسىلە پۈتكۈل تەپەككۇر بوشلۇقىغا كىرىپ كەلدى . بۇ ، ئۆز ـ ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنسانىنىڭ تارىختىكى سوپىستىك ،

ئوتوپىستىك ، گۇمانىزملىق شېرىن چۈشلىرىدىن پەرقلىق ھالدا ئۆز ئوبيېكتىنى تاپقان رېئال مۇمكىنلىك ئالدىدىكى ھەقىقىي ئويغىنىش بولدى . بۇنداق زامانىۋى ئاڭ كىشىلەرنى لەرزىگە سالدى ، ئەسەبىيلىك چۈشكەشلىرىدىكى داھىيلارنى ، سەركەردىلەرنى ، ھەتتا كۆپلىگەن ئىلىم - پەن ئەربابلىرىنى ، سەنئەت مۆتىۋەرلىرىنى ، كەڭ خەلقنى قايتا ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى . كۆپ كىشىلەر 21 - ئەسىر ئۇنداق ياكى مۇنداق ئەسىر بولغان كۆرە << ئىنسانىنىڭ ئۆز - ئۆزىنى تاپقان ئەسىرى >> بولۇشنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا باشلىدى . بۇ ، ئىنسانىنىڭ ئىنسان تۇرۇپ ئىنسانغا ئوخشىماي قالغان ھالەتتىن قۇتۇلۇش يولىدىكى ئىنقىلابىي يېڭى تەپەككۇر ئېراسىنىڭ كۆز ئالدىمىزغا يېقىنلاپ كېلىپ قالغانلىقىنى ، پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى مۇشۇ ئۇلۇغۋار ئاڭنى كۆتۈرۈپ ئۇچۇپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى . ئەھۋالنىڭ دەل مۇشۇنداقلىقىدىن كۆزنى يۇمۇۋېلىپمۇ ، ئۇنى ئەيىبلەپ قول سىلكىپمۇ قۇتۇلغىلى بولماي قالدى . بۇ يۇقىرى قاتلاملىق ئاڭ ئۆزىنىڭ تارىخىي يىلتىزى ، رېئال ئىمكانىيىتى ۋە ئاجايىب سېھرىي گۈزەللىكى بىلەن ئۆزىدىكى مۇتلەق ئۈستۈنلۈككە ئىشەنگەن ھالدا ئېڭىمىزدا ، مىللىتىمىز ئارىسىدا قەد كۆتۈرۈپ چىقىشقا باشلىدى . ھازىرقى ئەھۋال خۇددى مۇشۇنداق بولماقتا :

<<ئۇنداقتا مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ۋە ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىز يوقىلىپ كېتەمدۇ ؟ >>

<<بۇ ، مىللىي ئىپتىخارنىڭ يوقالغانلىقى ئەمەسمۇ ؟ >>

ياق ، ئۇنداق ئەمەس ! تامامەن ئەكسىچە !

مەلۇمكى ، مىللىي ئەنئەنە شۇ مىللەتنىڭ كۆپ قاتلاملىق تارىخىي تەرەققىياتىدىكى ھەر بىر قاتلامدا قىسمەن ساقلىنىپ ، قىسمەن يېڭىلىنىپ تۇرغان مىللىي پسىخىك ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئالامىتى بولۇپ ، ئۇ ئەلمىساقتىكى << پۈتۈلمىش >> ئەمەس . ھازىرقى مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى مىللىي ئەنئەنىلەرنى ئۆزگەرتىش ياكى ئىسلاھ قىلىش ئاساسىدا شەكىللىنىپ كەلگەن . بولمىسا بىز ئىپتىدائىي توتېم ياكى كۆپ خۇدالىق ئەنئەنىلىرىمىزنى ساقلىغان بولۇپ قالماسمىدۇق ؟ مىللىي ئەنئەنە ئۆزگىرىش ئىچىدە راۋاجلىنىدۇ ، راۋاجلىنىش ئىچىدە يۇقىرى قاتلاملىق تۈسكە داۋاملىشىدۇ . مىللىي ئىپتىخار دېگەنلىكمۇ شۇ مىللەتنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە ۋەتەن ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تۆھپە قوشۇشتىكى غۇرۇر - ئىززىتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس . تەرەققىياتقا كۆز يۇمۇپ مىللىي ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە مىللىي ئىپتىخار ھەققىدە سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ . روشەنكى ، ھاياتنىڭ داۋاملىشىشى بىر شەخس ئۈچۈنمۇ ، بىر مىللەت ئۈچۈنمۇ بۈگۈنكى ۋە ئەتىكى زامان مۇھىتى ۋە زامان تەلىپىگە قانداق ئۇيغۇنلىشىش بىلەن ھەل بولىدۇ . چۈنكى ئۆتمۈش خۇددى تۆكۈلگەن يوپۇرماق ياكى ئۆتكەن جەسەتتەك جانلىق ھاياتتىن مەھرۇم بولغان زاماننىڭ نامىدىن باشقا نەرسە ئەمەس !

ئەلشىر نەۋائىي : ھەر دەۋرنىڭ سازەندىسى ئۆز بەزمىسىگە يارىشا ناۋا قىلىشى كېرەك ،

دېگەندى .

زامانىۋى ئالگ ــ ھازىرقى زامان ئادىمىنىڭ ، مىللىتىنىڭ ، دۆلىتىنىڭ ئىنسانىيەت قاتارىدا داۋاملىق روناق تېپىشىنىڭ ئىدىيىۋى شەرتى . مۇنداق ئالگنىڭ تىكلىنىش ـ تىكلەنمەسلىكى تارىخىي تەقدىرنىڭ قانداق بولۇشىغا بىۋاستە تۈرتكۆر تەسىر كۆرسىتىدۇ .

زامانىۋى ئالگ سەھرى يېتىپ كەلدى . زامانىۋى ئالگ سەھرى ئويغىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ . ئۇ ، بۆگۈنكى ئىنسانىي قەدىر ـ قىممەت ، ئىنسانىي ئەرك ، باراۋەرلىك ۋە ئورتاق گۈللىنىشنىڭ ئەڭگۈشترى . ئۇ بىر قاتار كونكرېت مەزمۇنلاردىن تەشكىل تاپقان پائالىيەتچان ئالگ . ئۇ : زامانىنى بىلىش ۋە كەلگۈسچىلىك ئىدىيلىرىنى ، ئىنسانىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى ۋە ئىقتىدار قىممىتى ئېڭىنى ، ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ئارىلاشما تەتقىقات ساھەلىرىنى ئېچىشنى ، ۋاقىت كۆز قارىشنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇشنى ، ھازىرقى زامان ئېڭى نۇقتىسىدا تارىخنى قايتا كۆزىتىش ۋە قايتا ئېپادىلەشنى ، شۇنىڭ بىلەن بىللە باشقا بىر قاتار ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . بۇ مەسىلەر ئۆز نۆۋىتىدە مەخسۇس مۇھاكىمە قىلىنىدىغان مۇھىم تېماتىك نۇقتىلار .

ئەنئەنىۋى ئالگ گۈگۈمدا ئۇخلىماي ، زامانىۋى ئالگ سەھرىدە ئويغىنايلى ، بۇ ، ئىنسانلىق قەلبىمىزنىڭ ھەقىقىي خىتابى بولسۇن !

>)شىنجاڭ مەدەنىيىتى > ژۇرنىلى 2000 ـ يىللىق 1 ـ سانىدىن ئېلىندى (

گۆھەرگە دەسسەپ تۇرغان كور گاداي

مۇئەللىپى :ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەت ئىمىن

ئىنسان يىغلاپ تۇغۇلۇپ ،جاپا بىلەن ياشاپ ،ھەسرەت بىلەن ئۆلۈپ كىتىدۇ! ئىنساننىڭ سىرلىرى ئۇنىڭ مۇناجات ئىلاھىيە قۇ بىيىسىدا ئەمەس ،بەلكى بەشەرىيەت ئوقيا سىدا!

ۋەھدەتتىن تاشقىرى ھىچ نەرسە يوق.بىر بولمىغاندا ،تۇمەن بولمىغان بۇلاتتى .بارلىق بولمىغان

بولسا يوقلۇق ھەققىدە ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ .دېمەك ،يوقلۇق ـــ بارلىقنىڭ كۆز ئالدىدىكى يوقلۇقى ،ھىجران ـــ ۋىسالنىڭ شۇ دەقىقىدە يوقلىقى ،ئاچلىق ـــ توقلۇقنىڭ شۇ چاغدا يوقلۇقى ،خەستەلىك ـــ سالامەتلىكنىڭ تەندە يوقلىقىدۇر.

ئىنسان گۆھەرسىزلىكتىن گادايى ئەمەس!چارىسىزلىكتىن بىچارە ئەمەس !ئۇ قۇل ،ئەمما بۇنىڭ ۋەجى ئەركىنىڭ مەۋجۇت بولمىغانلىقىدىن ئەمەسقۇ ،ئاخىر!

ئىنسان ھاۋا گۈلدۈرلىگەندە ئۈلىشىپ ـ توۋلىشىپ مۇناجات ئوقۇشتى .ئۇ ئەمدى كۆكتە پەرۋاز قىلىشنىڭ مۇمكىنلىكىنى بىلدى.

ئىنسان يۇقما كېسەللىككە زار يىغلاپ قۇربانلىق قىلىشتى .ئۇ ئەمدى ئۆزىنى داۋالاشنىڭ ئىمكانىيەتلىرىنى كۆردى .ئالاھەزەل مۇمكىنلىكنىڭ مۇقەررەرلىك بىلەن بولغان ئالاقىللىرى ئۇنىڭغا پىچىرلىماقتا.

بۇ ئۇلۇغ ئۆزلۈكنىڭ پېشايۋانىدا سادىر بولۇۋاتقان ھادىس تېخى ئىنساننى ئۆزلىك سارىيىغا ئېلىپ كىرگىنى يوق.

چۈشەن ،ھەممە تەقەززالىرىڭ تەقەززا قىلغۇچى خاسىيەتلىرى بىلەن تەقەززا بولغۇچىنىڭ يېنىدا.

تىلەكلىرىڭنىڭ نىجادىيىتى سەن روكۇ قىلغان مېھرابتا ئەمەس ،سەجدە قىلىۋاتقان چەۋەنداز ئىلكىدە!

تىلەكلىرىڭنىڭ سەۋەبكارى ئاجىزلىقىڭدۇر .ئاجىزلىقىڭ دېڭىز سۈيىنى ئارقىغا ياندۇرالايدىغان ئۇلۇغ كۈچ ـ قۇدرىتىڭنىڭ تاغ ھالىتىدىن قۇم ھالىتىگە پارچىلانغانلىقىدىندۇر .ئۇنى پارچىلىغان سەن ئۆزۈڭ !سېنىڭ نەپسىڭ ،تەمەخورلىقىڭ ،ئۆزگىنى ئانىي تېپىش نىيىتىڭ ،ئاچكۆز ھەسەتىڭ ،نادان ۋە تەرسالىقىڭ ئۆزۈڭ ياساپ ،ئۆزۈڭ ئىقتىدا قىلغان لاتا ـ پۇرۇچ قونچاقلىرىڭغا بولغان خۇپپىيانە قۇللىقىڭ!

پارچىلاندىڭ ،پارچە ـ پارچە > ئات < نەپسىڭنى ئەلا بىلىپ ،بىر پۈتۈن قەلبى كامىل > ئات منگۈچى < ماھىيەتلىرىڭنى تىلىم ـــ تىلىم قىلىۋەتتىڭ !ئۆزلۈك ئەينىكىڭنى سۇندۇرۇپ ،ئىنسانىي بىردەكلىككە كىرپىدەك نەشتەر سانچىپ ، >سەن ئۆل ،مەن تىرىلەي < يولىغا چۈشتۈڭ .ئۆلىمالىرىڭ ئۇزۇن بويىلۇق قاتىل ئىبلىس تەلەتىدە تەرلىمەكتە .ئۈمەت ئارزۇلىرىڭ تالقان بولۇپ ،قۇمدەك دەرغەزەپ غىچىرلىشىپ ،جەڭ ـ جېدەل جەڭگاھىغا ئۇچۇشتى. نەيزە ـ ئاپتوماتلىرىڭ ـــ ئۇنىڭ تەرسا چۇقانلىرى !قارا ،ئى ئالەمنىڭ نۇرانە گۈلتاجى ـــ ئىنسان ،ئىش ئەمەلىڭگە قارا :يىرتقۇچلۇقتا گۆشخور ياۋايى ھايۋانمۇ سەندىن ئۆزىنى تۇتقان .ئۇ ،توقلۇقتا مۇلايىم ،سەن ئەسەبىيسەن .ئاخىرى ھەسرەت داشقازىنىنىڭ ئاستىغا تاشلانغان ئاستىغا تاشلانغان خەشەكتىنمۇ قەدىرسىز كۆيۈۋاتقانلىقىڭنى كۆرۈپ نالە قىلىسەن .سەن ئىنسانلىقىڭنىڭ ئاسىيسى ،كامالىتىڭنىڭ قاتىلى ،تۇرمۇشۇڭنىڭ بولغانغان بىنەزەر ئەخلىتى !بۇ قۇدرىتىڭنى ئۆزۈڭ تۇزدۇڭ

،ئاتەشتىن ،ئەمما نەپسانىي ئىستەك بىلەن ،تەنتەكلىكلىرىڭدە ئالقانات چىقىرىپ تۈزدۈڭ! تەقدىرىڭدىن زارلانما! تەقدىرىڭ ئەزەللىك لەھەسىدە ،يۇلتۇزلار سەيلىسىدە ،پىشانەڭ سەھىپىسىدە ۋە ياكى تەڭرىنىڭ رەھىمى- شەپقىتى ،قەھر - غەزىپى ئۇچقۇنلىرىدا ئەمەس ، ئۇ ،مۇھەببەت - نەپرەتكە تولغان بۇ ئالەمدە !بىلكى ، ئۇ سەن يۇقاتقان ،سىن ئىزدەپ يۈرگەن ،سەن كۈتۈرۈپ يۈرگەن نەرسىدەــــ ئىنسانىي قىممىتىڭنىڭ قىسمەنلىرىدە ،قەلبىڭ دەرىخىنىڭ مېۋىلىرىدە.

جاھان سېنى ئەقىل ــ ئىدىراك گۈلى قىلىپ ئېچىلدۇرغۇچە قانچە ــ قانچە يۇلتۇز ئۆمرى كەتتى .سەن جاھاننىڭ ئۆزىنى تېپىش يولىدىكى بىر پارچە ھېكمەت ئەينىكى بولمىقىڭ جائىز ئىدى .سەن بارلىقنىڭ گۈلشىنى ،سىرلارنىڭ ئاچقۇچى نەسىبىسىدە ئالەمگە كەلدىڭ .ھەممە ئىقتىدارىڭنى پۈتۈن ۋۇجۇدۇڭغا ئورۇنلاشتۇرۇپ ،ئۆز تىزگىنىڭنى ئۆز ئەركىڭگە بەرگەن.

ئەقىل- ئىزدە! ئۆزلۈك كامالىغا باشلا ! ئەقىل ــ كىتاپ سەھىپىللىرىدە تاۋلانغان ئۆلمەس روھلار قاتارىدا ،تەجرىبە جەريانلىرىدا پىچىرلىغان دۇنيا ئۇچۇرلىرىدا ،تۇرمۇش تەكرارلىقىدا نىگارىنى كۆرسەتكەن ھېكمەت جۇلالىرىدا ،تەپەككۇر بىلەن تەسەۋۋۇر قانالىرىدا .بىلگىنكى ، ئۇ ،يېنىڭدا ،نادانلىقىڭنىڭ لاچىن كۆز قاپچۇقلىرىغا ،غەزەپلىرىڭنىڭ يىلان نەشتەر تىلى ئاستىغا ،تەرسالىقىڭنىڭ ئات تۇۋاقلىرى تېگىگە كۆمۈلگەن!

ھەممە نەرسىنى كۆمگەن ۋە ئۇنىڭ مۇھتاجلىقى سەھراسىدا ئېچىرقاپ - چاڭقاپ يۈرگەن ئىنساندا نە باياشاتلىق - ئاۋاتلىق ،نە گۈزەللىك - بەخت ،نە سېۋىلىزاتسىيە - كامالەت بولسۇن ! ئۇ ،تار نەزەر ئۇپۇقىدا ، پۇچۇق يارماق تۆشۈكىدە چاشقان كۈتۈپ ياتقان مۈشۈك ،مۇبالىغە قىلغاندىمۇ مولۇن ،خالاس!

ئەي گۆھەرگە دەسسەپ تۇرغان ۋە گۆھەرنى پەرق قىلالمىغان ئەما بىچارە تىلەمچى .سېنى گۆھەر زېمىنگە ،گۆھەر سېزەر ئىقتىدارغا قىلغان دۇنيا ،سېنى ئىنسان ،گۆھەرنى تاش ،دەپ ئاتىمىغانمىدى ؟ ئەمدى مۇھتىڭغا قارا :ۋەھىمە بىلەن بىخۇتلۇق ،تەمەخورلۇق بىلەن بېسىمخورلۇق ،قۇللۇق سۈكۈتى بىلەن قۇلدارلىق كىبىرى ھاۋا سى ،ئاچكۆزلۈك بىلەن ئىسراپخورلۇق ... قىسقىسى ،كامالەت مىزانىدىن چەتنىگەن غەلىتە روھىيەت ،مانا سېنىڭ ئۆمۈر مۇھىتىڭ !بۇ مۇھىتتىكى سەن قاتىل بىلەن ئۆلگۈچى ،ئوغرى بىلەن بۇلاڭچى ،يالغانچى بىلەن زوراۋان ،جىنايەتكار بىلەن راھىپ ! سېنى ئۆلگەن ياكى كىشلىك دۇنياسىغا تېخى تۆرەلمىگەن دەۋالاي دېسەم ،سېنىڭ تاشلىغان زەھەرلىك قالدۇقلىرىڭ ھايات چىمەنزارلىقنى بۇلغىۋەتتى !غەلىتىلىكى شۇكى ،بۇ تاشلاندۇقلار ئاداشتۇرغۇچى ساختا كىرىستالدەك ،قەلبى ئاجىز كۆزلەرگە جىلۋە قىلىپ ،ئۇنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلدۇ!

كۆزۈڭنى ئاچ ! ئۆز مۇھىتىڭنى ۋە ئۆز قۇدرىتىڭنى بايقا!

سەۋدالىق تەئەججۈپنامىسى

نەقىل :

بۇ تارىخنىڭ سەۋدالىق يىللىرى يېزىلغان تەئەججۈپنامە . بۇنداق يىللارنى ئاپەت دەپ ئاتىساڭ ئاپەتلىرى تولىمۇ پاجىئەلىك . بۇنداق يىللارنى ئامەتلىك دەپ ئاتىساڭ ئۇنىڭ ئىنسانىيەتنىڭ تەجرىبىلەرنى توپلاپ ، زۇلمەتنى يېڭىپ ئالغا ئىلگىرلىشىگە قوشقان تۆھپىسى ھېكمەتكە باي قىممەتلىك ئامەت ئىكەنلىكىنى ئىنكار قىلغىلى بولمايدۇ . بۇ ھەقىقەتەن سەۋدالىق يىللىرى ئىدى.............

"سەۋدالىق تەئەججۈپنامىسى" كاككۇكنامىدىن باشلىنىپ ، مارجاننامە ، سۇمۇرغنامە ، جاھاننەما ئارقىلىق داۋاملىشىپ ، نىجاتنامىدە ئاخىرلىشىدۇ . مەن بۇ بەش نامىنى نەشر قىلىش ئۈچۈن يازمىغانىدىم ، كىشىلەرگە كۆرسىتىشكىمۇ ئەندىشە قىلاتتىم . يەنە نېمىشقىدۇر ئەينى يىللارنىڭ تەپەككۇر ھودۇقۇشلىرىنى جامائەتچىلىككە تاپشۇرغۇم كەلدى . بۇنىڭدىن مەخسىدىم ، زامانداشلىرىمنىڭ ھېسداشلىقىغا ئېرىشىش ۋە گۆدەك پەرزەنتلەرگە ھەقىقىي يورۇقلۇق ، گۈزەللىك ۋە ياخشىلىقنىڭ قەدىر-قىممىتىنى ھېس قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت.

-

ئاپتوردىن

كاككۇكنامە

*****

مەن كىچىك قۇشمەن ، جەڭ دۇمبىغىدەك نەرە ياڭرىتالمايمەن.

مەن كىچىك گىياھ ، ئالەمنى مەھلىيا قىلىدىغان خۇش پۇراقنى تارقىتالمايمەن.

مەندە رەشك ۋە ھەسەت ماجىراسىنىڭ ھەشەمەتلىك بۇرغۇنلىرى يوق.

*****

يوقلۇقنىڭ ئۇمىدى موللۇقنىڭ ۋەھىمىسىدىن ئۈستۈن.

*****

ھەسەل ـ چېچەك شىرنىلىكىنىڭ جەۋھىرى ؛

شېئىر ـ گۈزەللىك تۇيغۇسىنىڭ كىرىستالى.

*****

قاش يالىرىنىڭ بىلەن كىرپىك ئوقلىرىڭ ماڭا يۈرۈش باشلىغاندا غالىبسەن.

قەلبىم قۇدرەتلىك قوشۇنىڭغا تۇتقۇن بولغىنىدا مەغلۇپسەن!

*****

ساداقەت ـ مۇھەببەت دېڭىزىدىكى گۆھەر خەزىنىنىڭ ئومۇمىي ۋەجى.

گۈزەللىك ـ ساداقەت بېغىدا گۈزەلنىڭ سۇمۇرغىدەك قايتا تۇغۇلغان يېڭى قىياپىتى.

يۈكسەكلىك ـ ساداقەت بىلەن گۈزەللىكنىڭ مېنى مەھلىيا قىلىدىغان كارامىتى.

*****

گۈلگە مەپتۇن بولساڭ ، ئۇنى ئۆز پايىسىدىن جۇدا قىلما.

گۈزەللىككە مەپتۇن بولساڭ ، ئۇنىڭ ئىختىراچىلىرىنى ئاسرا.

*****

تىكەنسىز سېرىق چېچەكنىڭ مەپتۇن قىلارلىق خۇش پۇرىقى يوق.

*****

قايغۇ ـ خۇشاللىق كۆلكىلىرى قاچىلانغان قاپ.

روھنى ساغلاملاشتۇرۇش ـ مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

ھەسەتخورلۇق ـ مىللەتنى خارابلاشتۇرىدىغان خەتەرلىك ئىللەت

نادانلىقتىن ئۈچ بىخ ئۈسۈپ چىققان ،ئۇلار :قارا نىيەت ،ساختا شۆھرەت ۋە ھاكاۋۇرلۇق.

ــــشۇپىنخائۇئېر

نادانلىقنىڭ مەرپەتكە زىتلىقى ھەممىگە ئايان .نادانلىقنىڭ ئىككى خىل تارىخىي شەكلى مەۋجۇت :بۇنىڭ بىرى،مەرپەت (سىۋىلىزاتسىيە) تىن ئىلگىرىكى نادانلىق (ۋارۋارلىق) ،ئىپتىدائىي ئىنسان گۇرۇھىدىكى نادانلىق ۋە قىيپالىڭاچ نادانلىق . بۇنىڭ ئىككىنچىسى ،بېكىنمە ھالەتتىكى جەمئىيەت چەمبىرىكىدىكى نادانلىق ،ساختا شۆھرەت بىلەن كىيىندۈرۈلگەن نادانلىق ،ھەسەتخورلۇق ۋەسۋەسىسى بىلەن تولغان نادانلىق.

ئەقلنى رەت قىلىش (ئىراتسىئونالىلىق) بۇ ئىككى خىل نادانلىقنىڭ تۈپ خۇسۇسىيتى .ۋەھالەنكى ،ئەقىل ،پەقەتلا ئەقىل ئىنساننىڭ غەيرى ھايۋانىي ئەۋزەللىكى ۋە ئىنسانىي تاكامۇللىشىش مۇمكىنلىكىنى تەشكىل قىلغان .ئەقلنى رەت قىلغان ،نادانلىققا چۆكۈپ كېتىۋەرگەن مىللەتنىڭ ئارقىدا قېلىش،پارچىلىنىش ،تۇزۇپ كېتىشتىن ئىبارەت >> ھالاكەت ترىلوگىيسى << نىڭ ھەر بىر باسقۇچىغا ھەسەتخورلۇقتىن ئىبارەت روھىي كېسەللىك سىڭگەن.

ھەسەتخورلۇقنىڭ بىز تونۇپ يەتكەن >> كۆرۈنۈش << لىرى مۇنداق:

بىرىنچى ،قارانىيەتلىك ۋە قولى يەتمەسلىك ــــ ھەسەتخورلۇقنىڭ باشلىنىشىدىن ئىبارەت .ئومۇمەن ،بىلىمنى پەزىلەت كۈرىسى ۋە كامالەت كۈرىسىغا يەتكۈزمىگەن ئاتالمىش >> ئۆلىما ـ زىيالى << لار ئۆز مىللىتىدىن ھەقىقى تەپەككۇر ۋە بىلىم ئىگىلىرىنىڭ چىقىشىنى كۆرەلمەيدۇ.

ئابدۇقادىر بېدىل ھەسەتخورلۇقنىڭ قارانىيەتلىك بولىدىغانلىقىنى مۇنداق سۆككەن:

دىلى ھەسەتكە تولغان ئىچى قارا،

دائىم پاك ئادەمگە چاپلايدۇ يالا.

تۇرۇسقا ئېسىپ كۆر ئاپئاق پاختىنى ،

جىمى ئىس چاپلىشار شۇ ئاق پاختىغا

.

سەئىدى شىرازى ھەسەتخورلۇقتىكى قارانىيەتنىڭ قولى قىسقا ،تىرىشماس ،قابىلىيەتسىز ،نامەرت ئادەملەر قەلبىگە خاس ئالاھىدىلىكلىرىنى مۇناق پاش قىلغان:

قولى قىسقا ھەسەتخور قىلار غەيۋەت ،يوق ئامال ،

ئەگەر ئۇدۇل يۈلۈقساڭ بولۇر تىلى كالۋا ـ لال.

ھەم قۇلى قىسقا ـ ناقابىل ،ھەم قارانىيەت ـ غەيۋەتخور بۇلۇش بىر خىل زىدىيەتچان روھىي كېسەللىك بولۇپ ،ئىبلىس تەسۋىرىگە ئوخشايدۇ .ناقابىل بولغان ئىكەن قابىل بۇلۇشقا تىرىششى ،قابىل بۇلالمىسا ،قابىللارنى قوللىشى لازىم بولغان نۇرمال روھىي ھالەتنىڭ زىدىيەتچان روھىي كېسەللىكىكە ئايلانغانلىقىنى ھەسەتخور قەلبىنىڭ ئىبلىسلىقى ئەمەسمۇ ؟

ئىككىنجى ،ئۆزگىنى كەسلەپ ،ئۆز شېخىنى كۆتۈرۈش ھەسەتخورلۇقنىڭ مۇھىم ئالامىتىدىن ئىبارەت .مىللەتنىڭ نادان ھەسەتخورلىرى دۇنيادا قانداق يېڭىلىقلارنىڭ بولغانلىقى،قانداق كىتاپلارنىڭ يېزىلغانلىقى ،قانداق كەشپىياتلارنىڭ مەيدانغا چىققانلىقى بىلەن كارى بولماي ،ئۆز مىللىتىدە بىر يېڭىلىق باش كۆتۈرسىلا >> يۈرىكى يارا ،يۈزى قارا << بۇلۇپ كېتىشىدۇ.

ئابدۇخالىق ئۇيغۇر ئۆزىنىڭ >> باردۇر << ناملىق غەزىلىدە مىللىتىمىزدىكى بۇ ئىللەتنى مۇنداق سۆككەن:

تەئاۋۇنۇ ـ تەناسۇر ئورنىغا بىزلەردە بىر ئادەت ،

يېڭى باشنى كۆتەرگەننى ئۇرۇپ يېقىتقانىمىز باردۇر

.

قىزىل كۆزلۈك ،كۆرەلمەسلىك ۋە يا ئۆزى قىلالماسلىق ،

قىلاي دەپ باغلىسا بەلنى تۆمەن بوھتانىمىز باردۇر.

ھەسەتخورلۇقنىڭ شۇنداق بىر تىپى باركى ،ئۇلار ئۆزلىرى ئۇچرىغان بەختسىزلىكنى >> ئەڭ ياخشى ئالى مەكتەپ) << بىلىنىسكىي) دەپ بىلىپ ،ئۇنىڭدىن ئەقلىي ۋە ۋىجدانىي خۇلاسە چىقارماستىن ، >>سۇنغان ئاقسۇڭەكلەر <<چە ئەسەبىي قىساسكارلىق پىسخىك كېسەللىگى بىلەن ئالدىن كەتكەنلەرنىڭ غەيۋىتىنى قىلىپ ،ئورۇسنى كولاپ ،شېخىنى كېسىپ ،ئاسان يول بىلەن >> قەھرىمان << لىق مۇنبىرىگە چىقىشنى قەستلەيدۇ .بۇنداق كىشلەرنىڭ ھەسەتخورلۇقى ۋاستە

تاللاپ ئولتۇرمايدىغان تەرسالىق بىلەن تەنها ياكى تۈركۈم بۇيىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ .بۇنى >> قىساسكارلارچە ھەسەتخورلۇق << دىگەن نام ئاستىدا ئەيىبلەش لازىم .كامالىدىن بىنايى:

ھەسەت ھەممە ئىللەت ،نوقسانىدىن يامان ،
ئەسەت ئەھلى بارچە يامانىدىن يامان

.

دېسە ،ناسىر خۇسراۋ مۇنداق يىزغانىدى:

بېرىلمىگەيسەن ھەسەتكە زىنھار ،
ھەسەتنىڭ چېكى يوق ،تۆگەنچى مىقدار.

ئۈچىنچى ،پىتنە تۇغدۇرۇپ ،تۆھمەت قىلىش ھەسەتخورلۇقنىڭ ئاسان چېلىقىدىغان شەكلىدىن ئىبارەت .ھەسەتخورلۇقنىڭ قورالى پىتنە بىلەن تۆھمەت ئىكەنلىكى شۈبھىسىز ،بۇنى ئۇلار جىنايى بىلەن >> سېستىش << دەپ ئاتىشىدۇ .تۇرمۇشنى ئالدىغلى ،خەلقنى پۈتۈن بىر تارىخى جەرياندا قايمۇقتۇرغىلى بولمايدۇ .قەيسەر ئىرادىلىك كىشلەر ئۆز ئەجرى بىلەن ھەممشە ياشناپ تۇرۇۋېرىدۇ >>.سېستىقۇچىلارنىڭ سېسىپ كېتىشى << مانا بۇ پاك ۋە ناپاكلىق كۈرىشىدىكى بىر ھەقىقەت .مانا بۇ تارىخنىڭ نۇرانە يۈنىلىشى .ئەگەر مۇنداق بولمىغاندا تەڭرىمۇ بولمىغان ،ھەقىقەتمۇ بولمىغان ،تارىخمۇ بولمىغان ،ئىستىقبالمۇ بولمىغان ،ئىشەنچ ۋە ئالىي ھىممەتمۇ بولمىغان بولاتتى!

بىزنىڭ ھەسەتخور پىتنە ـ تۆھمەتچىلىرىمىز >> ئاقنى قارا قىلىش << ، >>ئۆزى گۇناھ قىلىپ ،باشقىنى گۇناھكار كۆرسىتىش << ، >>ئوغرى ئوغرىنى تۇت دەپ ۋاقىراش << ، >>باشقىلار نامىدا قارا خەت يېزىش << ، >>بىر ئادەمگە ئىككى خىل تون كەيگۈزۈش<< ، >>كېچىسى ئادەم ئۆلتۈرۈپ ،كۈندۈزى ھازىدار بولۇش << قاتارلىقلار بىلەن شۇغۇللىنىۋېرىدۇ .باشقىلار نامىدا خەت يازغانلەر ئىچىدە ئاپال كىشى سۈرىتىگە كىرىۋېلىپ خەت يېزىش ،تۆۋەننى قۇترىتىپ قويۇپ ئۆزى قازى بولۇۋېلىش ،ئولتۇرۇش ـ سورۇنلاردا ئاشكارە پىتنە ـ ئېغۋا تارقىتىش ،پىتنە ـ ئېغۋانى چەت ئەلگە كېڭەيتىش قاتارلىق ھادىسىلەرنى كۆرۈپ مىللىتىمىز ئىچىدە بۇ جەھەتتىكى >> ماھارەت << نىڭ دۇنياۋى سەۋىيە ياراتقانلىقىدىن ئەپسۇسلانماي تۇرالمىدىم.

تۆتىنچى ،گۇروھۋازلىق قىلىپ ،باشقىلارنى چەتكە قېقىش ھەسەتخورلۇقنىڭ تۈركۈملەشكەن شەكلىدىن ئىبارەت .ھەسەتخورلۇق ئەسلىدە زەھەرلىك چاياندەك نەرسە بولسىمۇ ،ئۆزىنىمۇ

كۆيدۈرىدىغان ،باشقىلارنىمۇ كۆيدۈرىدىغان خۇسۇمەتلىك ئوت بولسىمۇ ،ھەسەتخورلار تۈركۈملىشىپ ،چاياندىن پىل پەيدا قىلىشقا ماقۇل بولۇشىدۇ .ئۇلار مەلۇم ھوقۇق ياكى تەسىر كۈچى بولمىسا ،بىر ئىشنى باشقا ئېلىپ چىققىلى بولمايدىغانلىقىنى بىلگەنلىكتىن تۈركۈملىشىدىغان بولدى .ئەمما بۇ تۈركۈمنىڭ ھەر بىر ھەسەتخور ئەزاسى ھەمىشە ئۆز تۈركۈمىدىن يۈز ئۆرۈشكە تەييار ،بىۋاپا كىشىلەردىن ئىبارەت .ھەسەتخورلۇق گۈرۈھلىرى ئىككى شەر ئاستىدا ،يەنى قۇدرەتلىك مۇخالىپلىرىغا تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن ،قۇللارچە دەرىجىلىك بويسۇنۇش مۇناسىۋەت تەرتىپى بويىچىلا ساقلىنىپ تۇرۇشى مۇمكىن .ھاپىز شىرازى مۇنداق دىگەنىدى:

كەت يامانلار سۆھبىتىدىن ،ئىزدىسەڭ گەر ياخشى نام ،

بەدنىيەتلىك ئول ئەقىلسىزلىققا ئىسپاتتۇر تامام.

بەشىنچى ،خەلقنى پارچىلاش ،مىللەتنى خانىۋەيران قىلىش- ھەسەتخورلۇقنىڭ ھەرىكەت نىشانىسى ۋە تارىخى جىنايىتىدىن ئىبارەت .ھەسەتخورلۇق شۇنداق كىسەلكى ،بىرىنچىدىن ،ئۆزىنى ھالاك قىلىدۇ ؛ئىككىنچىدىن يۇقتۇرۇۋالغان كىشىلەرنى ھالاك قىلىدۇ ؛ئۈچىنچىدىن ،مىللەتنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنى تارقاقلاشتۇرۇپ ،روھىي ئۇيۇشتۇرغۇچى ئاقىل كىشىلەرنىڭ ئابروي -نوپۇزىنى داۋاملىق قىرقىپ ،مىللەتنى ھالاك قىلىشنىڭ جەريانىنى تېزلەشتۈرىدۇ.ھەسەتخورنىڭ تەپەككۇرى ،ھېسسىياتى ،تىلى ،قەلىمى خۇنۇكلۇك بىلەن تولغاچقا ،تىنىقى ۋە يۈرەك سوقۇشى ھەمىشە ھەسەت زەھرى ،بوھتان ئوتى ۋە قورقۇش تەشۋىشىدە تۇرىدۇ ،ئۇنىڭ پىسخىك كېسىلى جىسمانىي ئاجىزلىقىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ .ھەسەتخورلۇقنى يۇقتۇرغان كىشى ئۆزىگە يارىشا << جەڭگاھ >> ئېچىۋالغان يەنە بىر ھەسەتخوردۇر. ھەسەتخورلۇق تەرىپىدىن چىرمىۋېلىنغان مىللەت گەرچە تىل بىرلىكى بىلەن بىرلىشىپ تۇرسىمۇ ،قەلبى پارچىلانغان مىللەتتىن ئىبارەت .قەلبى پارچىلانغان مىللەتنىڭ تىلى بۇ قەلبنى پارچىلاشقا خىزمەت قىلىشتىن باشلاپ ،بۇ مىللەتنى ھالاك قىلىش بىلەن ئۆزىنىمۇ ھالاك قىلىدىغان تىل بولماي نىمە؟روشەنكى ،تىلنى تاشقى پوست ،قەلبنى ئىچكى ئۆزەك قىلغان مىللى ئۇيۇشمىنىڭ ھەسەتخورلۇق ئىچىدە تەمتىرىشى ھالاكەت ھالقىسىنىڭ ئالامىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ ،خالاس .گۈللەنگەن مىللەتنىڭ ھايات يولى ئىسپاتلىدىكى ،مىللەتكە يېمەك -ئىچمەك ،ئۆي - ماكاندىن باشقا مۇھىمى مىللى روھىيەت لازىم .بۇ مىللەتنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچ مەنبەسى بولغان ئېتىقاد، مىللى ئەنئەنە ،يېڭىلىققا ئىنتىلىش ،مەنىۋى يېتەكچىلىك نوپۇزىقاتارلىقلاردىن ئىبارەت .مۇنداق بىناكارلىقنى بۇزۇشتىن ھالاكەت ،تۈزەشتىن گۈللىنىش كېلىپ چىقىدىغانلىقىنى ئاددى ،ئەمما بىزدە ئەستىن چىقىرىلغان ھەقىقەت .مەنىۋى قەھرىمانلىق ۋە غايىۋى يولباشچىلىق لېگىندىلىرىنى ياراتقان خەلقنىڭ بىردىنلا ھەسەتخورلۇق ئۇچقۇنلىرى بىلەن بەنت بولۇشىنىڭ تەكتىدە تارىخ نېمىنى پىچىرلىۋاتقانلىقىنى ئاڭقىرىش مۈشكۈل ئەمەسمۇ! گېرتسىن <<: ھەقىقەتكە ھۆرمەت قىلىش زېرەكلىكنىڭ ۋە دانىشمەنلىكنىڭ باشلىنىشىدۇر >> دېگەندى .ھەقىقەتنى

سۆيىدىغان قەلب نۇرانە قەلب ،خەلقىمىزنىڭ تارىخىي ئىستىقبالىغا ۋەكىللىك قىلىدىغان قەلب ،مۇنداق قەلب ھەققەتنى ھۆرمەت قىلىدۇ ،ئۇنىڭغا جان پىدا قىلىدۇ.

ھەسەتخورلۇقنىڭ قاتتىق زەربىسىگە ئۇچرىغانلارغا كەلگەندە شۇنى ئېيتىش كېرەككى ،بۇ ئۇلار ئۈچۈن تېخمۇ قەيسەر خاراكتېر يېتىشتۈرىدىغان شۇئىرغىدىن سىنىقى !ھېراكلىت توغرا ئېيتىدۇ >>: ساڭا شۇنىڭ ئۈچۈن رەشك قىلىشىدۇكى ،سېنىڭ زوقلانغۇچىلىرىڭ ھەققەتەن تولىمۇ نۇرغۇن<<!

ـ1989يىل 22ـفېۋرال

ـ16يازما ، يېزىلغان ۋاقتى : 2005ـ1ـ11 21:06

]كۆچۈرۈلمە]يىپەك يۇلىدىكى توققۇز ھكمەت(پارچە(

??? ??????

يىپەك يۇلىدىكى توققۇز ھكمەت

1

سۇمۇرۇغ مېنى جاۋاھىرلار غارىغا ئېلىپ كىردى. قولۇمغا "جاھاننامە "ئەينىكىنى ئالدىم. كۆزۈمگە قىزىل يۇلغۇنلۇق يولدا مەرۋايىتتەك تىزىلىپ كېتىۋاتقان تۆگە كارۋىنى كۆرۈلدى...

"جاھاننامە" دىن

ـ 1980يىللارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى بىر كېچىسى سەمەرقەندتىكى "ئۇلۇغبەك رەسەتخانىسى" تەسۋىرلەنگەن ئالبۇمنى قولۇمدا تۇتۇپ، چوڭقۇر خىيالغا چۆكتۈم. تەسەۋۋۇرۇم بوشلۇقىدا ئالتۇن قاناتلىرىنى دالا گۈلخانلىرىنىڭ يالقۇنلۇق ئۆركەشلىرىگە ئۇرۇپ قايتا تۇغۇلغان سۇمۇرۇغنىڭ جەسۇر ئوبرازى چاقناپ، ئۇنىڭ خۇش بىشارەتلىك كۈلكە ئاۋازى ياڭرىغاندەك بولدى. بەئەينى جالالىدىن رۇمى ئېيتقاندەك: ئەقىل مەنتىقە بىلەن يەكۈنلىيەلمەيدىغان بىر ھەققەتنى قەلبىم مۇھەببەت بىلەن ئالدىن ھەس قىلغۇدەك، بىر ئۇمىدۋار، ئىللىق روھىيەت ۋۇجۇدۇمنى شېرىن لەرزىگە سالدى. كۆز ئالدىمدا بىرەر يېڭى بايقالغان يۇلتۇز ئەمەس، بەلكى يېڭى ئىقبال ـ ئانا يۇرتۇمنىڭ ئىزگۈ كەۋدىسى ئۈستىگە چۈشكەن ئەنقا قۇشىنىڭ شولىسى جىلۋىلەندى، بىردىنلا ئەقلىمگە كەلدىم: "كەلگۈسى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ"!

مەن شۇ ماۋزۇدىكى ماقالەمنى يېزىپ ئىككى يىل ئۆتكەندە "شىنجاڭ مەدەنىيىتى" جۇرنىلىنىڭ 1992 ـ يىل 2 ـ سانىدا ئېلان قىلىشقا مۇيەسسەر بولالىدىم. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى "كاساندىرانىڭ جۆيلىشى (كاساندىرا ـ رىم ئەپسانىلىرىدىكى ئالدىن بىلگۈچى)" ھېسابلانغان بۇ ھوكۇم، مانا

1992 ـ يىلى سېنتەبىردە ئۆرۈمچىدە ئېچىلغان خەلقارا يەرمەنكە يىغىنى ئارقىلىق رېئال تارىخنىڭ تۈنجى سەھىپىسى بىلەن قوشۇلۇپ كەتتى.
ھەئە، شۇنداق! بىر نەچچە ئەسىر "ئەشابۇلكەھق" دەك ئۇخلىغان "يىپەك يولى "روھى ئويغاندى. مىلادىدىن ئىلگىرى ياۋروپا ـ ئاسىيا بوشلۇقىدا جەۋلان قىلغان "يىپەك يولى" سۇمۇرۇغى قايتا قانات قاقتى. تارىخ ئۆزىنىڭ ئۈچىنچى ئىراسىغا قەدەم قويدى.
جۇڭگونىڭ ئىشىكنى سىرتقا چوڭ ئېچىۋېتىش، غەربتە ئوتتۇرا ئاسىيا بىلەن بولغان ئالاقىنى تەخىرسىز يولغا قويۇش سىياسىتىگە ئۇلۇ سالغان ھازىرقى زامان ئىككى ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا مۇستەقىل جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ مەيدانغا كېلىشى شەرق ـ غەرب ئالاقىلىرىنىڭ يىپەك يولى ئوتتۇرا ئۆتكىلدىكى ئەڭ ئاخىرقى مۇز قاتلىمىنى ئېرىتىۋەتتى. زامانىۋى تاشيول، ياۋروپا ـ ئاسىيا ئىككىنچى تۆمۈريولىنىڭ پائالىيەتكە كىرىشى، ھاۋا قاتنىشى كېلىشىملىرى بىلەن تېلېگراف ـ تېلېكس ئالاقىلىرىنىڭ قايتا جانلىنىشى قۇم بارخانلىرى ئىچىگە غەرق بولغان قەدىمكى يىپەك يولى خارابىلىرى ئۈستىدە يېڭى يىپەك يولىنىڭ مەيدانغا كەلگەنلىكىنى نامايان قىلدى! ئالەم زۆرۈرىيەتلىرى شۇنى تەقەززا قىلدىكى، بۇ ئۇلۇغ ۋە مۇقەددەس تارىخىي يۈزلىنىشنى توختىتىش مۇمكىن ئەمەس!
قەدىمكى رىم ئالىمى لۇكرەئۇس ئىنسانىيەتنىڭ ئىپتىدائىي تۇرمۇشىنى تۇنجى قېتىم "كونا تاشقورال دەۋرى" دەپ ئاتىدى. بۇ قاراش 19 ـ ئەسىردە قوبۇل قىلىندى. 1865 ـ يىلى جون. لوبېك "كونا تاشقورال (پالەئولەتىك) دەۋرى"، "يېڭى تاشقورال (نەئولەتىك) دەۋرى" ۋە مىس (برونزا)، تۆمۈر قوراللىرى دەۋرى قارىشىنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1877 ـ يىلى ئامېرىكىلىق قەدىمكى دەۋر تارىخىي تەتقىقاتچىسى مورگان "قەدىمكى جەمىيەت" ناملىق مەشھۇر ئەسىرىدە ئىنسانىيەت تارىخىنى "ياۋايىلىق دەۋرى"، "ۋارۋار (نادان) لىق دەۋرى"، "سىۋىلىزاتسىيە (مەدەنىيەت) دەۋرى" دەپ ئۈچكە بۆلگەن، ئالدىنقى ئىككى دەۋرنى جون. لوبېكنىڭ "كونا تاشقورال دەۋرى" بىلەن "يېڭى تاشقورال دەۋرى" گە تەققاس قىلغان، تۆمۈر ۋە دۆلەت پەيدا بولغاندىن كېيىنكى دەۋرنى "سىۋىلىزاتسىيە دەۋرى" دەپ ئاتىغاندى.
مەن يېڭى يىپەك يولىنىڭ ئېچىلىشىنى ئىنسانىيەت مەدەنىيەت ئالاقىلىرى تارىخىنىڭ ئۈچىنچى ئىراسىنىڭ مۇقەددىمىسى دەپ قارايمەن. بۇ ئاساسسىز ئېيتىلغان ئەمەس، ئەلۋەتتە!
مىنىڭچە، ياۋروپا ـ ئاسىيا ـ ئافرىقىدىن ئىبارەت "كونا قۇرۇقلۇق" تا مىلادىدىن بىر قانچە ئەسىر ئىلگىرى باشلانغان ۋە يېقىنقى زامان تەسۋىرىي ئىبارىسى بويىچە "ئۇلۇغ يىپەك يولى" دەپ ئاتالغان قەدىمكى كارۋان ئالاقىلىرىدىن بۇرۇن ئىنسانىيەت ئۆزىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى شەرق ـ غەرب يۈرۈشىنى باشلىغان .ھازىرغىچە، قىسمەن ئەپسانە ئەدەبىياتىغا ئايلىنىپ كەتكەن، قىسمەن ئاسىيا، ياۋروپا، ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي ئامېرىكا قىيا ـ غار سىزمىلىرى، ئىندىئان ئىمپېرىيىلىرىدىن قالغان پىرامىدا ۋە قەسىر خارابىلىرى شەكلىدە ئىزاھسىز تىلسىم بولۇپ تۇرۇۋاتقان "غەيرىي رەسمىي

تارىخ" ئەنە شۇ ئەڭ قەدىمكى شەرق ـ غەرب مەدەنىيەت قانىلىنىڭ تارىخىي شەھرى ھېسابلىنىشى لازىم.

قەدىمكى سىبىرىيە كىشىلەر نەزىرىدە ئاللىقانداقتۇ "بوش ماكان"، "ئورمان پادىشاھلىقى" بولۇپ تۇرماقتا. بىز ئەگەر بۇ ماكانىنىڭ 10 مىڭ يىل، ھەتتا تېخىمۇ يىراق زامانلاردىكى "غەيرىي رەسمىي تارىخ" ئىغا نەزەر سالساق، ئۇنىڭدا ھەرىكەتچان ئىپتىدائىي ئىنسانىنىڭ ئاللىقاچان شەرق ـ غەرب سەپىرىنى باشلىۋەتكەنلىكىنى كۆرىمىز. ھازىرقى ئورال ـ ئالتاي تىللىرى تۈركۈمىدىكى خەلقلەرگە تونۇش ئادىتى، فولكلور ـ ئەپسانىلىرى، سەنئەت رېتىملىرى ئوخشاپ كېتىدىغان قەدىمكى سىبىرىيىلىكلەرنىڭ بىر قىسمى تەخمىنەن 20 مىڭ يىللار ئىلگىرى ئاسىيا بىلەن ئامېرىكا قىتەسىنىڭ ئەڭ يېقىن ئىككى تۇمشۇقى ـ "ئۇزۇلۇش" ۋە" ئۇزۇلدى" ئارىلىدىكى تۇتاش مۇزلۇق ئارقىلىق ئالياسكا ۋە شىمالىي ئامېرىكا، كېيىنچە جەنۇبىي ئامېرىكىغا ئۆتكەن. ئۇلار مايمۇنسىمان ئىنسان ئىزى تېپىلمىغان بۇ زېمىندا ئۇزاققا سوزۇلغان ئىپتىدائىي تۇرمۇشنى باشتىن كەچۈرۈپ، ھىندىستانغا بارىمەن دەپ" ئوتلۇق يەر" بوغۇزىدا تۇتقۇن بولغان كولۇمبو تەرىپىدىن ناتوغرا ھالدا "ئىندىئان " لار دەپ ئاتالغان. ئۇلار غەربىي ياۋروپالىقلارنىڭ قىرغۇچى ۋە قۇللاشتۇرغۇچى ھەربىي يۈرۈشلىرىدە خانىۋەيران بولۇشتىن ئىلگىرى "ئولمېك مەدەنىيتى"، "تىئوتۋاكان مەدەنىيتى" قاتارلىق ئاجايىپ مەدەنىيەت تىپلىرىنى ياراتقان. مىسىر پىرامىدىلىرى سىياقى ئۇلۇغۋار ھەم سىرلىق "تەڭرى ماكان ـ تىئوتۋاكان" پىرامىدىسى بىلەن فرانسىيىدىكى مەشھۇر ئالتامىرا غار سىزمىلىرى، ئىسپانىيىدىكى راسكو غار سىزمىلىرى، يېقىندىلا فرانسىيىنىڭ مارسىل شەھرى يېنىدىكى كىچىك دېڭىز قولتۇقىدىن تېپىلغان سۇ ئاستىدىكى غارغا سىزىلغان رەسىملەر ئەنە شۇ ئەڭ قەدىمكى، ئەمما تېخى سىرى يېشىلمىگەن شەرق ـ غەرب مەدەنىيەت ئالاقىلىرىدىن دەرەك بېرىدۇ. ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ قەدىمكى پائالىيەتچان مەدەنىيتى، مېنىڭچە، مۇشۇ قانال ساھىلىغا كۆمۈلگەن. ئۇ مۆجىزە شەكلىدە ئېچىلغۇسى ۋە بىزنىڭ قاتمال تارىخىي قاراشلىرىمىزغا يېڭى مەنزىرە، يېڭى ئورۇق بېغىشلىغۇسى.

بۇ بىرىنچى مەدەنىيەت ئىراسىنىڭ كېيىنكى سەھىسى سومەر ـ ئاندىرونوم ـ ئارى تۈركۈمىنىڭ سكتاي ـ ساك قەبىللىرىنىڭ مىلادىدىن ئىلگىرىكى 3000 ـ يىللىرىدىن تاكى 1000 ـ يىللىرىنىڭ كېيىنكى يېرىمىغىچە ـ شەرقتە كۆكفۇزى، غەربتە سوقرات ئالەمگە كەلگىچە بولغان دەۋرلەرگىچە داۋاملاشقان. ۋەھالەنكى، چىن ـ ھەن ئىمپېرىيىلىرى، گرېتسىيە، ئاخمانىيلار ئىمپېراتورلىرى غەرب ۋە شەرققە يۈرۈش قىلىپ،" ئۇلۇغ يىپەك يولى" بەرپا بولغىچە ئۆتكەن بۇ بەھەيۋەت مەدەنىيەت باسقۇچىمۇ تېخى يورۇتۇلغىنى يوق!

رەسمىي ئېتىراپ قىلىنغان، تەخمىنەن مىلادىدىن 5 ـ 6 ئەسىر ئىلگىرى تەدرىجىي شەكىللىنىپ، 15 ـ، 16 ـ ئەسىرگىچە ئىككى مىڭ يىلدەك داۋام قىلغان يىپەك يولى ئالاقىلىرىنى مەن شەرق ـ غەرب مەدەنىيەت ئالاقىلىرىنىڭ ئىككىنچى تارىخىي ئىراسى دەپ قارايمەن.

ئاتنى "جاھانكەزدى" ۋاستە قىلغان، ئەڭ قەدىمكى "ئاتلىقلار مەدەنىيىتى" نى ياراتقان خەلق ئەڭ دەسلەپكى شەرق ـ غەرب ئالاقىلار لىنىيىسىنى ئاچقاندىن كېيىن، تۆگىنى "جاھانكەزدى" ۋاستە قىلغان، قەدىمكى "يىپەك يلى مەدەنىيىتى" نى شەكىللەندۈرگەن يېڭى شەرق ـ غەرب ئالاقىلىرى باشلاندى. ئىككى مىڭ يىلغا يېقىن داۋام قىلغان بۇ قايناق ئالاقە يولى ياۋروپادا ئەدەبىيات ـ سەنەتنىڭ قايتا گۈللىنىشى، دېڭىز ـ ئوكيان قاتنىشىنىڭ تەرەققىي قىلىشى، يېڭى قۇرۇقلۇقلارنىڭ بايقىلىشى ۋە سانائەت ئىنقىلابىنىڭ يۈز بېرىشى بىلەن چۆلدەرەپ قالدى. نەتىجىدە، شەرقتىكى قەدىمكى مەدەنىيەت ئوچاقلىرى تەدرىجىي سوۋۇپ، ئۇنىڭ موجىزىدار ادىكارلىقلىرى خارابىغا ئايلاندى. ئەينى يىللاردىكى قايناق مەدەنىيەت ئالاقىلىرىنىڭ مەركىزىدە پائالىيەت قىلىپ كەلگەن كىشىلەرنىڭ خاراكتېرىمۇ بارا ـ بارا تەبىي يوسۇندا يىپەك يولىنىڭ سىمۋولى بولغان چۆل كېزەر تۆگىنىڭ خاراكتېرىگە ئەمەس، بەشنى قۇمغا تىقىۋېلىشنى ئامان ـ ئېسەنلىك دەپ بىلىدىغان تۆگىقۇشنىڭ خاراكتېرىگە ئوخشاپ قالدى.

مانا ئەمدى "قاناتلىق تۆگە" ئوبرازىنى سىمۋول قىلغان شەرق ـ غەرب ئالاقىلىرىنىڭ ئۈچىنچى تارىخىي ئىراسى باشلاندى، ھەربىر ئالاقىدار ئىراسنىڭ ئۆز ئەپسانىلىرى، رىۋايەت ـ لەگەندىلىرى، ھېكايە ـ داستانلىرى، ئەقدە ھېكمەتلىرى بولغىنىدەك، ئۈچىنچى ئىرامۇ ئۆز سەھىپىلىرىنى ئۆز زامانىغا مۇناسىپ لەگەندا ۋە ھېكمەتلەر بىلەن بېزەندۈرگۈسى. "يىپەك يولىدىكى توققۇز ھېكمەت " ئىككىنچى ئىرانىڭ ـ يىپەك يولى ئالاقىلىرىنىڭ مەركىزىي ئاسىيادا بىنا قىلغان موجىزىدار خەزىنىسىدىكى خۇددى ئەنقا تۇخۇمىنىڭ توققۇز گۆھىرىدىن ئىبارەت. مىللىي مائارىپ ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

>شىنجاڭ سەنئىتى < ژورنىلىنىڭ بۇ يىلقى خەنزۇچە 1 ـسانىدا بېسىلغان, خەن زىيۇڭ, لې لىن ئىسىملىك ئىككى ئاپتۇر يازغان> تەبئەت ,مەدەنىيەت, ئىنسان < ناملىق ماقالىنى ئوقۇپ, غەربى دىياردا ياشاپ كەلگەن يەرلىك مىللەتلەرنىڭ روھىيىتىدىكى ئاجىزلىقلار ۋە مىللى مائارىپىمىز توغرىسىدا ئويلىنىپ قالدىم.

ماقالىدە غەربىي دىيارنىڭ > تەبئەت ئانىسى < مۇھىتىدا كۈچلۈك ,مىللى ئۇيۇشۇشچانلىق ئاجىز, سودا ۋە تەپەككۇر ئىقتىدارى كۈچلۈك, سىياسى ئىقتىدارى ئاجىز, ھېسسىياتچان ئىقتىدارى كۈچلۈك, ئەقلى بىلىش ئىقتىدارى ئاجىز, يېڭىلىققا قىزىقىش ئىقتىدارى كۈچلۈك, ئۆزىنى بىلىش ئەنئەنىسىنى

قەدىرلەش ئىقتىدارى ئاجىز ئىكەنلىكى تىلغا ئېلىنغان بولۇپ, ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك ئائىلىسىنىڭ روھىي مەدىنىيەت تۈزۈلمىسى بىلەن سېلىشتۇرۇلغان. ماقالە ئاپتورلىرى غەربىي دىيارلىقلارنىڭ ئۇيۇشۇش كۈچىنىڭ بىر-بىرىنىڭ چەتكە قېقىش كۈچىدىن كۆپ ئاجىزلىقنى, تارىخقا, ئاتا-ئانىغا ,پېشقەدەم نامايەندىلەرگە, ئەنئەنىگە بولغان ھۆرمەت, ۋارىسلىق ۋە قەدىرلەش ئېڭىنىڭ ئۇنتۇلۇش, قەدىرلىمەسلىك, بىپەرۋالىقتىن كۆپ ئاجىزلىقنى تىلغا ئېلىش بىلەن بۇ مىللەتلەرنىڭ يادرو ھاسىل قىلالماسلىقى, تۆت ئەتراپىدىكى ئۇيۇشقان, يادرو ھاسىل قىلغان سىياسى ھاكىمىيەت كونتروللۇقنى تەقدىر قىلغانلىقى, سەرگەردان مىللەتتىكى , مەدىنىيەت نامايەندىلىرىنىڭ باشقا خەلقلەر تەزكىرىلىرىگە نامى چۈشۈپ قالغانلىرىدىن باشقىلىرى ئۆز تۆھپىلىرى بىلەن بىللە چەكسىز قۇم دېڭىزىغا بۇلدىغانلىقنى ئوچۇق-يورۇق بايان قىلغان.

ماقالىنى ئوقۇپ ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ بىر قاتار تارىخي ئەنئەنىۋى ئاجىزلىقلىرىنىڭ نوقۇل >تەبئەت ئانسى <قىلپىدا شۇنداق ئەزەلىلىككە ئىگە بولۇپ يارالغان دېگىلى بولمىسمۇ, ھازىرقى ئۇيغۇر ئىجتىمائىي ۋە روھى مۇھىتىدا ئېغىر دەرىجىدە ساقلانغان ئۈچ مۇھىم ئىللەت ۋە ئاجىزلىقنى قايتا ھېس قىلدىم. بۇنوقتىدىن يۇقىرقى ئىككى ئاپتورنىڭ ئوچۇق-يورۇق ئىلمي پوزىتسىيىسگەتەسەننا ئوقۇش كېرەك.

مەن ئىلگىرى يېزىپ ئىلان قىلغان > روھنى ساغلاملاشتۇرۇش-مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى > ,< ھەسەتخورلىق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار > ,< مىللەتنىڭ ئۆز-ئۆزىنى بىلىشى ۋە موتسىيالىستىك مەدىنىيەت ئۈچ بۇرجىكى > ,< يىپەك يۇلدىكى بىر چوڭ مىللەت >, ناملىق ماقالىلىرىمدە خەلقىمىزنىڭ روھىيەت تۈزىلمىسى, مەدەنىيەت پىسخىكى, تۇمۇش شەكلى جەھەتلەردىكى بىر قاتار ئىللەتلەرنى يۈز خاتىرە قىلماي كۆرسىتىپ ئۆتكەن ئىدىم .ئىچكى ئىتتىپاقسىزلىقنىڭ (يۇرتۋازلىق, كەسپىي ھەسەتخورلۇق, پىتنە-ئىغۋاغا ھىرىسمەنلىك,ئۆزىدىن چىققان يارامىلىق كىشلەرنى چۆكۈرۈش, بىر-بىرىگە ئورا كولاش ,قەست قىلىش) بىزدىكى ئاساسىي ئىللەت ئىكەنلىكىنمۇ كۆپ قېتىم تىلغا ئالغاندىم.

ھېسىياتقا بېرلىش, گاھى قەھرىمان, گاھى غەربان, گاھى خوشخۇي ,گاھى چۈشكۈن روھىيەتكە ئەسىر بولۇش, ئوقتەك قىزىپ نىكاھلىنىپ, تېزدىن سوۋۇپ ئائىلىنى ۋەيران قىلىش, غەزەپكە پايلىماي پاجىئە ھاسىل قىلىش, بىكار تەلەپ ,سۆلەتۋازلىق قاتارلىقلارنى دائىم يۇلۇقتۇرۇپ تۇرىمىز. مۇھىمى شۇكى, مىللىتىمىز ئۇمۇمەن ئەقلىي, مەنتىقى, نەزەرىيىۋى, ئىلمي تەپەككۇرغا نىسبەتەن ھېسسىيات ۋە ئۆز ئالدىدىكى روھي كەيپىيات بويىچە پىكىر يۈرگۈزىشكە ئېغىر دەرىجىدە مايىل. بىزدە

شائىرلىق, يازغۇچىلىق, ئارتىسلىق, سازەندىلىك, ناخشىچىلىق خاھىشى ئىلمىي ۋە نەزەرىيۋى جەھەتتىكى ئىجادىيەت ئىشلىرىدىن كۆپ كۈچلۈك.

بىزدە ئەنئەنىۋى ئاڭ تولىمۇ ئاجىز, ئاتا-ئانىلارنى, پېشقەدەم جامائەت ئەربابلىرنى, ئۇستازلارنى ھۆرمەتلىمەسلىك, ئۇلارغا ۋاپاسىزلىق قىلىش, ئۆزتارىخىنى ئىزچىل-مەنتىقى چۈشىنىشنىڭ يېتەرسىزلىكى, قۇرۇق قايىل چىلىق ۋە ئەقىدىۋازلىق تۈپەيلىدىن تۈزۈكرەك ساقلاپ قالغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىمىزمۇ يوق. تارىخىمىزنىڭ خېلى بىر قىسمى گاھىدا ئۇ ئىشان ,گاھىدا بۇ خوجىنىڭ ئارقىسىدىن مۇرىت بۇلۇش بىلەن بىللە ئۆتۈپ كەتكەن. بۇلارنى ئويلىغىنىمىزدا دىققىتىمىز بىردىنلا مىللىي مائارىپىمىزغا بۇرالدى. مائارىپ- ئىنسانىنى تەبىئەت دۇنياسىدىن مەدەنىيەت دۇنياسىغا, جاھىللىق ئالىمىدىن ئارىفلىق ئالىمىغا قايتا تۆرەلدۈردىغان ئۇلۇغ بىنا كارلىق, مىللىي مائارىپ نىسپىي مەنىدىن ئېيتقاندا شۇ مىللەتنىڭ كونكرېت تارىخى, ئىجتىمائىي, مىللىي ۋە روھىيەت ئالاھىدىلىكلىرىنى ئاساس قىلغان, قاراتمىلىقى كۈچلۈك تەلىم- تەربىيە خىزمىتىدىن ئىبارەت.

ئاپتونوم رايۇنىمىزدا مىللىي مائارىپ, بولۇپمۇ ئۇيغۇرلارغا قارتىلغان مىللىي مائارىپ ئۆز ئوبيېكتلىرىنىڭ ھالقىلىق ئاجىزلىقلىرىنى ئېنىق بايقىغان ۋە قاراتمىلىققا ئىگە تەلىم- تەربىيە ۋاستىلىرىنىڭ ئۈنۈمدارلىقىنى رۇشەن گەۋدىلەندۈرگەن بۇلۇشى لازىم .مېنىڭچە, ھالقىلىق مەسىلە ئۇيغۇر روھىيتىدىكى ھېسسىيا قۇرۇلمىسىنىڭ تەپەككۇر قۇرۇلمىسىدىن ئۈستۈن بۇلۇش ھادىسىسىنى تەربىيە ئارقىلىق تەدرىجىي تەرتىپكە سېلىشتىن ئىبارەت. بۇ مەسىلنى ھەل قىلماي مىللەتنىڭ ئىچكى ئۇيۇشچانلىقى ۋە تارىخى, ئەنئەنىۋى ئىزچىللىق مەسلىسنى چۈشەندۈرگىلى, تەدرىجىي ھەل قىلغىلى بولمايدۇ.

مەلۇمكى> ,مىللەتنىڭ مۇھىم بايلىقى-خەلقىنىڭ مەنىۋى قىياپىتىدىن ئىبارەت) <چېرنىشۋىسكىي), خەلقىنىڭ مەنىۋى قىياپىتىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى ئاخىرقى ھېسابتا نەزەرىيۋى تەپەككۇرغا باغلىق. نەزەرىيۋى تەپەككۇر دەل ماركس تەرىپىدىن> ئۆز زامانىسىنىڭ مەنىۋى تاجى <دەپ ئاتالغان ئىلمىي تەپەككۇر ۋە پەلسەپىۋى تەپەككۇردىن ئىبارت.

مىللى مائارىپ ئۆز ئوبيېكتلىرىنىڭ نەزەرىيۋى تەپەككۇ جەھەتتىكى ئاجىزلىقىنى يېتەرلىك مۆلچەرلىگەن ھالدا تەربىلەنگۈچىلەرگە پەلسەپە, تەبىئەت پەنلىرى, قانۇنشۇناسلىق, جەميەتشۇناسلىق ۋە تارىخى پەنلەردىن نۇقتىلىق تەربىيە بېرىشى, ئوقۇغۇچىلارنى ماتېماتىكا, لوگىكا ۋە سىياسىي- ئىقتىسادقا ئائىت پەنلەرنى ئىگىلىشگە كۆپرەك ئىلھاملاندۇرشى كېرەك .

فېيختىۋانگېر> مەنتىقىي تەپەككۇر ئىنسانىيەت تەڭرىسى < دېسە, ئېنگىلس > دۇنيادا بىرەر مىللەت ئالدىنقى قاتاردا تۇرمەن دېسە, نەزەرىيۋى تەپەككۇردىن بىر مىنۇتمۇ ئايرىلالمايدىغان بولۇشى لازىم < دېگەنىدى. ئەلۋەتتە, بۇ ئەدەبىيات-سەنئەت بىلەن شۇغۇللانماسلىق كېرەك, ئەدەبىيات-سەنئەتتە نەزەرىيۋى تەپەككۇر يوق دېگەنلىك ئەمەس, بۇ, پەقەت بىزدە ئەدەبىيات-سەنئەتكە نىسبەتەن, ئەدەبىيات-سەنئەت كىتابلىرى, گېزىت-ژورناللارغا نىسبەتە, ئەدەبىيات-سەنئەت ئىجادىيىتىگە نىسبەتەن پەلسەپە, تەبىئەت پەنلىرى ,ئىقتىساد, قانۇن شۇناسلىق, جەمئىيەت شۇناسلىق, تارىخ شۇناسلىققا ئوخشاش غوللۇق ئىلمىي, نەزەرىيۋى تەپەككۇر ۋاستىلىرى, ئىجادىيەت خاھىشى ۋە نەتىجىلىرى تولىمۇ كەم دېگەنلىك.

بىز ئائىلىلەردىن جەمئىيەتكىچە كىشىلەرنى قائىدە-پىرىنسىپلار بويىچە پىكىر يۈرگۈزىدىغان, سۆزلەيدىغان, ئۆز ھېسسىياتلىرىنى تىزگىنلىيەلەيدىغان, مۇستەقىل پىكىر يۈگۈزەلەيدىغان قىلالىساق, بالىلارنى كىچىكىدىن باشلاپ نەزەرىيۋى تەپەككۇر يۈرگۈزۈشكە يېتەكلەپ, تەبىئىي پەن كۇرۇژۇكلىرىغا ئۇيۇشتۇرۇپ, ئۇلاردا نەزەرىيۋى تەپەككۇر ئېگىزلىكىنى ئىگىلەشكە ئىنتىلىش ئادىتىنى يېتىلدۈرەلىسەك, بۇ مەقسەتتە بۈشاشماي بىر قانچە يىل قېتىرقىنىپ ئىشلىسەك چوقۇم كۆرۈنەرلىك نەتىجە قازىنالايمىز.

نەزەرىيۋى تەپەككۇرنىڭ ئۈستۈن ۋە ئەۋزەل مۇھىتىنى يارىتىش ,مىنىڭچە ئۇيغۇر مىللىي مائارىپىنىڭ ئاساسىي يېتەكچى ئېڭى ۋە تارىخىي خىزمىتى بولۇپ ھېسابلىنىشى كېرەك ئۇيغۇرلاردا ئىسلام مەدەنىيىتى

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

1

ھازىرقى زامان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ يىراق ئاتا-بوۋىلىرى تەڭرىتاغلىرىنىڭ جەنۇب ۋە شىمالىدىكى بوستان ۋە يايلاقلارنى ئاساس قىلىپ, پەرغانە ۋە يەتتە سۇ, ئورخۇن ۋە سېلىنگا ئەتراپىدا ياشىغان.

ئۇغۇزخان, ئاپراسىياپ, بۆكۈخان ۋە بۇغراخان قەھرىمانلىق داستانلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشقان خانلىق جەمەتى ياغلا قار-ياغما قەبىلىلىرىدىن تەشكىل تاپقان. ئون ئۇيغۇر, شەرقىي ئۇيغۇر قەبىلىلىرى تەشكىل قىلغان ئورخۇن ئۇيغۇرخانلىقى غۇلاپ, ياغلىقارلار گەنجۇ سىرىق ئۇيغۇرلىرىغا ئايلانغاندىن باشقا, ئادىز, ياغما قەبىلىرى خانلىق جەمەتىنى تەشكىل قىلغان توققۇز ئۇيغۇر-غەربىي ئۇيغۇرلار بېشبالىق-ئىدقۇت ئارسلان خانلىقى, قەشقەر-قۇز ئوردا بۇغرا قارا خانلىقى بىلەن ئۇنىڭغا تەۋە ئوتتۇرا ئاسىيا ئىلىكخانلىقىنى تەشكىل قىلىپ شەرق بىلەن غەرب ئارىسىدىكى مەشھۇر يىپەك يۇلى ئالاقىلىرى بىلەن ئالەم شۇمۇل تارىخىي شۆھرەتكە ئىگە بولغان ئىسلام مەدەنىيىتىگە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشقان.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا مىللەتلىرى ئارىسىدا ياشىغان تېررىتورىيىلىرىنىڭ كەڭلىكى ,ئولتۇراقلىشىش ۋە تېرىقچىلىققا ئەڭ دەسلەپ قەدەم قويغانلىقى, كۆكتۈرك قاغانلىقىنىڭ دېھقانچىلىق ۋە ھۈنەرسازلىق ئىشلىرى ئۇيغۇرلارنى جەلىپ قىلىش ئاساسىدا مەيدانغا كەلگەنلىكى, شەھەر-قەلئە ھاياتى ۋە مالىيە سودىغا بولغان ماھارىتى, يېزىق ۋە ئەدەبىي تىل جەھەتتە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرغانلىقى, ئىپتىدائىي ئانىمىزم-توتېمىزم ۋە شامان ئەقىدىلىرىدىن ئاللىبۇرۇن ئالاقىنى ئۈزۈپ, ئاتەشپەرەسلىك, مانىي ھەم بۇددىزىم مەدەنىيىتى بىلەن تونۇشقانلىقى, ئۆز تارىخىدا بىر قاتار شەھەر-قەلئە مەملىكەتلىرى ۋە بىر قانچە خانلىقلار بەرپا قىلغان كۈچلۈك سىياسىي تىپىك گەۋدە ھاسىل قىلغانلىقى ,مەشھۇرسىياسىي ئەربابلار, سەركەردىلەر, مۇتەپەككۇرئالىم-شائىرلار, تەرجىمشۇناسلار ۋە كۆرۈنگەن سادا- ئىقتىساد خۇجدارلىرىنىڭ يېتىشىپ چىققانلىقى بۇ مىللەتنىڭ مەدەنىيەت قاتلىمىنىڭ بايلىقى, ئەۋزەللىكى ۋە ئۆزىگە خاس تەرەققىيپەرۋەر خاسىيەتلىرىنى شەكىللەندۈرگەن. خۇددى قەدىمكى سۈرىيىلىكلەر ئۆزىگە خاس مىللىي مەدەنىيەتتىن تاشقىرى گرېك, مىسىر, مىسسوپوتامىيە ۋە ھىندى مەدەنىيەتلىرى بىلەن ئۆزلىرىنىڭ مەدەنىيەت قاتلىمىنى بېيىتقاندەك, ئۇيغۇر مىللىتىمۇ ئۆزىگە خاس مەھەللى مەدەنىيەتتىن تاشقىرى ئوتتۇرا دىيار, گرېك-رىم, ئەرەب-ئەجەم ۋە ھىندى مەدەنىيىتى تەسىرى بىلەن ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت خەزىنىسىنى بېيىتقان ۋە يۈكسەلدۈرگەن. بۇ ھال ئۇيغۇر خەلقىنى پۈتكۈل ئوتتۇرا ۋە مەركىزىي ئاسىيا مىللەتلىرى ئارىسىدا ئەڭ مەدەنىيەتلىك مىللەتنىڭ مالاھىيىتىگە مۇيەسسەر قىلدى.

ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئىسلام دىنىنى قۇبۇل قىلىشى نوقۇل ئىسلام ئېتىقادى ۋە كالامىزم چۈشەنچىلىرنى قۇبۇل قىلغانلىقى بىلەن چەكلەنمەستىن, بەلكى پۈتكۈل بىر پۈتۈن دۇنياۋى مەدەنىيەت تىپىنى-ئىسلام مەدەنىيىتىنى قۇبۇل قىلغانلىقى بىلەن خارەكتېرلەنگەن. بۇ ئىككى نۇقتىنى, يەنى ئۇيغۇرلارنىڭ مۇنداق بىر قەدەر يۇقىرى مەدەنىيەت تىپىنى شەكلەن ئەمەس, بەلكى, پائال

ئۆزلەشتۈرۈش پەللىسىدە تۇرغان. مەدەنىيەت ئىقتىدارىنى, شۇنىڭدەك ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئۆزىدىن ئىلگىركى مەدەنىيەت تىپلىرىدىن يۇقىرىراق سىڭىكىرىتىك قاتلامدىكى دىنىي مەدەنىيەت شەكلى ئىكەنلىكىنى كۆرستىدۇ. ئۇيغۇرلارنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشى ئىران-تاجىك تىپىدىكى سامانىلار سۇلالىسىنى ھېساپقا ئالمىغاندا تۈركىي خەلقلەرنىڭ بۇ دىنىنى قوبۇل قىلىشىنىڭ مۇقەددىمىسى ۋە ئۈلگىسىنى تىكلىدى. باشقا تۈرۈكىي خەلقلەر بىلەن تۈرىكلەشكەن مۇڭغۇل قەبىلىلىرى غۇرلار ئارقىلىق ئىسلامىيەتنى قۇلۇل قىلغان.

ئىسلامىيەت- دىنىي شەكىلدە مەيدانغا كەلگەن ۋە راۋاجلانغان مەدەنىيەت ھادىسىسىدىن ئىبارەت. ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش ۋە تەپەككۇر تارىخىنى, تۇرمۇش ۋە مەدەنىيەت تارىخىنى, دىن ۋە دىنىي مەدەنىيەت تارىخىدىن ئايرىۋېتىدىغان, دىنىي مەدەنىيەت تارىخىنى ياكى مەدەنىيەتنىڭ دىنىي تىپىنى قانداقتۇر غەيرىي تارىخى ,غەيرىي مەدەنىي ھادىسە سۈپىتىدە ئىزاھلايدىغان قاراش ۋە ئۇسلۇب ئىلمىغا زىت. تارىخىي ھەقىقەتكە زىت قاراش ۋە ئۇسلۇب. تارىخ ئىسپاتلىدىكى, دىن تارىخىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ ,دىنىي شەكىلدىكى مەدەنىيەت تارىخىنى چۈشەنمەي تۇرۇپ ئىنسانىيەت روھىنىڭ تارىخىنى ۋە روھىيەتتىكى ئىنسانىيەت تارىخىنى تولۇق چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس. بۇنداق تارىخ ئاخىرلاشقىنى يوق. ئۇ تېزدىن بىراق ئاخىرلىششى مۇمكىن ئەمەس. ھەقىقى تارىخ خۇددى گىرېك ئەپسانىلىرى گىرېك سەنئىتىنىڭ بالىياتقۇسى (ماركىس) بولغىنىغا ئوخشاش, دىنىي مەدەنىيەتنىڭ ئىلىم-پەن مەدەنىيىتىنىڭ مۇنبەت تۇپرىقى, رىقابەتكار ئىلھامچىسى ۋە ئەڭ ئاخىردا بىر-بىرىنى تولۇقلىغۇچىسى بولۇشلۇقىنى ئىسپاتلىماقتا. ھازىرقى ئېنفورماتسىيە ۋە يېڭىچە ئالڭ تەپەككۇر ئىزدىنىشى بىزدىن > دەھرىلىككە قارشى <ياكى > ئىلاھىيەتكە قارشى <جەڭگاھنى كۆچەيتىشنى ئەمەس بەلكى مىللەتنى گۈللەندۈرۈش ۋە ئىنسانىيەت ھەمكارلىقىنى كۆچەيتىش يولىدا, ھەقىقەت, ئىنسانىيەت ۋە بەخت-سائادەت ئۈچۈن بولغان كۆرەشتە ئۆزئارا گارمونىلىششىنى تەلەپ قىلماقتا.

2

ئىسلام دىنى دۇنياۋى دىنلار ئىچىدىكى ئەڭ كېيىنكى دىن ,ياش دىن. ئەگەر بۇددىزم, خرىستىئان دىنلىرى قۇل ئىگىلىكى دەۋرى مەدەنىيىتىنىڭ خاس شەكلى سۈپىتىدە شەكىللەنگەن ۋە ئوتتۇرا ئەسىر شارائىتى تەلەپلىرىگە ئۇيغۇنلاشقان بولسا, ئىسلام دىنى ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتىنىڭ ئورىگىنال بىر

تۈرى سۈپىتىدە مەيدانغا كەلگەن ۋە راۋاجلانغان. ئەگەر بۈددىزم, خرىستىئان دىنلىرى ئۆزىدىن
ئىلگىركى دىن ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلمىلىرى ئاساسىدا مەيدانغا كېلىپ بىر يۈرۈش بۈددىزملىق ۋە
خرىستىئانچىلىق مەدەنىيەت شەكىللىرىنى بەرپا قىلغان بولسا, ئىسلام دىنى ئۆزگىچە بولغان دىن ۋە
مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنىڭ ئىسلامغا مۇۋاپىق ئامىللىرىدىن پايدىلىنىپ بىر پۈتۈن ئىسلام دىنى
تەلىماتى, تۇرمۇش شەكلى ۋە مەدەنىيەت تىپىنى روياپقا چىقارغان .ئىسلام مەدەنىيىتى ياۋروپا
مەدەنىيەت ئويغىنىشىنىڭ ئۇرۇقىنى تېرىغانلىقى ئەمدى ھېچقانداق سىر ئەمەس.

ئىسلام دىنى گەرچە باشتىلا بىر خىل مەدەنىيەت شەكلى سۈپىتىدە مەيدانغا كېلىشكە باشلىغان
بولسىمۇ, ئاbباسىيە خەلىپىلىكى دەۋرىدە يۈز بەرگەن> شەرق مەدەنىيەت ئويغىنىشى <ئارقىلىق
12ـ9 ـ ئەسىرلەر ئىچىدە يېپيېڭى بىر خىل دۇنياۋى تارىخىي خاراكتېرلىك مەدەنىيەت تىپىنى
>ئىسلام مەدەنىيىتى <نى شەكىللەندۈرۈپ چىقتى. بۇنداق مەدەنىيەت نوقۇل ئىسلام ئېتقادچىلىقى
مەزمۇن قىلىنغان دىنىي مەدەنىيەتتىن تاشقىرى, يەنە ئىسلام قانۇنچىلىقى, ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقى,
ئىسلام بىناكارلىقى, ئىسلام ئەدەبىياتى, ئەرەب يېزىقى ۋە خەتتاتلىقى, ئىسلام مەدەنىيىتى
تەركىبىدىكى پەلسەپە, تېباتچىلىك ۋە تەبىئەت ئىلىمرى, كالىندارچىلىقى قاتارلىق ساھەلەرنى ئۆز
ئىچىگە ئالغان ئەڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت سىستېمىسىدىن ئىبارەت بولدى .ئىسلام مەدەنىيىتى
ئۆزگە خاس دىنىي ياكى تارىخىي ئالاھىدىلىكلەردىن تاشقىرى ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىنىڭ ئەينى
زاماندىكى ئومۇمىي مۇۋەپپەقىيەتلىرى سەۋىيىسىگە ۋەكىللىك قىلىپ دۇنياۋى قىممەت ياراتتى.
ئەگەر بۇنداق بولمىغاندا ئىدى ئىسلام مەدەنىيىتى مىڭ يىللاردىن بېرى مىلياردلىغان كىشى قەلبىنى,
تۇرمۇش يۇسۇنلىرىنى ئۆزگە مۇنداق جەلىپ قىلمىغان بولاتتى.

ئىسلام دىنى ئۇمەرىيە سۇلالىسى (661 (750 ـ دەۋرىدە ئوتتۇرا ئاسىياغا تەسىر كۆرسىتىشكە
باشلىدى. خەلىپە ۋەلىد (705ـ 715 (ۋاقتىدا سەركەردە قۇتەيبە ئىبنى ئىبىن مۇسلىم باشچىلىقىدىكى
ئەرەب مۇسۇلمان قوشۇنلىرى ئوتتۇرا ئاسىيانى ئىشغال قىلىش يۈرۈشىنى باشلاپ كۆپ يىللىق جېدى
جەڭلەردىن كېيىن 712ـ يىلى بۇ ئىشنى مۇۋاپپەقىيەتلىك ئاخىرلاشتۇردى. شۇنىڭدىن باشلاپ
پەرغانە ۋە قەشقەر ۋادىسى, تالاس, يەتتە سۇ بوستانلىقلىرى بېشبالىقتا ئىسلام مۇخلىسلىرى پەيدا
بولۇشقا باشلىغان بولسىمۇ, سامانىلار بىلەن قارخانىيلار ئارىسىدىكى كەسكىن ھەربىي زىددىيەتلەر
تۈپەيلى ئىسلام دىنى توققۇز ئۇيغۇر قەبىلىلىرى ئارىسىدا قاتتىق تەقىپ قىلىندى, پەقەت سۇلتان
سۇتۇق بوغراخان 935 C?يىلى ئاتۇشتا ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىپ قارخانىيلار ھاكىمىيتىنى
ئىگىلىگەندىن كېيىنلا ئىسلامىيەت قارخانىيلار ھۆكۈمرانلىقى يەتكەن ئۇيغۇرلار ئارىسىدا ئىجتىمائىي
تۇرمۇش ۋە ئىدېئولوگىيىلىك مەدەنىيەتنىڭ ئۇيغۇرچە مىللى تۈسكە كىرگەن ئالاھىدە ئېتىنىڭ شەكلى

بۇلۇپ قالدى .ئۇيغۇرلارنىڭ سوغدى قاتارلىق ئوتتۇرا ئاسىيا مىللەتلىرىنى ئەڭ ئاخىرقى قېتىم ئۆزلەشتۈرشى, ئوتتۇرا ئاسىياغا بايقال, ئېرتىش ۋادىسىدىكى باشقا تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئارقا-ئارقىدىن يۆتكىلىپ كىلىشى, قارخانىيلارنىڭ سامانىلارنى مۇنقەرز قىلىپ ماۋارا ئۇننەھىردە ئىلىكخانلىقلارنى بەرپا قىلىشى, قارا خانىيلارنى ئاساس قىلغان تۈركىي خەلقلەرنىڭ ئەرەب خەلىپىلىكىدە تۇتقان ئورنىنىڭ بارغانسېرى كۆچىيىپ بېرىشىغا ئەگىشىپ ئوتتۇرا ئاسىيا تۈركىي رايونلىرىدا ئۇيغۇر تۈركىي شەكلىدىكى ئىسلام مەدەنىيتى ئالامەتلىرى شەكىللىنىپ چىقتى. بۇ ئەھۋال ئەنئەنىۋى ئۇيغۇر مەدەنىيتىنىڭ ئىسلامىيەت شەكلىدە يەنىمۇ راۋاجلىنىشىغا ۋە دۇنياغا يۈزلىنىشگە ئېلىپ كەلدى .ئىسلامىيەت مەدەنىيتى ئۇيغۇر مەدەنىيتىنى بېيىتتى. ئۇيغۇر مەدەنىيتىمۇ ئىسلام مەدەنىيتىگە تۆھپە قوشقان باشقا مىللەتلەر مەدەنىيتىدەك ئىسلام مەدەنىيتىنى ئۆچمەس تۆھپىلىرى بىلەن بېيىتتى.

3

ئالەم ۋە ئۇنىڭ مەنبەسى, ئادەم ۋە ئۇنىڭ تەڭرى ئالدىدىكى مەجبۇرىيەتلىرى توغرىسىدىكى شامانىئېزملىق, ئاتەشپەرەسلىك, بۇددىزملىق ۋە مانىزملىق دىنىي تەسەۋۋۇر ۋە ئەقىدىلەر ئورنىغا >ئاللھ نىڭ بىرلىكى <ۋە ئۇنىڭ سۈپەتلىرى, ئادەمنىڭ يارىتىلغانلىقى ۋە مۇسۇلمانچىلىق مەجبۇرىيەتلىرى توغرىسىدىكى يېڭى ئەقىدە ۋە قاراشلار ئورۇن ئالماشتۇردى. ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلغان مۇسۇلمانچىلىق پەرھىزلىرى- ئىمان, ناماز, روزا, ئۆشرە-زاكات, ھەج قىلىش شەرتلىرى ئۇيغۇر روھىيتى ۋە ئېتقاد تۇرمۇشىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىگە تىرەن ئورنىشىپ غايەت زور ۋە دائىمي ئېتىنىك دىنىي پائالىيەت تۈسىنى ئالدى.

ئىسلامىيەتنىڭ ئەخلاق ۋە قانۇن (شەرىئەت) قاراشلىرى ئىلگىركى ئىجابىي, ئەنئەنىۋى قاراشلار بىلەن قوشۇلۇپ تەڭرىگە ۋە ئىنسانغا ھالال مۇناسىۋەتتە بولىشنىڭ يېڭى ئۆلچەملىرىنى شەكىللەندۈردى . ۋىجدان نازارىتىدىن تاشقىرى پەزىلەت كۆزەتكۈچى, ياخشى-يامانلارنى ھېسابلاپ تۇرغۇچى غايىپ پەرىشتىلەر, نازارىتى ئىسلاملاشقان ئۇيغۇرلارنىڭ نىيەت ۋە پائالىيەتلىرىنى تىزگىنلەيدىغان بولدى. ئىسلام قانۇنى جازالىرى, جامائەت پىكرى ئەيىبلەشلىرى, ۋىجدان ئازاب ئۈستىگە يەنە قىيامەت سۈرىقى بىلەن داۋزاخ ئازابى تەشۋىشلىرى قوشۇلۇپ شەخسىنىڭ ئۆزى-ئۆزىنى تىزگىنلەش مەسئۇلىيتى ۋە تەسەۋۋۇرىنى كۈچەيتتى.

ئۇيغۇرلاردا مەخسۇس دىنىي تەبىقە-شەيخۇلئىسلام, ھەر دەرىجىلىك قازى ۋە مۇپتىلار, ھەر دەرىجىلىك جامە-مەسجىد ئىماملىرى, مەزىنلەر, مازار-ماشايىق شەيخلىرى, دىنىي مەدرىس-مەكتەپ مۇدەررىس-ئۆلىمالىرى, دىنىي ئىلىم بويىچە ھەر دەرىجىلىك ئالىملىق مەرتىۋىلىرى مەيدانغا كەلدى.

ئىسلام مەدەنىيتى ئائىلە, يۇرت-مەھەللە, شەھەر قۇرۇلۇشلىرىدىن ئۇيغۇر جەمئىيتىگە خاس بىناكارلىق ئۇسلۇبى شەكىللەندۈردى .ئوردا-قەسىر, جامە-مەسجىد, مەقبەرە, قەبرە-گۈمبەزلىرىنىڭ ياسىلىشى ئىسلام بىناكارلىقىنىڭ ئەڭ نەپىس شەكلى ۋە نۇسخىلىرىنى قوبۇل قىلدى. بۇ, ئەسلىدىمۇ ئىسلامىيەتكە ئۇيۇشقان ياكى تەسىر كۆرسەتكەن ھەرقايسى ئەللەر ۋە خەلقلەر بىناكارلىق تەجرىبىلىرىدىن جەمغۇلەنگەنىدى.

ئەرەب يېزىقى تەدرىجىي ئۇيغۇر يېزىقى شەكلى بولۇپ قالدى. بۇنىڭغا ئاساسى بولغان نەرسە مەيلى ئۇرخۇن دەۋرىدىكى <شەكلدىكى> رونىك يېزىق بولسۇن, مەيلى سوغدى يېزىقى ئاساسىدىكى كونا ئۇيغۇر يېزىقى بولسۇن ,يالغۇز ھەرپىنى ئاساس قىلغان سېمىت يېزىقى سىستېمىسىغا تەۋە يېزىق بولغاچقا ئالماشتۇرۇش ئاسان ئىدى. ئەرەب يېزىقى كۆپ قېتىم ئىسلاھ قىلىنىپ ئۇيغۇر تىلى ئىملا قانۇنىيتىگە ئۇيغۇنلاشتۇرۇلدى. ئەرەب يېزىقى بىلەن بىر قىسىم ئەرەبچە سۆزلۈكلەر بىلەن مەلۇم سالماقتا پارىس سۆزلۈكلىرى ئۇيغۇر تىلى لۇغەت تەركىبىگە كىرىپ كەلدى .ئاتالمىش> چاغاتاي < تىلى ئۇنىڭ تىپىك ئىپادىسى بولدى. ئەرەب يېزىقى شەكلىدە ئۆزگەرتىلگەن ئۇيغۇر يېزىقى خەتتاتلىق سەنئىتىنى يېڭىچە شەكىل ۋە نۇسخىلار بويىچە ئۆزگەرتتى.

ئىسلام مەدەنىيتىدىن ئىلگىرىلا ئۇيغۇرلار باي ئېغىز ئەدەبىياتى ۋە تەرجىمە ئەدەبىياتى ئەنئەنىسىگە ئىگە ئىدى. يىپەك يۇلى مەدەنىي ئالاقىسى ئۇيغۇرلارنى خەلقئارا سودىگەر ۋە تەرجىمان مىللەت قىلىپ قويغانىدى. كىلاسسىك ئەدەبىياتى پۈتكۈل تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا ئۇيغۇرلاردا بىخلىنىشقا باشلىغان بولسىمۇ, ئىسلامىيەتتىن كېيىن ئۇيغۇر ئەدەبىياتى نادىر كىلاسسىك ئەدەبىيات نەمۇنىلىرى بىلەن تونۇلۇشقا باشلىدى. ئەسلىدىكى> تۈركىي ئارۇز <بەھرىدىن تاشقىرى ئەرەب كىلاسسىك شېئىرىيتىدىكى باشقا ئارۇز ۋەزىنلىرى بىلەن غەزەل, رۇبائى, قىتئە, تەرجىبەند , مۇرەببە, مۇخەممەس قاتارلىق بېيت شەكىللىرى ئۇيغۇر ئارۇز شېئىرىيتىنىڭ يېڭى نەۋائىلىرىنى شەكىللەندۈردى. ئىستېداتلىق ئۇيغۇر شائىرلىرى بۇخىل بەھرى شەكىللىرى ئارقىلىق ئارزۇ شېئىرىيتى ۋە شەرق كىلاسسىك ئەدەبىياتىغا يېڭى تېماتىك مەزمۇنلار ۋە بەدىئىي ئوبرازلار بېغىشلىدى.

ئەرەب خەلىپىلىكلىرى تۈپلىغان كالېندارچىلىق ,ماتېماتىكا ۋە تىبابەتچىلىك ئۈتۈقلىرى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى, مائارىپى ۋە ئىلىم-پېننى يېڭى ئۇچۇر ۋە سەۋىيە بىلەن بېزەندۈردى. ئۇيغۇرلار ئەرەب مەدەنىيىتى ئارقىلىق گرېك-رىم, ئىسكەندىرىيە ۋە مىسىر, سۈرىيە, ئىران ۋە ھىندىستان ئىلىم-پەن نەتىجىلىرى بىلەن قايتا تونۇشتى. قەمەرىيە كالېندارى, ھەندەسە ۋە ئالجېبىر (گېئومېترىيە ۋە ئالگېبرا) ماتېماتىكلىرى, خارىس ئىبىن كەلدا, ئەبۇبەكرى مۇھەممەد زەكارىيە ئەررازى قاتارلىق ئاپتۇرلارنىڭ تېبابەتچىلىكى ئۇيغۇر جەمئىيىتى ۋە ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا تەسىر كۆرسەتتى. ئۇيغۇرلار ئەرەب مەدەنىيىتى ئارقىلىق يەنە بىر قېتىم ئارىستوتىل, ئەپلاتون ,بەقرات, ئوقدىلوس قاتارلىق قەدىمكى گرېك مۇئەللىپلىرى بىلەن تونۇشتى. ئۇيغۇرلار ئىسكەندەرنىڭ شەرققە يۈرۈشى ۋە گرېك باكترىيە دۆلىتى داۋام قىلغان قەدىمكى زامانلاردىلا گرېك ئاپتورلىرى بىلەن تۇنجى قېتىم تونۇشقانىدى.

ئىسلامىيەت مەدەنىي مۇناسىۋەتلەرگە ئەگىشىپ ئەرەب ساياھەتچىلىرىنىڭ توققۇز ئۇيغۇرلار ھاياتى توغرىسىدىكى يازما خاتىرلىرى ئۇيغۇر تارىخىنى تەتقىق قىلىشقا مەنپەئەتلىك مەنبە بولدى .

4

ئۇيغۇرلار ئىسلام مەدىنىيتىگىمۇ كۆرۈنەرلىك تەسىر كۆرسەتكەن. بۇ ئەرەب مەدەنىيىتىگە تەسىر كۆرسەتكەن. ئوتتۇرا ئاسىيا مەدەنىيىتى ئارقىلىقمۇ, بىۋاستە ئۇيغۇر مەدەنىيىتى ئارقىلىقمۇ ئەمەلگە ئاشقان.

جۇڭگۇ مەدەنىيىتىنىڭ ئۇتۇقى ھېسابلانغان قەغەزچىلىك ۋە يىپەكچىلىك تېخنىكىسى ئۇيغۇر زېمىنلىرى ئارقىلىق ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئابباسىيە خەلىپىلىكىگە تارقالغان. جۇڭگۇ تېبابەتچىلىكى بىلەن ئەرەب ۋە گرېك تېبابەتچىلىكىنىڭ ئۇتۇقلىرى ئۇيغۇرلار ئارقىلىق ئىبىن سىنا ئەسەرلىرىگە ۋە ئەرەب تېبابەتچىلىكىنىڭ داۋاملىق راۋاجلىنىشىغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسەتكەن. پورۇخنىڭ ئەرەب دۇنياسىدا كەڭ كۆلەمدە ئىشلىتىلىشى ئاقساق تۆمۈردىن باشلانغانىدى. ئىسلامىيەت دۇنياسىدا توققۇز ئۇيغۇر پەيلاسوپى ۋە ئالىمى ئەبۇناسىر فارابى ناتۇرال پانتېئىزملىق پەلسەپۋى سىستېمىغا ئاساس سېلىپ ئارىستوتىلدىن كېيىنكى> ئىككىنچى ئۇستاز <دەپ شۆھرەت قازانغان, فارابى ئەرەب پەلسەپىسىگە

ئەرەبلەرگە گرېك پەلسەپسىنى تونۇشتۇرۇشقا, ئەرەب پەلسەپسىدىكى ئىلمىي ئاتالغۇلارنى قېلىپلاشتۇرۇشقا, ئەرەب ماتېماتىكىسىغا, ئەرەب مۇزىكىسىغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان, ئەبۇئەلى ئىبنى سىنا فارابى قاراشلىرى, بۇلۇپمۇ فارابىنىڭ > تۆت زات <قاراشلىرىدا چىلىك تۇرۇپ ئۆزىنىڭ > تۆت تادۇ> ,<تۆت ئاناسىر <ئاساسىدىكى تېبابەتچىلىك قاراشلىرىنى پۈتكۈل ئىسلام شەرقىگە, ھەتتا غەربىي ياۋروپاغا تارقاتقانىدى.

مەھمۇد قەشقىرى ئۆزىنىڭ > دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك <ناملىق مەشھۇر ئەسىرىنى تەقدىم قىلىپ ئەرەب-ئۇيغۇر مەدەنىيىتىنىڭ ئالمىشىشىغا ھەسسە قوشقان. يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ >قۇتاتغۇبىلىك <ناملىق چوڭ تېپتىكى كەسرى ئىسلام شەرقىدە خەلىپە ھارۇن رەشىدە ۋە خەلىپە مەمۇندىن باشلانغان مەدەنىيەت ئويغىنىشى يېڭى باسقۇچنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئېچىپ, ئەينى زامان تەپەككۇر مۇنبىرىدە يېڭى بىر ئېگىزلىك پەيدا قىلدى. ئەخمەت ئىبنى تولۇد ئۇنىڭ ئوغلى خۇمارابا قاتارلىق توققۇز ئۇغۇزسىياسىئونلىرى مىسىردا قۇرغان تولۇن خانلىقى (860- 905) مىسىر ئەرەب مەدەنىيىتى ۋە خەلق ئىگىلىكى تەرەققىياتىغا كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشۇش بىلەن ھەربىي فىلوت تەشكىللەپ ئاكا دېڭىز بازىسىنى قىلغانىدى. غۇجا ئەخمەت يەسەۋىي ۋە باھائىددىن نەقشبەندى مۇخلىسلىرىدىن مەۋلانە سەدىدىن قەشقەرى (ئابۇراخمان جامىنىڭ ئۇستازى) ئىسلامىيەت تەسەۋۋۇپچىلىقىنىڭ خىلمۇ خىللىقىنى بېيىتتى. يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە ئەلىشىر نەۋائى ۋە كىلىلكىدىكى ئۇيغۇر ئەدەبىياتى روھىيەت ئالاھىدىلىكلىرى تۈپەيلى ئىسلامىيەتنىڭ تۈركىي تۈردىكى كىلاسسىك ئەدەبىياتىنى بېيىتتى. فارابى مۇزىكا نەزەرىيىسى ۋە مۇزىكاشۇناسلىق پائالىيىتى ئىسلام مۇزىكا مەدەنىيىتى تەرەققىياتىغا نەزەرىيىۋى جەھەتتە كۆرۈنەرلىك تۆھپە قوشتى.

مىڭ يىللاپ داۋام قىلغان شەرق مۇزىكا سەنئىتىدىكى ئاجايىپ كاتتا بايلىق > ئون ئىككى مۇقام <ئوتتۇرا ئاسىيا تۈركىي خەلقلىرى سالجۇقلارنىڭ غەربكە كۆچۈشى ۋە تۆمۈرلەڭ ھەربىي يۈرۈشلىرى قاتارلىق ئوتتۇرا-يېقىن شەرقتە 14- ئەسىردىن كېيىن پەيدا بولغان> ماقام> ,<مۇقام > ھادىسىسىگە كۆرۈنەرلىك تەسىر كۆرسەتتى.

5

ئىسلام مەدەنىيىتى ئوتتۇرا ئەسىر شەرقىدىكى ئالەمشۇمۇل تارىخىي مەدەنىيەت تىپى سۈپىتىدە

ئىسپانىيە (ئاندالۇشىيە) دىن جۇڭگوغىچە ,ئەزەربەيجاندىن شىمالىي ئافرىقىغىچە كەڭ تېررىتورىيەدە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتتى. سەلىب ئۇرۇشلىرى ئالدى-كەينىدە ياۋروپاغا تەسىر كۆرسەتكەن. بۇ ئالەمشۇمۇل مەدەنىيەت ياۋروپا مەدەنىيەت ئويغىنىشى (رېنسانىس) ئۈچۈن مۇھىم ئاساس سالدى.

ئۇيغۇرلار ئىسلامىيەتنى قوبۇل قىلغاندىن بۇيان ئون ئەسىردىن كۆپراق ۋاقىت ئۆتتى.

ھازىرقى كۈندە ئىسلام مەدەنىيىتى پەن-تېخنىكا ۋە سانائەتنىڭ ھەممە ساھەلىرىدە ئۆزىنى زامانىۋىلاشتۇرۇپ ئۆزىگە خاس ئىسلام دۇنياسى ھازىرقى زامان مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرمەكتە. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ > ئىلىم چىندە بولسىمۇ ئۇنى ئىگىلەش لازىم > ,<ئالىملارنىڭ سەھىپە بەتلىرىگە يازغان سىياھى شېھىدلارنىڭ قەبرە تاشلىرىغا ئۆيۈلغان يېزىقلار بىلەن ئوخشاشلا قەدىرلىنىدۇ > ,<مۇسۇلمانلار مەدەنىيەت ۋە تۇرمۇشتا باشقا خەلقلەردىن ئارقىدا قالماسلىقى كېرەك > دېگەن سۆزلىرى ھېلىمۇ مىللەتنى گۈللەندۈرۈشتە يېتەكچى ئالاھىدىلىك ئاڭ-پىكىر, ئىلىم-پەن ۋە مەدەنىيەتنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى تەكىتلەشتە ياتلاشقان ئىنسان ۋە ياتلاشقان ئەقىل-پاراسەت

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

ئىنسان-كائىناتنىڭ مەنىۋى كامالەتكە ئېرىشكەن مېۋىسى.

ئىنسان-پۈتكۈل گۈزەل تەسەۋۋۇر, ئىزگۈ ئىستەك ۋە ئەۋقەددەس مۇئەككەل ئوبرازلىرىنىڭ ئىجادچىسى.

ئىنسان-ئۆزىدە تەبىئەت ۋە جەمئىيەتنى, ماددا ۋە روھىيەتنى, ھالاكەت ۋە ئىجادىيەتنى, مۇقەررەرلىك ۋە ھۆرلۈكنى, غايە ۋە تارىخىي ئەسلىمىنى, چىنلىق, ياخشىلىق ۋە گۈزەللىكنى مۇجەسسەملەشتۈرگەن مۆجىزىدار شەيئى !

ئىنسان-زېمىن سەتھىدە مەدەنىيەت ئېكىنزارلىقىنى بەرپا قىلغۇچى, جۈملىدىن يەنە شۇ زېمىن سايىيارىسىدە ئۆز ئىختىرالىرىنى پېتىقلىغۇچى ۋە ئاخىرىدا تېخى زېمىن ھالاك بولماي تۇرۇپ كىشىلىك قىيامىتنى ھاسىل قىلغۇچى قەيسەر!

ئىنسان-بەخت توغرىسىدا چۈشكەيدىغان, ئەمما ئانا زېمىننى چەيلەپ, ئەسەبىيلەرچە ئۈستۈنلۈككە ,تەرسالارچە قاقاقلاپ ئۆلۈپ ئۆتۈشنى بەخت, دەپ چۈشۈنىدىغان, بەخت ئارزۇسىدا زېمىندىكى بەخت بۇلاقلىرىنىڭ كۆزىنى تىندۇرۇپ يۈرۈيدىغان, تۈمەن يىللاردىن بېرى تېخى بەخت ئوبرازى ۋە بەخت قىياپىتىنىڭ مودېلىغىمۇ ئېرىشەلمىگەن, ئابستراكت بەخت ھەققىدە كونكرېت رىيازەت چېكىدىغان تەلۋە!

ئىنسان-ئىبلىس قاباھىتىگە قارشى جەڭ ئاچقان يەھۇي, ئىلاھىي مۇقەددەسلىكنى ئۆز نەپسىگە يەم قىلغان شەيتان! ئۇ ساختىلارغا قارشى ئىلىم-پەن ھەقىقەتلىرىنىڭ چىرىغىنى پەرلىگۈچى زەكى, شۇنىڭدەك, ئۆزىنى ئۆزى توقۇپ چىققان ئويدۇرمىلار بىلەن بەزلەپ يۈرگۈچى خۇدبىن! ئۇنىڭ ئەقىل-پاراستى ئۇنىڭ نادانلىقىدىن ئىبارەت كرېست ياغىچىغا مىخلانغان.

دەر ھەقىقەت, ئىنسان ياتلاشقان, ئۆزىنىڭ ئىنسانىي ماھىيىتىدىن يۈز ئۆرىگەن, ئۇ زۇلۇم قىلغۇچى ۋە زۇلۇم چەككۈچى, ھاكىم ۋە مەھكۇم, ئۈستۈنلۈك غۇرۇرى ۋە زەبۇنلۇق زالالىتى تۈپەيلى ئۆز ماھىيەتلىرىدىن ياتلاشقان بولۇپ قالماي, يەنە قۇدرەت ۋە بەخت, بايلىق ۋە ھوقۇق ,بىلىم ۋە ئىجادىيەت مۇمكىنلىكلىرى تۈپەيلىمۇ ئۆز ماھىيەتلىرىدىن ياتلاشقان. قارا ئۇنىڭغا, ئۇ ئۆز-ئۆزىنى چەيلەپ, ئۆزىنىڭ قىممىتىنى ئۆز نەپسىنىڭ ۋاستىسى, ياللانما ,مالىيى, قۇربان تولغۇچىسى قىلىپ پۈچەك تۇرمۇشقا يۈزلەنمەكتە. ئادەم ئاتا بىلەن ھەۋۋا ئانا باغى ئېرەمدىن ئىبلىسنىڭ دامىغا چۈشۈپ ئۆز ماھىيىتىدىن ياتلاشقاندى .سىڭىللىرىنى تالىشىپ قابىل ھابىلنى ئۆلتۈرۈپ قويىدى. چېكىدىن ئاشقان ياتلىششنى نۇھ زامانىدىكى تۇپان, سالىھ زامانىدىكى چاقماق, لۇت زامانىدىكى يەر تەۋرەش توختىتالىغنى يوق. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ ھەرخىل قىرغۇچى قوراللار, مەسخىرىگە مۇناسىب تاج-پاگونلار, غەلتە غادىيىش ۋە خۇشامەتگۈيلۇقلار, رەڭمۇرەڭ نۇرلاندۇرىدىغان ساختاپەزلىكلەر كىشىلىك تۇرمۇشقا سىڭىپ كىردى. ئالەمنى ياراتقان خالىقمۇ ئادەم ئاتا ئەۋلاتلىرىنى تۇپراق تەكتى بىلەن ئۆزگىلەر قولىدىن ئالتۇن يىغىۋېلىشنىڭ ساراسىم كىسىلىگە گىرىپتار قىلىپ قويىدى. مەلۇم مەنىدە, ئىنسانىيەت ئالتۇن ئالمىنى تالىشىپ ئالەمشۇمۇل تىرۇيا ئۇرۇشىغا غەرق بولۇپ كەتكەن. ئىنسانىيەت ئۆز-ئۆزىنى ئۇنتۇغان ھالدا "ئىلىنا" ئۈچۈن ئۆلۈم گىردابىغا خۇددى ئۇتقا ئىنتىلگەن پەرۋانىدەك يېپپىلماقتا. ئۇنىڭ قەلبىدىكى ئاتالمىش زەپەر-ۋاستە ئۈچۈن مەقسەتنىڭ قۇربان قىلىنىشىدۇر. ئۇنىڭ ئەسەبىيلىكى ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ئوغلى ئىسمائىلنى قۇربانلىق قىلىش ساخاۋىتىگە ئاتىغىنىدەك ھالاكىتىگە يەتتى. ئاللھ ئىبراھىم ئەلەيھىسسالامغا قوچقار ئەۋەتىپ, مەقسەت بىلەن ۋاستىنىڭ چېكىنى ئايان قىلدى. ئەمما ,ئىنسان ئۆز نەپسى ئۈچۈن كاتتا زەپەر

تەنتەنىلەر ئىچىدە ئەڭ ياتلاشقان تاج-پاگونلارنى تاقاپ, ھازىرقى زامان تۈتىم مەبۇتلىرى بولۇشۇۋالدى. "ئۇلۇغ" دەپ ئاتالغان تەنتەنىلىكتىن ئىبارەت ئىپتىدائىي ئىنساننىڭ ۋەھمە ئالدىدا قورقۇپ تىترىشىدىن ھاسىل بولغانىدى. دەھشەتلىك كەلكۈن سۇلىرى بىلەن كىشىلەر يولىنى توسۇپ ياتقان ئېگىز تاغ ,ئوتلۇق چوققىلار, گۈلدۈرماما, چاقماق ۋە بوران ئۇلۇغ ھېسابلىناتتى. ئاددىي ئىنساننى جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتە پايىمال, ھەتتا ھالاك قىلىۋېتىدىغان قۇدرەت "ئۇلۇغ " ئىبارىسى بىلەن ئىزاھلىناتتى. ياۋۇز ۋە قان پۇراپ تۇرىدىغان بۇ ئىبارىگە مۇيەسسەر بولۇش ئۈچۈن ئاددىي ئىنسانلىقتىن ئالاھىدە ياخشى ياتلىششى كېرەك ئىدى. تارىخ" ئۇلۇغ" لۇق مۇقامى بىلەن ياتلىششنى توغرا تاناسىپ قىلىپ قويغان! چىڭگىزخاننىڭ ئۇلۇغلۇقى لىنا دەرياسىدىن دىنپىرگىچە, دەشتى قىپچاقتىن ئىلەم ئېگىزلىكىگىچە كەڭ كەتكەن زېمىننى قان بىلەن شەلپەر ماتادەك بويىغاندىن كېيىن بەرقارار بولدى, بۇ ئۇلۇغلۇق خارازىم سۇلتانلىقى, روس كىنەزلىكى ۋە ئەرەب خەلىپىلىكى زېمىندىكى ھەممە جانلىق, جۈملىدىن ئىنسانلار روھىيىتىنى مىڭ يول يىراقتىكى سۆرلۈك دەبدەبىسى بىلەن ۋەھىمگە سېلىپ تىترەتكەن. ۋاھالەنكى, ياتلاشقان ئىنسانىيەت بۇنداق چوڭ-كىچىك "ئۇلۇغ" لارنى ھەمىشە ياساپ چىقىرىپ ئۇلارغا خۇددى ئۆز قولىدا ياسىغان لاي بۇتقا چوقۇنغاندەك سەجدە قىلىپ كەلمەكتە. ئۇلارنىڭ نەزەرىدە بۇنداق ياتلىشش ئەدەپ ,ئۇنىڭغا "ئۆزلۈك" شولىسىنى چۈشۈرۈش ئالجىغانلىق ھېساپلىنىدۇ.

ئەقىل -پاراسەت- مەۋجۇتلۇقنىڭ ئۆز-ئۆزىنى سېزىش ۋە بىلىش مەلىكىسىدىن ئىبارەت. ئۇ ئىنساننىڭ ئىنسانلىق ئىقتىدارى ۋە خاسىيەتلىرىنىڭ ئۇلى ۋە ئاساسىي خەزىنىسى .ئۇنىڭسىز ئىنسان توغرىدىن-توغرا ھايۋاندۇر. ئەمما, ياتلاشقان ئىنساننىڭ ئەقىل-پاراستىمۇ ياتلاشقان! ئۇ, ئىنسانىي ماھىيەتلەرنى كۆرەلمەيدىغان, ئىنساننىڭ ئۆز-ئۆزىگە مەقسەتدارلىق قىممىتىنى ئاڭقىرالمايدىغان, نوقۇل ئىنساننىڭ كۆز ئالدىدىكى نەپسانىي مەنپەئەتلىرى بىلەن كىبىرلىك دەبدەبىلىرى ئۈچۈن تىنىمسىز ھەركەتلىنىدىغان ھېسابات چوتىغا ئوخشاش بىر خىل ئىقتىداردىن ئىبارەت . ئەقىل-پاراسەت-ئىنساننىڭ داۋاملىق ياتلىشىپ بېرىشىغا يول باشلىغۇچى ئېزىتقۇغا ئايلانغان. ئۇ, ھىيلىگەرلىك, ھەسەتخورلۇق, مۇغەمبەرلىك شەكلىدىمۇ, شۇنىڭدەك ئىختىرا ۋە ئىجادىيەت, سودا ۋە تىجارەت قانۇنىيەتلىرىنى ئىزدىنىش كۆرۈنىشىدىمۇ, تەقۋادار سالاپەتلىك دىنىي ئىززەت ياكى دىپلوماتىك ماھارەت تەرىزىدىمۇ ياتلاشقان ئىنسانغا خاس ياتلاشقان! ئۇ, خۇددى ئەرەب تىلىدىكى "ئەقىل" ئىبارىسىنىڭ ئىتمولوگىيىسىگە ئوخشاپ قالغان. ئەرەب تىلىدا "ئەقىل"- تۆگىنىڭ چۈلۈكىنى ئۇنىڭ چۆككەن ۋاقتىدىكى پۇتىغا باستۇرۇپ باغلاپ, ئۇنى قوزغىلالماس قىلىپ قويۇشقا قارىتىلغانىدى. ئەبۇ رەيھان بىرونىنىڭ: "بۈگۈنكى تەدبىرى تۆپەيلى ئەتە يەنە تەدبىر قىلىشقا ھاجىتى قالمىغان كىشى ئەقىللىقتۇر" دېگەن بىر جۈملە سۆزىمۇ ئەقىلنىڭ ئۆزىگە مەنپەئەتلىك ئىشتىكى

چىۋەرلىكىگە, ئۈستاتلىقىغا قارتىلغان بولۇپ, يەنىلا ياتلاشقان ئىنساننىڭ ياتلاشقان ئەقىل-پاراستىنى كۆرسەتتى.

شۇنداق! ئىنسانىيەت تاكى ئۆز-ئۆزىنى پۈتكۈل تارىخىي پائالىيەتنىڭ مەركىزى ۋە مەقستى قىلمىغۇچە, تاكى ئۆزىنىڭ ئىجتىمائىي مۇھىتىنى ۋە ئۇنىڭ يەرشارىدا ياشاش شارائىتىنىڭ ئاساسى بولغان تەبىئىي مۇنىتى ئۆزىنىڭ ساغلام, ئاقىلانە تۇرمۇشىغا لايىقلاشتۇرىدىغان تەپەككۇر, قۇرۇلما ۋە پائالىيەت تورىغا ئايلايدۇرمىغۇچە ياتلاشقان ھالەتتىن خالاس بولالمايدۇ. باشقىچە ئېيتقاندا ئاقىلانە, نورمال, ساغلام, مەرىپەتلىك غايىۋى كىشىلىك تۇرمۇشىغا ئىگە بۇلالمايدۇ. بۇ يەردە ئىنسان روھىيتىنىڭ ئىنسانلىششى, باشقىچە ئېيتقاندا, ئىنسان روھىيتىنىڭ ساغلاملىششى, ۋە "ئىنسان روھىنىڭ پاكلىنىشى" (ئارىستوتىل سۆزى) ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ ئىنسان ئەقىل-پاراستىنىڭ پىكىر شەكىللىرى, مۇھاكىمە ئۇسۇللىرى, خەلقئارا تەدبىر يىغىنلىرى, پەن-تېخنىكا كەشپىياتلىرى,كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرى, دىنىي ۋە مىللىي كۆز قاراشلارنى, شۇنداقلا پۇل-بايلىق, قورال-ياراغ, ھاكىممۇتلەقلىق ۋە بىر تەرەپلىمىلىك نىزالارنى چۆرىدىمەي, پەقەت ئىنسان قىممىتى ۋە ئۇنىڭ بىر پۈتۈن بەخت-سائادىتى بىلەن ئىجتىمائىي كامالىتىنى مەركىزىي ئوق ۋە ئەڭ ئالى ئۆلچەم قىلىش لازىملىقىنى تەقەززا قىلىدۇ.

ئېيتىش كېرەككى, ئىنسان ئۆز ماھىيىتىگە قايتىش ئارقىلىق ھەقىقىي ئىنسان پەرۋەرلىك مەزمۇنغا تويۇنغان ئەقىل-پاراسەت ئارقىلىق" ئۆزىنى كونترول قىلىپ, ئەدەپكە قايتىپ" (كوڭزى) ئىجتىمائىي كامالەتكە-پارلاق كەلگۈسىگە ئېرىششى مۇمكىن. ئۇ ئاددىي رېئاللىقتا ئۆسۈملۈكنى ئاسراش, ھايۋان تۈرلىرىنى ساقلاپ قېلىش, يەر, سۇ, ھاۋا مۇھىتىنى نورماللاشتۇرۇش, ھاكىممۇتلەقلىقنى بىكار قىلىش, ئىنسان نەسلى, ساغلاملىقى ۋە روھنى ئەۋزەللەشتۈرۈش, مائارىپ ۋە پەن-مەدەنىيەتنى نوقۇل ئىنسانىيەتنىڭ كامال تېپىشىغا خىزمەت قىلدۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىپادىلىنىشى لازىم. ئىنسان داۋاملىق ياتلىششى ئارقىلىق ئۆز نەپسى مەنتىقىسىنى بويۇنتۇرۇقىدا پىكىر ۋە پائالىيەت قىلىش ھېسابىغا شۇنداق ياتلاشقان" تەرەققىيات" لارغا ئېرىششى مۇمكىنكى, بۇ ئىنسان ھاياتىنىڭ جانسىز باشقى مۇھىتى-يەر, سۇ, ھاۋانىڭ بۇلغىنىشى ۋە ئىنسان ھاياتىنىڭ جانلىق تاشقى مۇھىتى-ئۆسۈملۈك, ھايۋانات دۇنياسىنىڭ ياشاشقا ئىلاجسىز ھالەتكە چۈشۈشى بىلەن يۈز بېرىدىغان ھەقىقىي قىياپەتتىن ئىبارەت.

ئالدىمىزدا بۇنداق ئىككى پىكىر قاتلىمى تۇرۇپتۇ: بىرىنچى, ئىنسان ئىككى قاتلام بۇلۇپ, بىرى ياتلاشقان, تىرىكچىلىك دالاسىدا تەمتىرەپ يۈرگەن ئىنسان, يەنە بىرى, شۇھالەتتىكى ئىنسانغا

يۇشۇرۇيغان ئىنسانىي ماھىيەت. نۇرغۇن قەلبپ كۆزى ئېچىلمىغان كىشلەر بۇ ئىنسان ئىچىدىكى ئىنسانىنى كۆرەلمەيدۇ. ھەتتا بۇ ھەقتىكى پىكىرلەرنى پەلسەپىلىك سۆز ئويۇنى, دەيدۇ" .ئەنەلھەق" تەلىماتىدىكى "جۇۋام ئىچىدە ئىلاھ مەۋجۇت" دىگەن چۈشەنچە دەل رىئال, ئەمما ياتلاشقان ئىنسان ئىچىدە ئىلاھىي مۇقەددەسلىككە ئىگە ئىنسانىي ماھىيەت يوشۇرۇيغان دىگەنلىكتۇر.

ئىككىنچى, ئىنساندا ئالتە مىنىگچە (فىروئىدچە ئەمەس (ئۈچ قاتلاملىق بولۇپ, بىرى, ئۆز مەنپەئىتى, نەپسى, خاھشى ئۈستىدىكى دائىمىي ,ئالدىنقى ئالتە, بۇ (ئات بوغۇزى) ھەققىدىكى پىداكار ئالتە, يەنە بىرى, ماتىماتىكلىق مۇلاھىزىلەر, پەن-تېخنىكا ئىخترالىرى, ئىجتىمائىي, ئىقتىسادىي ئالاقىلەرگە خاس لوگىكىلىق (مەنتىقى) تەپەككۇر ئېڭى, ئۈچۈنچى, ئىنساننىڭ ئۆزى-ئۆزى ھەققىدىكى مەنپەئەت ياكى ئۇنۇمدارلىق تەرىپىدىن تىزگىنلەنمەيدىغان ئىنسانىي قەلب ئېڭى, باشقىچە ئېيتقاندا "ئارىپلىق" (ئويغانغانلىق) ئېڭى. ئالدىنقى ئىككى قاتلام ئالتە ھەممىگە خاس. كېيىنكى ئارىپلىق ئېڭى ئىنساننىڭ ھەممىسىدە پەقەت مۇمكىنلىك ھالىتىدە ساقلانغان بولۇپ, پەقەت گۇمانىزمچى مۇتەپەككۇرلاردىلا زاھىر ھالەتكە يەتكەن. دەۋرنىڭ ۋە بىلىش جۇغلانمىسىنىڭ ھەر خىل بولۇشىغا ئەگىشىپ, بۇ خىل ئالتە مانىزم, بۇددىزم, سوپىزم, گۇمانىزم ۋە ھازىرقى زامان كىشىلىك پەلسەپىسى شەكلىدە ئىپادىلىنىپ ,بىر-بىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ كەلدى. ئىنسانىيەتنىڭ كىلەچىكى مايتىرى بۇرھان, ئىمام مەھدى ئاخىر زامان ياكى ئېيسانىڭ زېمىنغا قايتىپ 3 مىڭ يىل پادىشاھ بولۇشىغا ئەمەس, بەلكى ئۇنىڭ ئومۇميۈزلۈك "ئۆزىنى تونۇپ" ئارىپ بولۇپ, ئىجتىمائىي كامالەتكە يۈزلىنىشىگە موھتاج, ئۇنىڭسىز "قىيامەت" توسقىلى بولمايدىغان ئاقىۋەت, خالاس.

ياتلاشقان ئىنسان ۋە ھەقىقىي ماھىيىتىگە قايتقان ئىنسان, ياتلاشقان ئەقىل-پاراسەت ۋە ھەقىقىي ئويغانغان (ئارىپ) ئەقىل-پاراسەت, مانا بۇ, مۇشۇ ئەسىرنىڭ بىڭى ئەسىرگە ئېلىپ بارىدىغان بىرىنچى دەرىجىلىك مۇئەمماسى. ئىلھامبەخش كۈچىنى يوقاتقىنى يوق-20 .يازما ، پېزىلغان ۋاقتى : 2005-2-16 11:44

??? ??????

ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتى توغرىسىدا

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

ئۇيغۇرلار ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىمىزدا توپلىشىپ ياشايدىغان غوللۇق, يەرلىك مىللەت ۋە ئاپتونومىيە هوقۇقى يۈرگۈزگۈچى مىللەت. ئۇيغۇرلار پارچە هالەتتە, جۇڭگونىڭ بىر قاتار چوڭ شەهەرلىرىدە خىزمەت ۋە تىجارەت قىلىدۇ. ئۇيغۇرلار جۇڭگودىن باشقا, قازاقىستان, قىرغىزىستان , ئۆزبېكىستان, تاجىكىستان, تۈركمەنىستان (ئاساسلىقى بايرام ئەلى رايونى), پاكىستان، ئەرەبىستان, تۈركىيە, ئاۋستىرالىيە, گېرمانىيە, روسىيە, ئامېرىكا قاتارلىق دۆلەتلەردە كۆرۈنەرلىك نوپۇستا, مۇئەييەن جامائەت تۈركۈمى شەكلىدە ياشايدۇ.

ئۇيغۇرلار هازىر دېهقانچىلىق, باغۋەنچىلىك, هۈنەرۋەنچىلىك, سودا-سېتىق, مەدەنىيەت-مائارىپ قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇلار هازىر بازار ئىگىلىكىنى مەركەز ۋە تەڭشىگۈچ قىلغان هازىرقى زامان ئىقتىسادىي تۈرمۇشىغا بارغانسېرى ئۆزلەشمەكتە .ئۇيغۇرلار نۆۋەتتە تارىخىي تەرەققىياتنىڭ يېڭى قاتلىمىنى هاسىل قىلماقتا .

ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيا تېپىدىكى قەدىمكى قەبىلە ۋە خەلقلەردىن تەشكىل تاپقان. جۇڭگو ۋە چەتئەل ئالىملىرى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت مەنبەسى توغرىسىدا كۆپ ئىزدەندى. ئۇلار مىلادىيدىن 3000-2000 يىل ئىلگىرى شىمالىي ئالتاي دالىسىدىكى ئاندرونوۋ-منوسىېنىك رايونلىرىدا ياشىغان ئارى (ئارىيان) قەبىلىلىرى, سكتاي-ساك خەلقلىرىنى ئۇيۇ ۇرلارنىڭ ئەڭ قەدىمكى ۋە ئاسىياچە ئاق جىنسلىق (ئاق تەنلىك (ئەجدادلىرى دەپ قاراشماقتا. قەدىمكى جەسەتلەرنىڭ باش سۆڭەك ئانالىزى, قان تىپى ,قەدىمكى ئارىيان-سكتاي-ساك ئەپسانە فولكلورى, كىيىنىش ۋە مۇزىكا, ئۇسسۇل, بايرام ,سەيلە-مەرىكىلىرى بۇ مۇهاكىمىگە كۈچلۈك ئىسپات هازىرلاپ بەردى. ئەينى زاماندىكى "ئات مەدەنىيىتى" بۇ كەڭ ماكاندا جۇڭگونىڭ رەسمىي يىلنامىلىرىدا "ئۇلۇغخور" دەپ ئاتالغان ئارىيان-سكتاي-ساك خەلقلىرىنىڭ زور يۇغۇرۇلۇشىنى مەيدانغا كەلتۈردى . ئارىيان-سكتاي-ساك قەبىلىلىرى مىلادىيدىن ئىلگىرىكى -2000يىللاردىن تاكى 6 ,5 ئەسىرلەرگىچە غەرب, جەنۇب ۋە شەرققە يۆتكىلىپ, ئىران ئېگىزلىكى, هىندىستان زېمىنى ۋە چىلەن تاغلىرى ئەتراپىغا كېڭەيدى ۋە ئىرانى خەلقلەر, هىندىستان ئارىيان-ساكلىرى ,تارىم ساكلىرى ۋە توخار قەبىلىلىرىنىڭ مىللەت تەركىپىگە سالماقلىق تەسىر كۆرسەتتى .مىلادىيدىن ئىلگىرىلا ساكلارنىڭ ئاسنا قەبىلىلىرى بىلەن موڭغۇللۇئىد (موڭغۇل ئىرقى (تېپىدىكى ئاشىد قەبىلىلىرى ئاسنا ئۇرۇقىنى ئاساس قىلىپ قوشۇلدى. نەتىجىدە مەركىزىي ئاسىيا ئۇلۇغخورلىرىنىڭ -2تۈركۈمى-تۈرۈكلەر مەيدانغا چىقتى. ئۇيغۇرلار ئەنە شۇ ئارىيان-سكتاي-ساك خەلقىنىڭ يىراق ئەۋلادى, تۈركىي

تۈركۈمىنىك يېقىن ئەۋلادى ھېساپلىنىدۇ .

جۇڭگو يىلنامىلىرىدە غەربىي جۇسۇلالىسى زامانىدىكى ھازىرقى گەنسۇ (كەڭ ساي) ۋە ئوردۇس ئوتلىقى ئەتراپىدا ياشىغان گۈيفاڭ, دى-زەي قەبىلىلىرىنى كېيىنچە بايقال كۆلى ئەتراپىدا ياشىغان دىڭلىڭ (دەنلەن) خەلقىنى ئۇيغۇرلارنىڭ بىۋاستە مەنبەلىرىدىن بىرى دەپ قارىغۇچىلارمۇ بار. ئۇلار دىڭلىڭلارنىڭ شەرقىي ۋە غەربىي دىڭلىڭلارغا ئايرىپ, بايقالدىن يېنسەيگىچە, يېنسەيدىن يەتتە سۇ ۋە سىر دەرياسى ساھىللىرىغىچە ياشىغان دەپ قارايدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان دىڭلىڭلاردىن باشقا , قەدىمكى تۈرپان, كروران ئاھالىرى بولغان ئۈجىيى, ئۇخۇ ۋە قوش قاڭقىل قەبىلىلىرىنى ئۇيغۇرلارنىڭ مىللەت مەنبەسى دېگەن قاراشلارمۇ مەيدانغا چىقتى.

ئۇيغۇرلار مەركىزىي ئاسىيادىكى قەدىمكى مىللەت, ئارىيان-سكتاي-ساك-تۈركىي خەلقلەر تۈركۈمىدىكى مەدەنىيەتلىك خەلق. ئۇلارنىڭ جىسمانىي خۇسىيستى ۋە قان ئالاھىدىلىكى ,تىل ۋە ئەدەبىيات-سەنئەت ئالاھىدىلىكى, مىللىي ئېتنوگرافىك تۇرمۇش ئادىتى ۋە تۇرمۇش ئالاھىدىلىكى ئۇيغۇرلارنىڭ ناھايىتى يىراق تارىخىي قاتلاملىرىنى, تارقىلىش ماسشتابىنى, مىللەت مەنبەسى ۋە ھەرخىل تەركىبلەرنى, ئۆزلەشتۈرۈش ئىقتىدارىنى ,ئەجدادلىرىنىڭ بارلىق مۆنەۋۋەر فولكلورى ۋە تۇرمۇش مەدەنىيىتىگە تولۇق ۋارىسلىق قىلىش سالاھىيىتىنى چۈشەندۇرۇپ بېرىدۇ.

ئۇيغۇرلار ئوتلاق مەدەنىيىتى, ئاتلىق كۆچۈش قىسمەتلىرى, بوستان مەدەنىيىتى, يىپەك يولى ئالاقىلىرى, كۆپخىل دىنىي مەدەنىيەت باسقۇچلىرىنى باشتىن كەچۈردى.

ئورخۇن ۋادىسىدىن تارىم ۋادىسىغىچە كۆچكەن ۋە بۇ يەردىكى ساك, توخار, سوغدىلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ مەيدانغان كەلگەن دېگەندە ,يەنىلا ئورخۇن ئۇيغۇرلىرى بىلەن تارىم ۋادىسىدىكى ساك, ئورخۇن سوغدىلارنىڭ قايسى تارىخىي قاتلامدا قانداق تىلدا سۆزلەشكەنلىكىدىن قەتئىنەزەر, ئورتاق ھالدا مەركىزىي ئاسىيا ئۆلۈغ خورلىرى بولغان ئارىيان تۈركىمى ۋە تۈركىي تۈركۈمگە بولغان تېرەن يىلتىزداشلىقىنى ئالدىنقى شەرت قىلىش كېرەك. بۇ خەلقلەر كۆچمە چارۋىچىلىق ۋە "ئات مەدەنىيىتى" تۈپەيلىدىن مەركىزىي ئاسىيا رايونىغا-مۇھىمى تارىم ۋە سىر دەريالىرى ۋادىلىرىغا, بايقال ۋە موڭغۇل ئوتلاقلىرىغا كەڭ تارقىلىپ ياشىدى. ئۇلار جۇڭگو ۋە ئىران (ئاخمانى) ئىمپېرىيىلىرىگە يېقىن جايلاردا ھاكىمىيەت مەركەزلىرىنى بەرپا قىلغان ھون ۋە ساك ئەنئەنىلىرىگە دېيەرلىك ۋارىسلىق قىلدى. ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى يىمرىلىپ, ئۇيغۇرلار غەربكە كۆچكەندىن كېيىنمۇ خان ئۇرۇقى بولغان ياغلاقارلار گەنجۇ ئۇيغۇر خانلىقىنى قۇرغاندىن باشقا, ئادىزلار

باشچىلىقىدىكى باشقا ئۇيغۇر قەبىلىلىرى قوچۇ, كۇسەن, قەشقەر, سۇياب-سىر دەرياسى ۋادىسىغا يۆتكىلىپ ئىدىقۇت ئۇيغۇر خانلىقى ,كۇسەن ئۇيغۇر خانلىقى ۋە قاراخانىيلار ھاكىمىيەتلىرىنى بەرپا قىلدى. خوتەن ياغلاقار قالقالۇخانى داۋاملىق گەنجۇ ياغلاقار ئۇيغۇر خانلىقى بىلەن قۇدىلىق مۇنا سىۋىتىنى ساقلىدى. بۇ, ئورخۇن ۋە گەنجۇ, خوتەن ياغلاقارلىرىنىڭ قەبىلىۋى يېقىنلىقىدىن دېرەك بېرىدۇ.

بۇ خۇددى ئۇيغۇرلار قەدىمكى سەمەرقەند ھاكىمى ئاپراسىياپنى ئۆزىنىڭ قەھرىمان پادىشاھى دەپ ئىزچىل ھۆرمەتلەپ كەلگىنىگە ئوخشاش ئەھۋال.

ئۇيغۇرلارنىڭ ئېتنونىمى (مىللەت نامى) قاچان كېلىپ چىققانلىقى نامەلۇم. بىرىنچىدىن, بۇ ئېتنونىمنىڭ پەيدا بولغان ۋاقتىنى ئۇيغۇرلارنىڭ دەسلەپكى ئېتنىك تۈركۈمىنىڭ مەيدانغا كەلگەن ۋاقتى قىلىپ بېكىتىۋالغىلى بولمايدۇ .ئىككىنچىدىن, ئۇيغۇر دەپ ئاتالغان قەبىلە دەسلەپ ياغلاقار باشچىلىقىدىكى ئۇيغۇر ئىتتىپاقىغا قاتناشقان بىر قەبىلىنىڭ نامى بولۇپ, بۇ خاسىيەتلىك نام پۈتۈن ئۇيغۇر ئىتتىپاقى ۋە ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقىنىڭ ئورتاق نامى قىلىپ قوبۇل قىلىنغان, ئورخۇن ئۇيغۇر خانلىقى يىمىرىلگەندىن كېيىنمۇ گەنجۇ, ئىدىقۇت, كۇسەن خانلىقلىرى ئۆز سەلتەنەت ناملىرىغا ئۇيغۇر ناملىرىنى قوشۇپ ئىشلەتكەن. ھازىرقى يۇگۇ- سېرىق ئۇيغۇرلارمۇ ئۆز نامىنى ياغلاقار ياكى باشقا قەبىلە نامىدا ئەمەس, بەلكى ئۇيغۇر نامىدا ئىشلەتتى.

"ئۇيغۇر" ئىبارىسى ئومۇمى مەندە "ئۇيۇشۇش, ئۇيۇشماق "مەندە ئىزاھلانماقتا .

ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيتى ئۇلارنىڭ ئۇيغۇر نامىنى قوللىنىشى ۋە سىياسى ھاكىمىيەت ئورنىتىشىدىن خېلى بۇرۇنلا تەدرىجىي شەكىللەندى ۋە ئۇيغۇر ھاياتىنىڭ ھەرقايسى تارىخىي قاتلاملىرىدا داۋاملىق راۋاجلىنىپ ,تۇرمۇش مەدەنىيتى ئىزچىللىقى بىلەن تارىخىي قاتلاملىق زەنجىر ھالقىسىنى ھاسىل قىلدى. بىز ھازىرقى ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيتىگە نەزەر سالساق, ئۇيغۇرلارنىڭ مۇكەممەل ئېتنولوگىيلىك تۇرمۇش مەدەنىيتىگە ئىگە ئېتنىك مىللەت ئىكەنلىكىنى جەزىملەشتۈرىمىز.

ئۇيغۇر تارىخىدا جەڭگىۋار ئاياللار, ھاكىمىيەتكە قاتناشقان تۈركەن خاتۇندەك ئاياللار, شائىرە ۋە مائارىپچىلار خېلى كۆپ بولغان. تۇغۇت مۇناسىۋىتى بىلەن ئانا-باللار مەبۇدىسى ئۇماي ئانىغا (ئىسلامىيەتتىن كېيىن بۇۋى پاتىمىگە (سىغىنىش, باللىنىڭ قىرىق سۈيى، ئات قويۇش مۇراسىمى, بۆشۈك

تويى, ئوغۇل بالا يەتتە ياشقا توشقاندا خەتنە قىلدۇرۇپ مۇراسىم ئۆتكۈزۈش, پەرزەنتلىرىنى مەكتەپكە ياكى ھۈنەرگە بېرىش ئادەتلىرى ئىزچىل ساقلىنىپ كەلدى.

ئۇيغۇرلاردا نىكاھ مۇناسىۋىتى بىلەن چاي ئىچكۈزۈش, توي ئالدىدىكى مەسلىھەت چايلىرى, نىكاھ ئوقۇپ قىز-يىگىتنىڭ رازىلىقىنى ئېلىش, توي مۇراسىمى, يىگىت-قىزلار ئولتۇرۇشى, قۇدىلار چىللاقلىرى ئىزچىل ساقلىنىپ كەلدى. ئۇيغۇرلاردا دەپنە مۇراسىمى ھەرقايسى دىنىي مەدەنىيەتلەر تەسىرىدە ھەرخىل بولسىمۇ, ئەمما مېيىتنى پاكىزە يۇيۇپ كېپەنلەش ,ھازىدارلار ئاق رومال سېلىپ, ئاق بەلۋاغ باغلاپ يىغا-زارە قىلىش, مېيىتنىڭ نامىزىنى چۈشۈرۈش, جىنازىنى ئالمىشىپ تالىشىپ كۆتۈرۈپ قەبرىستانلىققا ئېلىپ بېرىش, لەھەتتە مېيىتنىڭ يۈزىنى قىبلە (غەرب) تەرەپكە قىلىپ ياتقۇزۇش, ئىچ گورنىڭ ئاغزىنى كېسەك بىلەن ئېتىپ, تاش گورنى تۇپا بىلەن كۆمۈش, قەبرە بېشىدا مېيىتنىڭ ئىجابىي تەرىپىگە گۇۋاھلىق بېرىش, قەبرە تېشى-گۈمبەز ئورنىتىش, مېيىتنىڭ يەتتە, قىرىق, يىل نەزىرلىرىنى ئۆتكۈزۈش ئادەتلىرى بىردەك ئىزچىل بولۇپ كەلدى. ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى مېيىت سۆڭىكىنى كاھىش (ساپال) ساندۇققا سېلىپ يەرلىككە قويۇش, مېيىتنى تاش گۆرگە كۆمۈش, مېيىتنى ئاستىغا ياغاچ شادا قويۇلغان گۆرگە ياتقۇزۇپ, ئۈستىگە قىزىل تۇپراق ۋە قۇم تۆكۈپ كۆمۈش, شام گۆرگە قويۇش قاتارلىق دەپنە قىلىش ئۇسۇللىرىنىمۇ قوللاندى.

ئۇيغۇرلاردا ھېيت-ئايەملەر قەدىمكى تەقۋىم (كالېندار) قائىدىلىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلۈپ كەلدى. "نەۋرۇز" (نورۇز) بايرىمى, "كۆك مەشرىپى", "سۇ مۆلەك "ئايەملىرى باھار-نورۇز بايرىمىدىن ئىبارەت بولۇپ, بۇ بايرام يىراق قەدىمكى زامانلاردىن بېرى ئۇيغۇر ۋە ئۇنىڭغا قېرىنداش مىللەتلەرنىڭ يېڭى يىل بايرىمى بولۇپ كەلدى. ئۇيغۇرلار يەنە "قىزىل كۆل سەيلىسى", "قوغۇن سەيلىسى" قاتارلىق يازلىق-كۈزلۈك بايراملارنى ئۆتكۈزىدۇ. بۇددىزم مەزگىلىدە بەش يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان" بۇرھان (بۇت) يۆتكەش" مۇراسىملىرى بولغان ئىدى. ئىسلامىيەتتىن كېيىن, قۇربان ھېيت ,روزا ھېيت ئايەملىرى نورۇز بايرىمى بىلەن قوشۇلۇپ ئۇيغۇرلارنىڭ ئاساسلىق بايراملىرى بولۇپ قالدى .

ئۇيغۇرلاردا يېقىنقى يىللارغىچە (يېزىلاردا ھېلىمۇ بار) قورۇ ئىگىلىكى ھەر بىر چوڭ ئائىلىنىڭ تۇرمۇش ھۆجەيرىسى بولۇپ كەلدى. چۆللۈكلەر بىلەن قورشالغان ھەرقايسى بوستانلىقلار قويۇق دەرەخلەر, ئېقىن سۇلار, ئۈزۈم ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلەر بىلەن قاپلىنىپ قالماستىن, بەلكى ھەرقايسى قورۇلارمۇ مېۋىلىك باغ, ئۈزۈم باراڭلىرى بىلەن قاپلىنىدۇ, ئۇيغۇر قورۇلىرى نەقىشلىك دەرۋازە, پېشايۋان , ئايۋان-ساراي, ئوغۇل-قىزلار ئۆيلىرى, قازناقلار بىلەن بىر پۈتۈن قىلىنىدۇ. بەزى قورۇلار بالىخانا

ئۆيلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۆپىنچە ئۆيلەر گەجلەنگەن ۋاسا بىلەن جۈپ قىلىپ يېپىلىدۇ. ھەرخىل نەقەشلىك مېھراب (مەرەپ) , تەكچە ۋە مورىلار بىلەن بېزىلىدۇ.

ئۇيغۇرلار ناخشا-ئۇسسۇل, مۇزىكىغا ئەزەلدىن ھېرىسمەن مىللەت, ئۇلار قەدىمكى مۇراسىملار, مىلىس-مەشرەپلەر ئاساسىدا يەرلىك خەلق مۇقام-مەشرەپ-سەنەملەرنى شەكىللەندۈردى. مىلىس-مەشرەپلەر ئۇيغۇر خەلقىنىڭ ئەنئەنىۋى ئېتنوگرافىيە مەكتىپى ,ئەخلاق-ئەقىل مەكتىپى, ناخشا-ئۇسسۇل مەكتىپى بولۇپ كەلدى. شۇ ئاساستا ئۇيغۇر كىلاسسىك مۇزىكىسى "ئون ئىككى مۇقام" شەكىللەندى.

ئۇيغۇرلار خەلق فولكلورى-ئېغىز ئەدەبىياتىغا باي خەلق. ئەڭ يىراق شامانىزم ئەپسانىلىرىدىن بۇددىزم دەۋرى ھىكايەتلىرىگىچە, قەدىمكى قەھرىمانلىق رىۋايەتلىرى, ئەجداد سېغىنىش رىۋايەتلىرى بولغان, "بۆرە ھېكايىسى", "ئوغۇز نامە", "ئاپراسىياپ رىۋايىتى", "چىستانى ئىلىك بەگ رىۋايىتى", "دەدە قورقۇت", "تۇمارىس", "غېرىب-سەنەم" قاتارلىقلار بىلەن مىڭلىغان تارىخىي قوشاقلار, لەتىپە ۋە ئەقلىيە سۆزلەر ئۇيغۇر خەلق ئەدەبىياتىنىڭ ئۇلىنى سالدى. ئۇيغۇرلار خەلق ئەدەبىياتى ئاساسىدا يازما ئەدەبىيات ۋە كىلاسسىك ئەدەبىيات دۇردانىلىرىنى ياراتتى. ئۇنىڭ ئەڭ بۈيۈك سەمەرىسى "قۇتادغۇ بىلىك" تىن ئىبارەت .ئۇيغۇر كىلاسسىك ئەدەبىياتى ئۇيغۇرلاردىكى پەلسەپىۋى, دىنىي, ئەخلاقىي, تارىخىي ,ھوقۇقىي كۆز قاراشلارنى شېئىرىي تۈستە ئىپادىلەپ, ئۇيغۇر روھىيەت تارىخى ۋە تەپەككۇر تارىخىنىڭ باي, رەڭدار خەزىنىسىنى ھاسىل قىلدى.

ئۇيغۇرلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرى قەدىمكى زامانلاردىن باشلاپ تەسۋىرىي سەنئەت ھېرىسمەنلىرى ئىدى. ئۇلار قىيالارغا تۇرمۇش ئوبرازلىرىنى چىكىپ, بالباللار ۋە تاش پۈتۈك (ئابىدە) لەرنى ئورنىتىپ, ئالتۇن, مىس- كۈمۈشلەردىن زىبۇ-زىننەتلەرنى ياساپ, كاھىش, قاش (قاشتېشى (تىن گۈزەل تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ياساپ, تاشكېمىر سەنئىتى بىناكارلىق, ھەيكەلتىراشلىق ,تام رەسساملىقى, ياغاچ ئويما, تاختا سىزما, مېتال ۋە توقۇلمىلارغا رەسىم ئىشلەشتە ئالدىنقى سەۋىيەگە يەتتى. شىنجاڭدىن تېپىلغان زورو ئاستېر (ئاتەشپەرەستلىك), بۇددا ۋە مانى دىنىغا ئائىت تەسۋىرىي سەنئەت يادىكارلىقلىرىنىڭ قالدۇقلىرى ھېلىمۇ جاھان تەتقىقاتچىلىرىنى مەپتۇن قىلماقتا.

ئۇيغۇرلار قەدىمدىن تارتىپ تاماق مەدەنىيىتىدە مەركىزىي ئاسىيا خەلقلىرى ئارىسىدا ئالدىنقى شۆھرەتكە ئىگە. تاماق مەدەنىيىتى بىر مىللەتنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتىنىڭ يىراق تارىخىي قاتلاملىرى بىلەن ئۇنىڭ ئېرىشكەن كامالەت دەرىجىسىنى كۆرسىتىدۇ. قايسى بىر تەتقىقاتچى: ئۇزۇپ تاشلاپ

ياكى پىچاقتا كېسىپ ئېتىلىدىغان سۈيۈقئاش بىلەن ئىنچىكە سوزۇلغان ئەشمە (لەغمەن (ئارىسىدا بىر مىڭ يىللىق مۇسۇپە ياتىدۇ, دەپ توغرا ئېيتقان ئىدى. تونۇردا ھازىرلىنىدىغان ھەرخىل تائاملار, ئۆپكە, ھېسىپ, پېتىر مانتا ۋە ئەۋرابىا قاتارلىق ئۇيغۇر تائاملىرىغا ئاپىرىن ئېيتمايدىغان كىشى بولمىسا كېرەك. قوچۇ ئۇيغۇرلىرى ئىشلەپ چىقارغان ھەرخىل مەيزاب ۋە ھاراقلار ھەتتا تاڭ تەيزۇڭنىمۇ ھەيران قالدۇرغانىدى. ئۇيغۇر تائاملىرى يىپەك يولى ئوتتۇرا بەلۋېغىغا جايلاشقان ئۇيغۇر خەلقىنىڭ پىداكارانە مېھماندوستلۇق ئەنئەنىسىگە ھەسسە قوشتى. ئۇيغۇر تائاملىرى, ئۆز نۆۋىتىدە ئوزۇقلۇق ۋە تېبابەت قائىدىلىرىگە ئۇيغۇن بولۇش بىلەن يەنە شەرق-غەرب خەلقلىرىنىڭ ئورتاق ئىشتىھا تەلپىگە ئۇيغۇن بولدى.

ئۇيغۇرلارنىڭ كىيىنىش مەدەنىيىتى يىراق تارىخىي ئىزچىللىققا ئىگە بولۇپ كەلدى. بىز بازىرىق, قاراسۇق ,ئەسكى قەلئە, كونا كروران, قەدىمكى قۇمۇل قارا دۆۋە قاتارلىق قەبرىستانلىقلار بىلەن سكىتاي- ساك سىزما يادىكارلىقلىرى, بۇددا تاشكېمىرلىرىدىكى تام رەسىملىرى, ئۆتكەن ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋە مۇشۇ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا چەت ئەل ئېتنوگرافلىرى سۈرەتكە ئالغان ئۇيغۇر كىشىلىرىنىڭ كىيىنىشلىرىدىن ئۇيغۇر كىيىم مەدەنىيىتىنىڭ تۇرمۇش, ئاتلىق يۈرۈش, جەڭ ئېھتىياجىغا لايىق بولۇشتىن تاشقىرى, يەنە غايەت زور ئېستېتىك ئالامەتلىرىگە, ھەتتا مانىنىرىزملىق (زىننەت ۋازلىق) ئالاھىدىلىكلىرىگە ئىگە بولغانلىقىنى بايقايمىز. بۇ ھال مىلادىدىن ئىلگىرىكى جاۋلىن ۋاڭنىڭ, مىلادىنىڭ بېشىدىكى شەرقىي خەن سۇلالىسىنىڭ, شىمالىي سۇلالىلەرنىڭ, ئوتتۇرا تاڭ زامانىنىڭ "خۇركىيمى" قىزىقىش دولقۇنىنى شەكىللەندۈردى. ئۇيغۇرچە كىيىنىش, زىبۇ-زىننەت, ئاتقا مىنىش ۋە ساز- ئۇسسۇل, ھەتتا مەي مەدەنىيىتى نۇرغۇن شائىرلارنىڭ شېئىرىي مىسرالىرىغا ئىلھام بەردى.

ئۇيغۇرلارنىڭ تۇرمۇش مەدەنىيىتىدە ئۇيغۇر سادا-تىجارىتى كۆرۈنەرلىك سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئۇيغۇرلار ئەڭ يىراق ئەجدادلىرىدىن سكىتايلارنىڭ ئاتلىق-تۆگىلىك جاھانكەشتىلىك ئەنئەنىسىنى ئۆزلەشتۈردى. ئۇلار قاشتېشى ۋە ئالتۇن سودىسى, يىپەك يولى سادا تىجارىتىدە ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك بىلەن ئىران, ۋىزانتىيە ئارىسىدىكى سودىنى تىزگىنلىدى. مەشھۇر سۇدا ئاھالىسى دەپ ئاتالغان سوغدىلارنى ئۆز مىللىي تەركىبىگە سىڭدۈرۈپ, ئىران سودىگەرلىرىنى سۈندۈردى ۋە سۇڭ سۇلالىسىنىڭ سودا ۋازارىتىنى بىكار قىلىپ, ئۇيغۇر سودا سارىيى قۇرۇشقا ئىقتىسادىي جەھەتتىن بېسىم كۆرسەتتى. ئۇيغۇر سودىگەرلىرى ياسىداق سودا دۇكانلىرى, مەيخانا ئېچىپ, ئۆز زېمىنىدا مال سېتىش ۋە يەرمەنكە بىلەن شۇغۇللانغۇچى "ھەتتار" لاردىن پەرقلىق ھالدا, دۆلەت ,رايون ھالقىپ, يىپەك ۋە قىممەت باھالىق بۇيۇملارنى ئېلىپ يۈرۈيدىغان خەلقئارالىق سودا كارۋانلىرى تۈزدى ۋە دۆلەت-رايونلار ئېتراپ قىلىدىغان ئالتۇن ئاقچا بىرلىكىنى ياراتتى.

ئۇيغۇر تۇرمۇش مەدەنىيىتىدە تەنتەربىيە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ .ئوقيانى ئات ئۈستىدە ئارقىغا ئېتىپ نىشانغا تەككۈزۈش, چېلىشىش, ئات ئويۇنى, ئات توپ) چەۋگەن توپ), ئوغلاق تارتىشىش, ساغاردى ئويناش, دارۋازلىق, سېھگەرلىك, موللاقچىلىق ,ساقا ئويناش, شاھماتۋازلىق, گاگا توقماق, لەگلەك ئۇچۇرۇش ۋە نۇرغۇنلىغان باللار ئويۇنلىرى ئۇيغۇرلارنىڭ ئىرادە چېنىقتۇرۇش, ماھارەت يېتىلدۈرۈش تىپىدىكى تەنتەربىيە مەدەنىيىتى سىستېمىسىنى شەكىللەندۈردى.

ئۇيغۇرلارنىڭ بىر پۈتۈن ھەممە شەرتلىرى مۇكەممەل ئېتنولوگىيىلىك مىللەت ئىكەنلىكى شۈبھىسىزدۇر. ئۇيغۇرلارنىڭ تارىخى ۋە تۇرمۇش مەدەنىيىتى بۇ ھۆكۈمنى ھەر تەرەپلىمە ئىسپاتلايدۇ. ئۇيغۇرلار تېخى ئىجتىمائىي مىللەت ۋە سىياسىي مىللەت كاتېگورىيىسى.مۇھەممەتئىمىننىڭ > ئۇيغۇر روھىيىتى تەتقىقاتى < .

ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىن.

ئىنساننىڭ ھاياتىنى يىرگىنىشلىك ھالەتكە چۈشۈرۈپ قويۇشنىڭ يولى تولا ،ئەمما ئۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئەشەددىيسى ـئىنساننى پەقەت ئۆزىنىلا ئويلاش،ئۆز شەخسىيىتىگە چوقۇنۇش ، ئۆزىدەمەنمەنچىلىكنىڭ ھەرقانداق دولقۇننى بەرپا قىلىش ۋە ئۆزىنىڭ سىرلىق ھاياتىنى قورساقنىڭ غېمىدە يۈرۈش ھەمدە ۋاقتىنى بىكارغا ئۆتكۈزۈش دەرىجىسىگە چۈشۈرۈپ قويۇش. شۇنداقلا بۇنىڭغا مەجبورى كۆندۈرۈشتىن ئىبارەت.

م.ئى.سالتىكوۋ-شې

درىن

ئىنسانىيەت مەنىۋى كامالەتنىڭ تويۇنۇشى ئالدى بىلەن ئۆز روھىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ يېڭىلىنىشى،ئۆزىدىكى يوشۇرۇن ئىقتىدارلارنىڭ ئاشكارلىنىپ مەنىۋىيىتى ئۇچۇن خىزمەت قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ، ئىنساننىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىنىڭ قانداق بولۇشى تەقدىرىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولغاچقا ،ھەرقانداق مىللەت ئۆز خەلقىنىڭ روھىيىتىنى ساپلاشتۇرۇش ،گۈزەل ئارزۇ-ئىستەكلەرگە تولدۇرۇش ،ئالغا ئىنتىلىش روھىنى ئۇرغۇتۇش رىقابەت ئېڭىنى كۈچەيتىش ،تەرەققىياتقا يۈزلەندۈرۈشكە كۆپرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ ، ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن ئۇيغۇرلارنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىغا دائىر تەتقىقاتىنى ئەڭ بۇرۇن باشلىغان ۋە يۈكسەك پەللىگە كۆتۈرۈپ ئۆزگىچە ئۇسلۇپ ياراتقان بولۇپ ،ئۇنىڭ بۇ جەھەتتەكى ئەمگىكى خېلى يۇقىرى سالماقنى ئىگىلەيدۇ.ئۇ ئۆز خەلقىنىڭ روھىيىتىدىكى نۇقسانلارنى بايقاش ۋە ئېچىپ تاشلاش جەھەتتە كۆپلىگەن ئىزدىنىشلەرنى ئېلىپ بېرىپ>> مىللى مەدەنىيەت راۋاجلىنىشىدىكى بىر مۇھىم قانۇنىيەت<< ،>>ھەسەتخورلۇقنىڭ ئون چوڭ كاساپىتى<<،>>ئەنئەنىۋى ئاڭ ۋە زامانىۋى ئاڭ

<<، >>تارىخ ھەققىدە ئويلىنىش-مىللەتلەرتەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجى<< ،>>ياشلار ۋە ئىقتىدار قىممىتى﷼< ، >> ئوخشىمايدىغا ن ئىككى خىل مىللى ئويغىنىش<<،>>ھەشەمەتخورلۇق ۋە قۇرۇق شۆھرەت>><<مىللى مائارىپ ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر<<كىلاسسىك مەدەنىيەت ۋە نەزەرىيىۋى تەپەككۇر >><<ياتلاشقان ئىنسسان ۋە ياتلاشقان ئەقىل پاراسەت >> << ھەسەتخورلۇق ھەققىدە ھەسرەتلىك خىياللار>><<مىللەتنىڭ بىرلىك ھەمدەملىگى ۋە يۇرتۋازلىق يەملىكى <<،>>روھنى ساغلاملاشتۇرۇش مىللەتنى گۈللەندۈرۈشنىڭ مۇقەددىمىسى>><<ھازىرقى جاھان مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىدىكى پاجىئەلىك زىدىيەت >><<مىللەتلەرنىڭ ئۆزئۆزىنى بىلىشى ۋە سوتسىيالىستىك مەدەنىيەت ئۈچ بۇرجىكى >><<كەلگۈسى مۇشۇ يەردىن باشلىنىدۇ>> << تىل قۇدرىتى تىل پەزىلىيتى بىلەن>> يىپەك يولىدىكى يېڭى سەھىپە ۋە تۆگە قۇش روھى>><<ئەنئەنىۋى ئاڭ گۈگۈمدىكى ئۈيقۇ ،زامانىۋى ئاڭ سەھەردىكى ئويغىنىش >><< روھىيەت ۋە مەدەنىيەت..............<< قاتارلىق ماقالىلىرىنى .ئېلان قىلىپ بۇ جەھەتتىكى بوشلۇقىقا ئۇل سالدى. ئۇ ئۆزخەلقىنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسى ئۈستىدىكى ئىزدىنىشلىرىدە ھەققىدە توختۇلۇپ مۇنداق دەيدۇ>>.مەن ئۇيغۇرمەن،ئۆز خەلقىمنى سۆيىمەن،ئۇنىڭ ماكان سەتھىدە تۇرغان قىياپىتىنى كۆرۈش ئۈچۈن قەدىم زاماندىن ھازىرغىچە ،ھەتتا كەلگۈسى يىللارغىچە ئۇنىڭ مەدەنىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلدىم .مۇھاكىلىملەر يۈرگۈزدۈم.مەن بۇنى باشقىلارنىڭ بايقىۋېلىشى ئۈچۈن ئەمەس ،بەلكى> ئاشقىنىڭ تەڭرى بىلەن قوشۇلۇشى <دەك ،سۆز سۈبىكتىمنى خەلقىمنىڭ ماكان زامان قاپلاپ تۇرغان ھەقىقى قىياپىتى ئارقىلىق ئۈبىكتىلاشتۇرۇش .ئۈچۈن ئىزدەندىم.دەرىد ۋە ھالاۋەتلىرىم ئەنە شۇ ئۆزلۈك ئاڭ بۇلىقىدىن فونتان بولۇپ چىققان ! بۇ ماڭا بوئېزىيە ھۇزۇرى ھەيكەلتاراشلىق زوقى ۋە مۇزىكا ئەززىتى بولدى .ئەلۋەتتە خەلقىمىڭ ئالىيجاناپ خىسلەت ۋە مۇۋەپپىقىيەت ھېكمەتلىرىدىن سۆيىنىمەن .خۇددى ئاق دىل سەبىيلەردەك ئاسمانغا تەلپىكىمنى ئېتىپ سەكرىگۈم ۋاقىرىغۇم كېلىدۇ. نىمە چارە خەلقىم ئۆزىنى چىرمىۋالغان ئىللەتلەردىن خالىي ئەمەس.ئۇخۇددى ئافىنا ئىبادەتخانىسى ئالدىدا بەھەيۋەت يىلان ئوراپ ئالغان مۆيىسىپىت راكۇكۇنغا ۋە ياكى ئاياغ تەرىپى تاش بېلىققا ئايلانغان قىزغا ئوخشاش ئۆز ئىللەتلىرى تەرىپىدىن ماتالغان .بەلكى ناتوغرىدۇر. مېنىڭچە يىپەك يولى خاراپلاشقانلىق بېكىنمە ئىگىلىك ،گادايلىق ۋە نادانلىق تۈپەيلى ھاسىل بولشان مەنىۋى ئىللەت خەلقىمىزدىكى بۈتكۈل ئاجىزلىق ،ئوڭۇشسىزلىق كېلىشمەسلىكنىڭ يىلتىزىدىن ئىبارەتورىيىسگە كۆتۈرۈلگەن ئەمەس قىلىن تارىخى چۆكمە ھاسىل قىلغان مىنىڭ ،سېنىڭ ،ئۇنىڭ ھەتتا ئاتا-ئانام .يىتەكچىم قەلەمكەش ئۇستازىم ساھىبجامال دىلبىرىمنىڭ روھىيىتىدىن ئۇلارنىڭ ئوماق پەرزەنتىنىڭ روھىيتىگە> مايلىق قۇرۇت<تەك ئۆمىلەپ تۇرغان بۇ ئىللەتنى كورمەسلىك ماھىيەتتە ئۆز خەلقىگە قىلىنغان ۋاپاسىزلىق ئەمەسمۇ؟>> ..مەن تارىخچىلىرىمىزنىڭ ئۆلگەن جەسەتلەردىن كورە تىرىك مىللەتكە كوپرەك كوڭۈل بۇلىشنى

،مائارىپچىلىرىمىزنىڭ كىتاپ ۋە خېمىك ئانالىزلىرىدىن كورە رىئال تۇرمۇشقا قىزغىن خەيرىخاھلىق قىلىشنى ،يازغۇچى شائىر ،ئەنزارچىلىرىمىزنىڭ كۇندىلىك ۋەقەلىلىرى چاتمىسغا يۇشۇرۇنغان ئەسىر- ئەسىرلىك چىنلىق قاتلىمىغا چوكىشنى ئۇلارنىڭ سۇ ئۇستىدە لەيلەپ يۇرگەن پاراخۇتلار بولىشدىن كورە سۇ ئاستى كېمىلىرىدەك زىمىن باغلىرى ئۇستىدە مۇتەپپەككۇرانە پىكىر يۇرگۇزىشنى ،بېيىۋاقتان كىشلىرىمىزنىڭ قولىغا كىرگۇزگىنى پاخال

قولدىن بېرىپ قوغنى جەۋھىرات بولۇپ قالما سلىقنى پايدا زىيان مىزانى قىلمىشلىرىنى،ھەردەرىجىلىك رەھبەرلىكنىڭ ئاشلىق ،دان ،پولات ،نېفىت ھەققدە ئېپتىخارلىق پىكىر يۇرگۇزىشى بىلەن بىللە مىللەنىڭ ئۇرۇقى ،سۇڭەك قوۋرىغىسى ،قەلبى ۋە قېنى ئۇستىدە تەخىرسىز تەپەككۇر قىلىشنى .ئىللەت پاتقىقىغا چۇشۇپ قالغان ياش نوتا گۇ ل گىياھلارنىڭ ئۇز ئۆزىنىڭ تونۇپ ،مىللەت كېلەچىكنى نەزەردە تۇتۇپ ئۆزىنى ئاپەتتىن قۇتۇلدۇرىشنى ئۇمۇد قىلمەن.

يىپەك يولى خاراپلىششتىن ئىلگىرىكى دەۋرلەردە ئۇزلىرىنىڭ كوپلىگەن مەدەنىيەت ئىختىرالىرى ئارقىلىق پۇتكۇل دۇنيا ئەھلىنىڭ دېققىتىنى تارىتقان قەدىمى مەدەنىيەتلىك خەلىق -ئۇيغۇرلار تارىختا ئۇزۇن سەلتەنەت سۇرۇپ باشقا .ئەل خەلقلىرىنىڭكىگە ئوخشمايدىغان <ئۆزگىچە ئۇيغۇر مەدەنىيتى< نى ۋۇجۇتقا كەلتۇرگەنىدى، ئەپسۇس>> بىز ئەجداتلىرىمىزنىڭ جەسۇرلىقنى ئارىسلان ،پەرۋازىنى لاچىن قىلىپ ،شۆھرىتىنى ئېپاردەك تاراتقان ۋى ئەزىز دىيارىمىز باغرىدا خۇددى ئۇنچە مارجانلىق دەريادەك نەچچە مىڭ يىل ئاققان قەدىمكى يىپەك يولىنى قۇم بارخانلىرى تەكتىگە كومۇپ قويۇپ ،نىمىدىن ئايرىلىپ نىمىگە دۇچ كەلگەنلىكلىرىمىزنى ئاڭقىرالماي مانا بەش ئەسىرنى ئۆتكۇزىۋەتتۇق << مۇشۇنداق تېگىرقاش ئەسلىدىن ياتلىشش ،ۋارىسلىق قىلىشقا تازا ئەھمىيەت بەرمەسلىكىمىز سەۋەپلىك بېشىمىزغە نۇرغۇن كۇلپەتلەركەلگەن بولسىمۇ ئەمما بىز بۇ ھەقتە ئىنچىكلىك ئەتراپلىق ئويلانماي روھىيىتىمىز ياتلىششقا قاراپ يۇزلەندۇق روھىيىتىمىزدىكى ناچار ئىللەتلەر كۇندىن كۇنگە كوپىيىشكە يۇزلەندى.ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن بۇ ھەقتىكى تەتقىقاتتازور نەتىجلەرنى قولغا كەلتۇرۇپ ئۇيغۇرلارنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىداساقلىنىۋاتقان ئىلللەتلىرىنى تۇۋەندىكى تەرەپلەرگە يىغىنچاقلىدى.،

>>. يىپەك يولدىكى توققۇز ھېكمەت <<كىتاۋىدىكى>>.ياغاچ ئاياغ قاداپ گەۋدە كورسۇتۇش>><<ھايۋانى ھەۋەسخورلۇق >><< ھېلىگەرلىك << دىگەن يەرگىچە قارالسۇن.

ئا.مۇھەممەتئىمىننىڭ > ئۇيغۇر روھىيىتى تەتقىقاتى< .

??? ??????

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىننىڭ ئۇيغۇرلارنىڭ روھىيەت قۇرۇلمىسىغا دائىر تەتقىقاتى يوقىرىقىدەك كۆپ تەرەپلىمە مەزمۇنلارنى ئۆز.ئىچىگە ئالغان بولۇپ ،تۆۋەندە بىز ئەمدى تىپىك قىلىپ بىر قانچە تۈر ھەققىدە توختۇلۇپ ئۆتىمىز.

1. ھەسەتخورلۇق

بۇ دۇنيادا كىم ھەسەتخورلاردىن قۇتۇلالىغان؟كىمكى ئۆز ۋەتەنداشلىرى نەزىرىدە يوقىرى يۈكسەكلىكتە تۇرسا،شۇنچىلىك چوڭ ئورۇننى ئىگەللىسە،ئۇشۇنچە ھەسەتخورلارغانىشان بولىدۇ.ئۇنىڭ يۈزىگە

قانچىلىغان بوھتانلار ئوكيانى چېچىلىدۇ.

ژ. ئامارو

ئىنسانىيەت مەنىيۋىيىتىنىڭ يۈكسىلىشى بىر ئادەم ۋە ياكى بىر سىنىپنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىلىقلا ئەمەلگە

ئاشمايدۇ .ئۇ ،بەلكى كىشلەرنىڭ ئورتاق كۈچ چىقىرىشى ئاستىدا ئاندىن ئەمەلگە ئاشىدۇ،بۇ ئۇلۇغۋار ئىشنى روياپقا چىقىرىشتا ئەلۋەتتە ئالڭ جەھەتتىن ئويغانغان.ئىدىيىسى تۇراقلىق،كۆرەش نىشانى ئېنىق كىشلەر

يېتەكچىلىك رول ئوينايدۇ. ئەمما ئۇلار بىزدە شۇنچە كۆپمۇ؟ياق ؟ئۇلار بىزدە بارماق بىلەن سانىغۇچىلىكلا چىقىدۇ، ئەنە شۇنداق سان جەھەتتەن تۆۋەن سالماقنى ئىگىلەيدىغان مەرىپەتپەرۋەر كىشلىرىمىزنىڭ زادى

قانچىلىك قەدرىگە يەتتۇق؟بۇ جەھەتتە يۈرەكلىك سۆزلەغكە ھەقلىق ئەمەسمىز ،چۈنكى بىز ئۆزقۇۋىمىزدىن

بولغان ئابدۇقادىر داموللام .مەمتىلى ئەپەندى،ئابدۇخالىق ئۇيغۇرى ،لۇتپۇللا مۇتەللىپتەك كۆپلىگەن مەرىپەتسۆيەر ئوغلانلىرىمىزنى رەشك ھەسەت تۇپەيلى ئۆلۈم گىردابىغا ئىتتەردۇق ئەمەسمۇ؟ئۇلار كىملەر ؟ بىزچۇ؟ ئۇلارمۇ ئۇيغۇر بىزمۇ ھەم شۇنداق........

ھەممىگە مەلۇم .ئۇيغۇرلار مەركىزى .ئاسىيا ئىنسان تۇركۇملىرىدىن ھاسىل بولغان قەدىمكى مەدىنىيەتلىك

مىللەتلەردىن بىرى . ئۇلار تۈركى تىل سىستىمىسىدىكى خەلقلەر ئىچىدە ئاق تەنلىك ۋە قىسمەن سېرىق تەنلىك

ئېرىقلىرنى بىرلەشتۈرگەن،يايلاق مەدىنىيتى بىلەن بوستان مەدىنىيتىنى بىرلەشتۈرگەن ،يەرلىك تىجارەت بىلەن

خەلقئارا يىپەك يولى سودا ئالاقىلىرىنى بىرلەشتۈرگەن خەلق ئېغىز ئەدەبىياتى بىلەن يازما كىلاسسىك ئەدەبىياتنى بىرلەشتۈرگەن كۆپ قېتىم سەلتەنەت سۈرگەن مەشئەلچى مىللەت بولغان<<بولۇپ

ئىپرامىزدىن ئىلگىرىكى ۋە يېقىنقى دەۋرىمىزگىچە بولغان ئارلىقتىكى تارىخىمىزنى ۋاراقلايدىغان بولساق ئەجداتلىرىمىزنىڭ

ئاجايىپ كىشىنى ھەيران قالدۇرارلىق بەدىئى ئىستىداتىنى كورىۋالالايمىز . ئۇلار پەن مەدەنىيەت تەرەققى قىلمىغان ۋارىۋارلىق تۇرمۇشىنى كەچۈرىۋاتقان ئەنە شۇ ئىپتىدائىي دەۋرلەردە بىر ـ بىرىگە ھەمدەم بولۇپ ئورتاق بەخت سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن مۇرىنى مۇرىگە تىرەپ كۈرەش قىلىش ئارقىلىق ئۆزلىرىنىڭ

ماددى ۋە مەنىۋى ئېھتىياجلىرىنى قاندۇرۇشقان ئىدى .شۇ سەۋەپلىك ئۇلار ئۆزئوزۇقنى ئۆزى تېپىپ يەيدىغانلار>><< ئۇيۇشماق<<، >><بىرلەشمەك << دىگەندەك مەنىلەرنى بېرىدىغان ئۇيغۇر ئىبارىسىنى

ئىتوتىم>>مىللەت نامى<< قىلىپ.تارىختا ئۆچمەس ئىزلارنى قالدۇرالىغان مۇبادا ئۇلار ھازىرقى ئەۋلاتلارغا ئوخشاش>>ھەسەتخورلۇق <<بوھرانىغا گىرىپتا ر بولغان بولسا يۇقۇرىقىدەك تەرىپلەشكە لايىق كېلەرمىدى ئۆزلەت ـ ـ ئۆزۈڭنى تونۇ!

ئابدۇشكۇر مۇھەممەتئىمىن

ئىنسان يىغلاپ تۇغۇلۇپ ، جاپا بىلەن ياشاپ ، ھەسرەت بىلەن ئۇلىدۇ !ئىنساننىڭ سىرلىرى ، مۇئەمماللىرى مۇناجەت قۇببىسىدا ئەمەس ، بەلكى ئۆزلەك بىناسىدا !

تىلەكلىرىنىڭ ئىجادىيىتى ئۆزۈڭدە ئىكەنلىكىنى بىل!

تىلەكلىرىڭ ئاجىزلىقىڭدىن . ئاجىزلىقىڭ سەندىكى گۇماننى ئارقىغا ياندۇرالايدىغان ئۇلۇغ كۈچ ـ قۇدرەتنىڭ تاغ ھالىتىدىن قۇم ھالىتىگە پارچىلانغانلىقىدىندۇر . ئۇنى پارچىلىغان ئۆزۈڭ ! نەپسىڭ ، تاماخورلۇرلۇقۇڭ ، رەشكى ـ ھەسرەتلىرىڭ ، نادان ۋە تەرسالىقىڭ ۋە ئۆزۈڭ ياساپ ، ئۆزۈڭ ئىقتىدا قىلغان تۆمۈر مۈش قورچاقلىرىڭ!

پارچىلانغانلىقىڭ ۋەھدەتتىن چەتنىگەن ، ئۆز ماھىيەتلىرىڭگە نىسبەتەن ياتلاشقان قەلبى ھىجرانىڭدىن ئىبارەت . سەن پارچىلانغاچقا ، نىيەتلىرىڭ بۇزۇلغان ، ئۆزلۈك ئەينىكىڭ سۇنغان ، ئۇمىد ئازرۇلىرىڭمۇ تالقاندەك پارچىلىنىپ ، بىر بىرى بىلەن جەڭگى جىدەل جەڭگاھى تۈزگەن . نەيزە ـ ـ ئاپتۇماتلىرىڭ ئۇنىڭ تەرسا چۇقانلىرى . قارا ، سەن ئاقىۋەت ھايۋاندىنمۇ بەتەر يىرتقۇچلۇق ، خەستىنمۇ تۆۋەن قەدىرسىزلىك ئىچىدە جاپا چە ھەسرەت داشقازىنىدا ئىگرايسەن .

سەن سەن ئىنسانلىقىڭنىڭ ئاسىيسى ، كامالەتىنىڭ قاتىلى ، تۇرمۇشىنىڭ ئەخلەتى ، بۇ تەقدىرىڭنى ئۆزۈڭ تۈزگەن ، ئاتەشتىن ، ئەمما نەپسانى ئۈمىد ۋە تەنتەكلىرىڭگە مەھلىيا بولۇپ تۈزگەنسەن!
تەقدىرىڭ ئەزەلىلىكتە پاكى ئىلاھىيەتىنىڭ رەھىم ـ شەپقىتى ، قەھرى ـ غەزىپىدە ئەمەس ، بەلكى مۇھەببەت ـ نەپرەتكە تولغان بۇ ئالەمدە ، ئۆزۈڭ يوقاتقان ، ئۆزۈڭ ئىزدەپ يۈرگەن ، ئۆزۈڭ يەنە كۆتۈرۈپ يۈرگەن نەرسىدە ــ ئىنسانىي قىممىتىڭدە !

ئىنسانىي قىممەت ئاتقا مىنگۈچىنىڭ ماھىيەت قىممىتى ! ئاتنىڭ سۈرەت باھاسى ئەمەس ! ئۇنى زەڭگە ئات باھاسىدا قاراپ تەمەننا قىلما ، بەلكى ئاتقا مىنگۈچى قىممىتىدە قاراپ نەپرەتلەن ! ئۆزىدىن نەپرەتلىنىشنى بىلمىگەن ئىنسان ئۆزىنى بارغانسېرى نەپرەتلىك سىماھقا ئايلاندۇرۇۋاتقان ئىنساندۇر . مېنىڭ ئاخىرقى >> ئىنسان << ئىبارىسىنى دىلىم غەش ، قەلىمىم تىترەپ يېزىۋاتقانلىقىمنى پەقەت ئۆزلۈك ھېسسىياتىدىلا ھېس قىلالىشىڭ مۇمكىن . ئات پېتىقلىشۋەتكەن بۇ ئىنسانىي قىممەتتىن ساڭا قانداق تەقدىر نېسىپ بولاتتى ، ئەي نادان !

سېنى جاھان بىلمەك ، ھېس قىلماق ، مەقسىتى مۇتلەق قىلىپ يوقلۇقتىن ياراتتى . سەن بارلىقنىڭ گۈللىنىشى ، سىرلارنىڭ ئاچقۇچى . ئاللا ھەممە ئىقتىدارىڭنى ئۆز ئىلكىڭگە بەرگەن . سەن ئەقىل ئىزدە ! ئۇ كىتاب سەھىپىلىرىدە ، تەجرىبە جەريانلىرىدا ، تۇرمۇش توزانلىرىدا ، تەپەككۇر ۋە تەسەۋۋۇرنىڭ تەلقىن ۋە قاناتلىرىدا . ھەسەل ھەرىسىلا بال يىغالايدۇ ، بال يەشكىدىن ئەمەس ، مۇھەتتىن . ھەسەل ھەرىسى بول . بىلگىنىڭكى ، ئەقىل يېنىڭدا ــ نادانلىقىڭنىڭ لاچىن قارىچۇقلىرىغا ، غەزەپلىرىڭنىڭ يىلان تىلى تېگىگە ، تەرسالىقىڭنىڭ ئات تۇۋىقى ئاستىغا كۆمۈلگەن !

ھەممە نەرسىنى كۆمگەن ۋە ئۇنىڭ مۇھتاجلىقى سەھراسىدا ئىچىرقاپ يۈرگەن ئىنساندا نېمە بايلىق ـ ئاۋاتلىق ، بەخت ـ گۈزەللىك ، كامالەت ــ سۈبلىزاتسىيە بولاتتى ! ئۇ ، تار نەزەر ئوچىقىدا ، داچەن تۆشۈكىدە چاشقان كۈتۈپ ياتقان مۈشۈك ، ئەڭ مۇبالىغە قىلغاندىمۇ مولۇندۇر .

ۋەھىمى ۋە بىخۇدلۇق ، تەمەخورلۇق ۋە تەكەببۇرلۇق ، پەلەمپەي سىياقىدىكى مەنىۋى قۇللۇق ۋە قۇلدارلىق ، ئاچ كۆزلۈك ۋە ئىسراپخورلۇق ــ قىسقىسى ، كامالەت مىزانىدىن چەتنىگەن غەلىتە روھىيەت ، مانا ئۇنىڭ ئۆمۈر مۇھتى ! ئۇ قاتىل ۋە ئۆلگۈچى ، ئوغرى ۋە جاللات ، قۇل ۋە زوراۋان . ئۇنى ئۆلگەن پاكى كىشىلىك دۇنياسىغا تېخى كەلمىگەن ، دەي دېسەڭ ئۇنىڭ تاشلىغان زەھەرلىك قالدۇقلىرى ھايات چىمەنزارلىقنى بۇلغىغان . غەلىتىلىكى شۇكى ، ئۇنىڭ قالدۇقلىرى ئاداشتۇرغۇچى كرىستالدەك ، قەلبى ئاجىز كۆزلەرنى ئۆزىگە مەھلىيا قىلىدۇ !

ـ 1992يىلى 8ـ ئاينىڭ 26ـ كۈنى مەنىيەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

زىمىننى قاپلىغان مۇقەررەر يۈزلىنىش

ئابدۇشكۇر مۇھەممەتئىمىن

ئۈچىنچى مىڭ يىللارغا يۈزلىنىۋاتقان كىشىلىك جەمىيەت ئارقا ـ ئارقىدىن بىر قاتار غايەت كاتتا ئۆزگىرىشلەرگە دۇچ كەلمەكتە . ھادىسىلەر ۋە ئۇلارنىڭ ئىپادىلىنىش شەكىللىرى قانداق بولۇشىدىن قەتئىي نەزەر ، تارىخ ئۆزىنىڭ كامالەتكە قاراپ ئىلگىرىلەش مەنتىقىسى بويىچە ئىلگىرىلىمەكتە . ئۇ ئۆز سەۋىيىسىنى مۇئەييەن مىقدار سەۋىيىسىگە يەتكۈزگەندىن كېيىن ئۆزىنىڭ سۈپەت ماھىيەتلىرىنى روشەنلەشتۈرگۈسى.

جۇڭگو بازار ئىگىلىكىگە قاراپ يۈزلەنمەكتە . ئىسلاھاتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇش ، سىرتقا ئىشىكنى ئېچىۋېتىشنى كېڭەيتىش ، بازار پۇل مۇئامىلە ئېڭىنىڭ يېڭى قىممەت قارىشى ۋە يېڭى پائالىيەت سەزگۈرلىكىگە ئۆتتۈش نۆۋەتتىكى ئاساسى تارىخى ئېقىم بولۇپ گەۋدىلەنمەكتە.

خەلقارادا مۇستەقىل ياكى بىرلەشكەن ئىقتىسادى گەۋدىلەرنىڭ يېڭى ئىقتىسادى پائالىيەتلىرى ؛ قاتناش لىنىيەلىرى ۋە ئېغىز پورت ، ئايرۇپورتلارنىڭ كۆپىيىشى ؛ بىر ئۆلچەملىك خەلقارا تاموژنا بېجى تەلىپىنىڭ ئۇستۇلىكىگە ئېرىششى ؛ كارخانا ۋە شىركەتلەرنىڭ خەلقئارا سۈپەت ئۆلچىمىنى تەقدىر بەلگۈلىگۈچى ئامىل قىلىشقا مەجبۇر بولۇشى ؛ خەلقارا بازار ، كىرىدىت ، پۇل مۇئامىلە تورىنىڭ يەر يۈزىنى تۇتاش قاپلاپ كېلىۋاتقانلىقى دۇنياۋى ئاساسى ئىقتىسادى ئۆركەشنى شەكىللەندۇرمەكتە.

نۆۋەتتە ، ئىقتىسادى چىقىش يولى دەپ قاراش ئۇستۈنلۈكنى ئىگەللىمەكتە . ئەگەر ، ئىقتىساد ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ پۈتۈن جەريانلىرى بىردەك ئىسپاتلىغان ھەقىقەتتىن داجىپ روھىيەتتىن ، يەنى ئەقىل ، بىلىم ، ئەخلاق ، ئىقتىساد ۋە كۆپ قىرلىق گارمۇنىيە ھەم مۇۋازىنەتتىن ئايرىلىپ قالسا ، ئۇ مولچەرلىگۈ مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

ئىككى مەدەنىيەت ۋە تارىخنىڭ دىئالېكتىكىسى

ئابدۇشكۇر مۇھەممەتئىمىن

ئىنسانىيەت تارىخى ماددى مەدەنىيەتتىن مەنىۋى مەدەنىيەتنى يارىتىش ، مەنىۋى مەدەنىيەت ئارقىلىق ماددى مەنىۋىيەتنى ئىلگىرى دۈرۈش تارىخىدىن ئىبارەت . مەيلى رەسمى لەۋھە تەرىقىسىدە ئېغىزغا ئېلىنغان بولسۇن - بولمىسۇن،ئىككى خىل مەدەنىيەتتىن نۇقۇل بىرى بىلەنلا كىشىلىك تۇرمۇشنى تەمىن ئېتىش مۇمكىن ئەمەس . ئىككى خىل مەدەنىيەت ئوتتۇرسىدا زىددىيەتمۇ بۇلىدۇ . ئۇ بەزىدە تۇتۇق بەزىدە روشەن ، بەزىدە ھەتتا پاجىئەلىك ھالەتكە كۆتۈرىلىدۇ . ھازىرقى زامان جاھان مەدەنىيەت تۈزۈلمىسىدىكى پاجىئەلىك زىددىيەت ئۇنىڭ تىپىك بىر مىسالى . بىر خىل كونا ئىقتىسادى تۈزۈلمە ۋە جاھالەتتىن يېڭى ئىقتىسادى تۈزۈلمە ۋە مەرىپەتكە ئۆتۈشتە ، ئومۇمەن ئۈچ خىل سەۋەپ تۈپەيلى بۇ ئىككى خىل مەدەنىيەت ئارىسىدا زىددىيەت روشەن گەۋدىلىنىشى مۇمكىن . بىرىنجى ، يېڭى - كونا ئىقتىسادى تۈزۈلمە ۋە ھالەتنىڭ بىر خىل زىددىيەتنى ھەل قىلىپ ، ئۇنىڭ ئىككىنجى خىل شەكلىنى پەيدا قىلىشى ؛ ئىككىنجى ، ئۆتۈش مەزگىلىدىكى داۋالغۇشلار تۈپەيلى ئىككى خىل مەدەنىيەت زىددىيىتىنىڭ جىددىلىشىشى ؛ ئۈچىنجى ، كىشىلەرنىڭ تارىخى تەجرىبە ۋە قانۇنىيەتلەردىن چەتنىگەن سۇبىكتىپ قىزىپ كىتىشلىرى ۋە كونترۇل ئىقتىدارىنى ۋاختىدا ئىشقا سالالماسلىقىدىن ئىبارەت . نەتىجىدە كەڭ ئاۋام قەلبىدە ئاڭ قاراش ، ئىستىل ، پوزىتسىيە ، مۇھاكىمە ، ئەدەپ - ئەخلاق ، ئېتىقات ۋە چارە تەدبىر جەھەتلەردە بىر قاتار نورمالسىزلىق ، ھەتتا بۇزۇلۇش ، چىرىش ھادىسىلىرى يۈز بېرىدۇ بەزىدە ماددى مەدەنىيەت ، ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتنىكى تەكشىسىزلىك ، مەسىلەن نۇقۇل ھالدا ماددى تاپاۋەتنى ياكى نۇقۇل قانۇنى جازالاشنى مىقدارى جەھەتتە ئۇتۇق - نەتىجە دەپ قاراش ۋە ئەكىس ھالدا بۇ جەھەتتە ئۇمىتسىزلىككە بېرىلىدىغان ئەھۋاللار خېلى كەڭتاشا ھاۋاغا ئايلىنىدۇ . رېئال تۇرمۇشىمىزدا ، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرىمىزدە كۆرۈلىۋاتقان بەزى بىنورمال ئەھۋاللار بىزنى پاكىتقا ئىگە قىلىدۇ .مەسىلەن ، ياشلاردىكى يۇقىرى ئىستىمال قىزغىنلىقى ، ھورمەتسىزلىك ، ئوقۇغۇچىلاردىكى ياسانچۇقلۇق ، ئۇيۇن تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ كۆڭۈل قۇيۇپ ئوقۇماسلىق ، ئۇقۇتقۇچىلارغا ئۇقۇتۇش ، ئىلمى تەتقىقات سىرتىدىكى كىرىم بېسىمى ، ئۇلار دۇچار بولىۋاتقان ھورمەتسىزلىك ۋە كەمسىتىشلەر ، نەشرىياتچىلىق قىينچىلىغى ، نەشر ئەپكارلىرىدىكى ئىقتىسادى ئۇنۇم قوغلۇشۇپ سەلبى خاھىشتىكى باسما بۇيۇملىرىنىڭ يامراپ كېتىشى ، دوست تارتىشلار ، داۋالىنىش قىينچىلىغى ، >> ئېتى ئۇلۇغ سۈپۈرسى قۇرۇق << دورىلارنىڭ كوپلىگى ، سەھىيە ئەخلاقىدىكى نورمالسىزلىق ، ئائىلىلەردىكى ماددى پاراۋانلىقنى ئۆلچەم قىلىپ ، قايتا تەشكىللىنىش خاھىشى ، كوپ قىرلىق سىرتتا بېرىلىش ھادىسى ، كىرىم - چىقىم ئالدىدا تەمترەپ قېلىش روھىيىتى ۋە ھاكازالار بۇ خىل ئىجتىمائى ۋە مەنىۋى بۇزۇلۇشنىڭ بىر قىسمى.

قارىغاندا ماددى پاراۋانلىق قوغلىشىش ، مەنىۋى تۇرمۇشنى تۇلۇقلاشقا سەل قاراش ، ماددى مەدەنىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ ، ئۆز ـ ئۆزىنى نەزەردە تۇتالماسلىق ، ماددى مەدەنىيەت رىقابىتىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش ، ئۇنىڭ نېگىزى بولغان مائارىپ رىقابىتىگە ئاخىرقى ساھە قاتارىدا مۇئامىلە قىلىش ، رېئاللىقنى كۆرۈپ ، تەجرىبە ساۋاقلارنى ۋە يىراقنى كۆرەلمەسلىك ھادىسىلىرىنى بىر ۋاقىراپلا ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغاندەك قىلىدۇ . بۇ ۋاقىتلىقلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ھادىسە بولۇپ بىر مەزگىل ئەۋجىرەپ كەتىسمۇ ، لېكىن بەربىر تۈزۈلۈشكە يۈزلىنىدىغان ھادىسە . تارىخ ـ ئىككى خىل مەدەنىيەتنى ئارقاق ۋە ئۆرۈش ئۈزۈن تۇقۇلىدىغان ئۈزۈن ھىكايە . ئۇنىڭدا يۈز بەرگەن ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان ئەبەدىيلىك ئابىدىلىرى بولۇشى ناتايىن . سىز ئېغىر ئاپەتلەرنى كەلتۈرىشى مۇمكىن. مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

ئىككى مەدەنىيلىك مۇۋازىنىتى ۋە ئىجتىمائى بەخت

ئابدۇشكۇر مۇھەممەتئىمىن

تارىختا مۇئەييەن ئىجتىمائى ، ئىقتىسادى گۈللىنىش باشلىنىشى بىلەن ئەخلاقى بۇزۇلۇش يۈز بەرگەن تىپىك مىساللار كوپ بولغان . مەسلەن گۈللەنگەن جۇڭگو دەۋرىدىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق چۈشكۈنلۈكى كوڭ فۇزىنىڭ ئەخلاق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك قاراشلىرىنى ، چۇ يۈەننىڭ نەزمىلىرىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان . قەدىمقى گىرېتسىيەدىكى ئەخلاقى كۈچۈلسىزلىكلەر سوقرات ۋە ئەپلاتۇننىڭ ئېتىكا ۋە مائارىپ قاراشلىرىنى شەكىللەندۈرگەن . ئوتتۇرا ئەسىر ئەرەب ئىمپىرىيىسى دەۋرىدىكى مەنىۋى بۇزۇلۇش >> مىلك بىر كىچە << ھېكايىلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان . قاراخانىلار دەۋرىدە يېزىلغان داستان >> قۇتادغۇبىلىك << تە زاماننىڭ بۇزۇقلىغى ھەسرەتلىك مىسرالار بىلەن بايان قىلىنغان . ياۋروپا مەرىپەتچىلىك ھەركىتى دەۋرىدىكى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرلارنىڭ بىرى بولغان مونتىسكىيو ئۆزى غايىۋى جەمىيەت سۈپىتىدە تەشەببۇس قىلغان بۇرژۇئازىيەجەمىيىتىدە يۈز بەرگەن مەنىۋى چۈشكۈنلۈكتىن پەرياد چەككەن . بۇ نوقتىنى ماۋزىدۇڭ >> مانا بۇ شۇنداق جاھان << دىگەن مىسراغا يىغىنچاقلىغان.

بۇ ماددى مەدەنىيەت گۈللىنىشكە باشلىغاندا مەنىۋى مەدەنىيەت ئوخشىمىغان دەرىجىدە زەربىگە ، ئېتىبارسىز مۇئەمىلىگە ، ھەتتا دەپسەندىگە ئۇچراش مۇمكىنلىگىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ مەسىلىنىڭ يېرىمى قالغان يېرىمى شۇكى ماددى مەدەنىيەت ئۈستۈنلۈكنى ئىگەللىگەن تەڭپۇڭسىز ئەھۋال ئۇمۇمىيۈزلۈك زىلزىلە قوزغايدۇ يېڭى پىكىر ، يېڭى ئىدىيە ، يېڭى تەلىمات ، يېڭى تۈزۈملەر مەيدانغا چىقىدۇ . بۇ زىلزىلە يالغۇز جامائەت پىكرىدىلا ئەمەس ، يەنە ماددى مەدەنىيەتنىڭ ئىككىنچى قەدەمدىكى داۋاملىق ئىلگىرلىشى تەقەززالىرىدىمۇ ، ماددى تەقسىمات ، بازار ۋە پۈتۈن جەمىيەت دائىمى ھاياتى ئېھتىياجلىرىدىمۇ مەيدانغا كېلىدۇ . ئىنسانىيەت تارىخىدىكى سەر خىل مۇتەپەككۇرلار مۇشۇنداق ئۆتكۈر زىددىيەت ۋە تەقەززالىق ئىچىدە ئۆز تەلىماتلىرىنى شەكىللەندۈرگەن . زاماننىڭ مەنىۋى ئاتمۇسفىراسى ھامان ساپلىشىدىغانلىقى بىزنى ئىشەندۈرسىمۇ ، ئەمما ئۇنتۇلغۇسىز ئېغىر بەدەل دېگى تارىخ بەتلىرىدە يالداما بولۇپ قالىدۇ . ياشلار تۇلا ھاللاردا ئىجتىمائى كۆڭۈلسىزلىكلەرنىڭ قۇربانى بولۇپ كېتىدۇ . ھازىر ئامرىكا ، ياۋرۇپا ئەللىرىدە يېڭىدىن باش كۆتۈرۈۋاتقان ئەخلاق تەشەببۇسلىرى ، مەدەنىيەت ئارقىلىق تىزگىنلەش تەۋسىيلىرى ، كوڭ فۇزىنىڭ ئىنسانپەرۋەر ئەخلاق تەلىماتىغا قارىتا قىزىقىش ، ئىسلاھ قىلىنىغان ئەنئەنىۋى ئەخلاق قاراشلىرى بۇنىڭ مىسالى.

بىلىش كېرەككى ، ئىنسانىيەت ماددى بايلىق ئىشلەپچىقارغان بىرىنچى كۈندىن باشلاپلا ، ئۇنى ئاڭ شەكلىگە ، مەنىۋى شەكىلگە ئايلاندۇرغان . ئىنسانىيەت باي بولۇشنى ئەمەس ، بەختلىك بولۇشنى ماھىيەتلىك ئىستەك قىلغان ، بايلىقمۇ ئۆز نۆۋىتىدە يەن ئەقىل ـ ئىدراك ، بىلىم ۋە ئەخلاقنى ئالدىنقى شەرت قىلغان . ئامرىكىلىق ئالىم ھېنرى مورگان توغرا ئېيتقان >> : ئىنسانىيەت ئالدى بىلەن مەدەنىيەتنىڭ ھەممە ئامىللىرىغا ئېرىشكەندىلا ، ئاندىن مەدەنىيەتلىك ھالەتكە يېتەلەيدۇ >>) . قەدىمقى جەمىيەت << ئۇيغۇرچە 55 ـ بەت . (ئىبنى سىن توغرا ئېيتىدۇ >> : بايلىقنى تېپىشىپتۇ ، ئەقىل ئىدراكنى يوقىتىشىپتۇ ! ئەجەبا ، يوقاتقان نەرسىسى بىلەن تاپقان نەرسىسىنىڭ قىممىتى باراۋەرمىدۇ ؟) << ھېكمەت << ئۆزبېكچە ، 20 ـ بەت (

بەخت ـــ كامالەتلىك ئىجتىمائى تۇرمۇش تېپىدىن ئىبارەت . ئۇ ، ھەرگىزمۇ بىر پۈتلۈق ئالتۇن قۇزۇق ئەمەس مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشىش ۋە ئەخلاق بىلەن نەپسىنى تىزگىنلەش

ئابدۇشكۈر مۇھەممەتئىمىن

ئۆمۈر بۇيى ئۇقۇۇتقۇچىلىق قىلغان مەشھۇر مۇتەپەككۇر كوڭ فۇزى >>: بىپىماقنى تەلەپ قىلىشقا بولىدۇ << ، ئەمما >> ئادىل بولمىغان بايلىق ۋە موتىۋەرلىك مىنىڭچە بۇلۇتتۇر << ، >> ئۆزۈڭنى تۇت ، ئەدەپكە قايت ، كامىل ئىنسان بول << ، پايدا مەنپەئەتنى كۆرگەندە ئەخلاقى بۇرچنى ئويلا << ، تەرىقەت بىلەن ئالەمگە مەنپەئەت يەتكۈز << دېگەندى.

بازار ئىگىلىكىگە يۈزلەنگەن مۇھىتتا بېيىش ۋە ماددى مەنپەئەتكە ئىرىشىش يوللۇق . ھەتتا ئۆمۈمى خەلق پاراۋانلىقىغا پايدىلىق . ئاچلىق ۋە نامراتلىق گىردابىدا ئەسىرلەردىن بېرى ئازاپلانغان جۇڭگولۇقلارنىڭ قورساقنى توق ، كىيىمنى پۈتۈن قىلىپ بولۇپ ئىقتىسادتا قەد كۆتۈرۈشى ، كۈچلۈك ۋە باي دۆلەت قۇرۇپ چىقىشى نوۋەتتىكى تارىخنىڭ تەقاززاسى.

جۇڭگو تارىخدا مىسلى كۆرۈلۈپ باقمىغان بۇنداق زور ئىجتىمائى بۇرۇلۇش ، ئۆز ئاساسى ۋە ئۆز سۈرئىتىگە كۆرە بىر قاتار داۋالغۇشلارنى پەيدا قىلماسلىقى مۇمكىن ئەمەس . ئەمما ، بۇنىڭ ھەممىسى يوللۇق ياكى خالىي بولغۇسىز دېگەنلىك ئەمەس ئەلۋەتتە.

ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشىش دېگەنلىك مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى پىرىنسىپى بولۇپ ، ئۇ ئەخلاق بىلەن مەنپەئەت ئۆلۈمگە ئېرىشىشنى نەزەردە تۇتىدۇ . بۇنىڭدا ئەملى مەنپەئەت بىلەن ئەخلاقى قائىدە بىرلەشكەن بولىدۇ.

ئەخلاق بىلەن نەپسنى تىزگىنلەش ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئىرىشىشتىكى ھەقىقى ئىقتىدارغا قارىتىلغان . بۇنداق تىزگىنلەش ئىقتىدارى بولمىغاندا ، ئەدەپ بىلەن مەنپەئەتكە ئېرىشىش مۇمكىن بولمايدۇ .ئەخلاق بىلەن نەپسنى تىزگىنلەشنىڭ ئاساسى مەجبۇرىيەت ئەخلاقىدىن ئىبارەت . بۇنداق مەجبۇرىيەت ئەخلاقى لازىم تېپىلغاندا ھېچقانداق مەنپەئەتنى نەزەردە تۇتمايدىغان ، شەرت قىلمايدىغان ، ئالىجاناپ ئىنسانى ئەخلاقتۇر . مەسىلە دەل مۇشۇ ھەقىقى ۋە ئەڭ تۈپكى ئەخلاقنىڭ ماددى رىغبەت ۋە ئىقتىسادى مەنپەئەت ئالدىدا قانداق ھالەتتە تۇرۇشىدا ! بۇ ، دۆلەت ، ھاكىمىيەت ۋە مەمۇرىيەت ئورگانلىرى بىلەن خەلقنىڭ ، ئىشچى ـخىزمەتچىلەرنىڭ ئىقتىسادى مۇناسىۋىتىدە ؛ ھەر قايسى شەھەر ، يېزا بازار كارخانىلىرى ياكى كوپىراتىپلىرى مۇناسىۋىتىدە ؛ ئاساسى نەزىريە بىلىملىرى تەتقىقاتى بىلەن تېز ئۈنۈمدار تېخنىكىلىق تۈرلەر مۇناسىۋىتىدە ؛ ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرى بىلەن خام ئەشيا مەنبەلىرى مۇناسىۋىتىدە ؛ مەھسۇلات ئىشلەپچىقارغۇچى ۋە ساتقۇچىلار بىلەن ئىستىمالچىلار مۇناسىۋىتىدە ئىپادىلىنىپلا قالماستىن ، ھەر بىر ساھە ۋە ئائىلە ، شەخسلەر مۇناسىۋىتىدە ، جۈملىدىن مائارىپ ساھەسىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدىمۇ گەۋدىلىك ئىپادىلىنىدۇ سەۋدالىق تەئەججۈپنامىسى

تۆتىنچى باب

جاھاننەما

(1)

كاككۇك شەپەق ئوتتۇرىشىدا جەۋلان قىلدى.

مارجانلار سۇ يۈزىدە بۈزغۇنلىدى.

سۇمۇرۇغ مېنى ئەگكۈشتەر تېغىدىكى ھېكمەت غارى ئالدىغا تاشلىدى.

مەن جاھاننەما ئەينىكنى قولۇمغا ئالدىم.

مۇ ئەفلاتۇننىڭ "غايىۋى دەۋلەتنامە"سىدىكى تەقلىدىيەت ئەينىكى ئەمەس.

بۇ "مىلك بىر كىچە"قىسسىسىدىكى سۇلايمان سۈرىسى پۈتۈلگەن ھېكمەتلىك ئۈزۈكنىڭ يىراقنى زاھىر قىلغۇچى ئەگكۈشتەر ئەمەس.

بۇ"پەرھاد-شىرىن"داستانىدىكى جاھان ئەينىكى ئەمەس..........

بۇ ماھىيەتلەر جەۋھىرى....مەن ئۈنىڭدىكى ئادەمزاتنىڭ خۇلق -مىجەزىنى،روھىي ئالامەتلىرىنى،سۆيۈملۈك

ۋە يىرگىنچلىك خاسىيەتلىرىنى كۆرىمەن.

دوزاق ئىشكى ئالدىدا "بۇ يەردە ئۈمىدكە ئورون يوق"دېگەن خەتلەر يېزىلغانىدەك جاھاننەما ئەينىكنىڭ ئۈستىگە "ئۆزىنى بىلمەك ئەلا" دېگەن شولا چۈشۈرۈلگەن.

(2)

قوياش كۆتۈرۈلدى،ئۇنىڭ زەر شولىلىرى ئۈپۈقنى بېزىدى،ئالەمدە نۇر ۋە سايىلەر قەد كۆتۈرۈپ چىقتى....

قىلىچ قىنىدىن سۇغۇرۇلدى،ئۇنىڭ ھەيۋىتى كۆزنى چاقنىتىپ كىبىر ۋە قورقۇنۇچ پەيدا قىلدى،جاھاندا ھاكىم

ۋە مەھكۇملار زاھىر بولدى......

ئالتۇن يوللار جاراڭلىدى،ئۇنىڭ پارقىرىشى ھەسەت ۋە ھىلىگەرلىك ياراتتى ،دۇنيادا كامرانلىق ۋە غۇربەتلىكنىڭ قىسمەتلىرى تۆرەلدى.

پىرقىراپ تىنىمغان زېمىن سەييارىسىدىكى تىنىق جاھەننەما ئەينىكىدە نۇر ۋە سايىلەردىن ياسالغان

سۇفىكىل ۋەئىسخولىس،ھومېر ۋە ۋېرگىل ،چۈيىۈەن ۋە ساگوندىرا ،دانتى ۋە سەئدى،رافائىل ۋە سېرۋانتىس،

شېكسپىر ۋە بالزاك، بايرون ۋەگيوتى ،ساۋشۆچىن ۋە تولستوي،تاگور ۋە لۇشۇننىك كۆلكە ۋە يىغا، مەدھىيە ۋە مەسخىرە ،نۇھەببەت ۋە نەپرەت قوزغايدىغان ئاجايىپ قەھرىمانلىرىنىڭ كىشلىك سەۋدالىقنى ۋە دانالىقنى

ئەكس ئەتكۈچى ئوبرازلىرى كۆرۈنۈشكە باشلىدى.

يەھۋەدىن ئاپىرىدە بولغان ئىنسانىيەت يەھۋەنى دورىغاندەك ئوبراز ياراتتى......ئەپسانىۋى ئېرەم بېغىدا ئەمەس،

زاھىر زېمىن كۆكسىدە ،لايدىن ئەمەس .نۇر ۋە سايىلەردىن......

(3)

مەن ئىنسانىيەت ئېلىپ ئىبسانىيەتكە ئۆزىنى كۆرستىدىغان بۇ مۆجىزىگە تەئەججۈپلىنىپ زوقلاندىم.

ئىنسانىيەتكە يورۇقلۇق ئىشكىنى ئاچقان بۇ ئىككىنچى قوياشنىڭ نۇرانە ئاپتىپىدىن بۇكسەك پەشتاقى

ياساپ ،روھىيەت دۇنياسىدىكى پەزىلەتلەرنىڭ مۇشۇ ئاجايىپ-غارايىپ پاراتىغا كۆز تىكتىم.ھەر كىم ئۆز

مىڭىسىنى،.ئۆزىنىڭ يۈرىكىنى ،ئۆزىنىڭ خاراكتېرىنى ياپيالىڭاچلاپ كۆتۈرۈپ ماڭماقتا.ئۇلارنىڭ ساخاۋەتلىك لوزۇنكىلىرى قەيەلەردىدۇر يىغىشتۇرۇلۇپ قالغان.

ئېچىنمەن،يېنىپ-يېنىپ ئېچىنىمەن.غۇرۇرلىنىمەن،زوقلىنىپ - زوقلىنىپ غۇرۇرلىنىمەن.كۈلكىلىرىمۇ، مەسخىرىلىرىمۇ ،نەپرەتلىرىمۇ ،ئىنسانىيەتكە بولغان شەكسىز ۋە شەرتسىز مۇھەببەت بىلەن تولغان.

بىردىنلا يىغلايمەن.نۇمۇس- ئۇيات مېنى ئۇن-تىنسىز ئازابلايدۇ.

(4)

كۆپ نەرسىلەرنى ئاڭلىدىم :گۈلدۈرلىگەن توپ ئاۋازى.چىرايلىق سايرىغان قۇش ناۋاسى،پەرياد چەككەن نالە،

قاقاقلىغان مەسخىرە،يىرىك كىبىر،مۇغەمبەر مەدھىيە،ئوماق بالىنىڭ چۈچۈك تىلى،ئىزگۈلۈك ئەللەي...

كۆپ نەرسىلەرنى ئۇچراتتىم :ھارغىن ئەمگەك ،مەجرۇھنىڭ دەلدۈگىنىشى ،تەنتەنىلىك يالغان-ياۋىداق،نۇرانە

ساختىپەزلىك ،ئېزىتقۇ، پەند-نەسىھەت،قائىدىلىك قاراقچىلىق ،مەنىسىز مەئىشەت،چاياندەك

ھەسەت،

ئېتىقسىز پاراكەندىچىلىك....

كۆپ ئويلىدىم،ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ كەتتى......

يامغۇرلۇق تۈندىكى ئەنگەكتىن ،تۇمانلىق سەھەردىكى سەپەردىن،گۈگۈملۈق قىرغاقتىكى مەتەمدىن قايتىپ

كىلىپ سۈزۈلۈۋاتقان ئاسمان قەرىگە كۆز تىكتىم:چالا شەپەق ،تۈگۈن-تۈگۈن بۇلۇت قايىنمى...تۇيۇقسىز زوقلىنىپ كەتتىم .كۆزۈمگە كۆرۈنگىنى بايراق جىلۋىسمۇئەمەس،مەشئەل يالجىشمۇ ئەمەس .ئەنە، پىرقىرىغان ئوتقاشلىق بۇلۇت پارچىسى .ئۇ ئېغىر ھىجران ۋە بىقەرەل خارلىقتىن كېيىن ئۆز ئاشقى بىلەن

ئۇچراشقان قىزدەك چاچلىرىنى ئۇچۇرۇپ .غۇلاچلىرىنى كېرىپ پىرقىرىماقتا...قاقاقلاپ كۈلگەن قىزنىڭ پاك

كۈلكىسى ئاڭلاندى!مۇشۇ سادا،پەقەت قەلبنىمنى تىترەتكەن مۇشۇ سادالا ئېسىمدە!

مەن ئۇنى پۈتۈن تەنتەنىلەرنىڭ ئەۋجى دەپ قۇۋاندىم.

كۆپ ئويلىدىم،ھەممىسى ئۇنتۇلۇپ كەتتى.

ئىنسانىيەت كۈلكىسى!

(5)

مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئۇيالدۇردى.

مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى روھلاندۇردى.

مەسخىرە ۋە ھاقارەت مېنى ئورنۇمدىن تۇرغۇزدى.

مەن ئۇنىڭدىن غۇرۇر ۋە شەرەپ ئېلىپبەسىنى ئاچتىم.

مەنپەئەتدارلىق ئەخلاقى ۋە مەجبۇرىيەت ئەخلاقى

>>ئىنسان قەلبىنىڭ ئىنژىنىرلىرى <<ۋە تارىخى يىراقنى كۆرۈرمەسلىك

ئابدۇشكۇر مۇھەممەتئىمىن

ئۇقۇتقۇچى ـ كەڭ مەنىدە ئۆزى ياشىغان زاماننىڭ ئەقىل چىرىغى ، بىلىم بۇلىغى ۋە تەلىم

تەربىيە باغۋىنى ، روھىيەت يېتەكچىسى ، ھەقىقەت جەڭچىسى ! قەدىمقى زامانلاردىلا ئۇلار كاھىن ـ قەبىلە ئۇستازلىرى بولغان ، ئۇلار قەيەردە ئەۋلات تەربىيىلىمسۇن ، ئۇلار خەلقنىڭ ، ھەقىقەتنىڭ ۋە تارىخنىڭ نامايەندىلىرى.

ئۇقۇتقۇچىلار ئۆز كەسپىگە ماھىر بولۇش بىلەن بىرگە يەنە جەزمەن ساغلام ، سۆزۈك ، ئۆتكۈر تەپەككۇر قىلغۇچىلار دىن بولۇشى كېرەك . بىر كەسپ بىلەنلا بەنت بولۇپ ، ئۆزىنى چەكلەپ قويۇش ماھىيەتتە شەكلى ئۆزگەرگەن نادانلىق >> ! مۇئارىپ << ئىبارىسى ، >> ئارىق << ئىپادىسىگە تۇتاشقان بولۇپ ، >> ئارىق << قىلماق >> مۇئارىق <<نىڭ مەقستى >> . ئارىق ـ << ئويغاق دېگەنلىكتۇر . ئويغاقلىق تەپەككۇرنى ، تەپەككۇر كوپ قىرلىق بىلىمنى تەلەپ قىلىدۇ . ئويغاقلىق يەنە پاك قەلبنى ، پاك قەلبمۇ يەنە بىلىمدە پىشىش ۋە سۆزۈلۈشنى تەلەپ قىلىدۇ بۇنداق >> ئارىق << خەلقنىڭ قەلبىدىكى گۆھەر.

ئۇقۇتقۇچىلار ئۆز كەسپى ھەم قامۇسى بىلىمدىن باشقا خەلقنىڭ تۇرمۇش رېئاللىقىغا تارىخىي نەزەر سېلىشى ، ھەرگىزمۇ بىپەرۋا مۇئامىلىدە بولماسلىقى كېرەك . پەقەت تارىختىكى >> ئىزنى << لار تەتقىقاتىغىلا قىزىقىپ ، رېئاللىقتا يۈز بېرىۋاتقان جانلىق تارىخى ھادىسىلەرنى ، >> ئىلمى << ئەمەس دەپ ئۇنىڭغا بىپەرۋا مۇئامىلىدە بولۇش تاش يۈرەكلىك ۋە ئەلەس كۆزلۈكتۇر . ئۇقۇتقۇچىلار بىر مەھەللىك ئېتىبارسىز مۇئامىلە ، ئىسسىق سوغۇق ئېقىملار ئالدىدا تارىخىي يىراقنى كۆرەلىگىنى يوقاتماسلىقى ، تېڭىرقىماسلىقى لازىم . بىز بىر تەرەپتىن مائارىپ ۋە ئۇقۇتقۇچىلىق كەسپىنى كەمسىتىدىغان خاھىشلارنىڭ ئۇقۇتقۇچىلارغا ئىجتىمائى ، ئىقتىسادى ، مەمۇرى ، ئائىلىۋى ، روھى زەربە ياكى بېسىم ئېلىپ كېلىدىغانلىقىغا ئېچىنساق ، يەنە بىر تەرەپتىن ، ئۇقۇتقۇچىلارنىڭ بۇنداق ھادىسىلەر بىلەن تارىخقا ، ھەقىقەتكە ۋاكالىتەن كۆرەش قىلىشىدىن ، ھەممىشە مەنىۋىلىكنى ماددى بايلىقتىن ئۈستۈن كۆرىدىغان ، پىداكار ، >> دانكۇ << لاردىن بولۇشىدىن ئېپتىخار ھىس قىلىمىز . تارىخ سەھىپىلىرىنى پەقەت ئۇقۇتقۇچىلارنىڭ نۇرانە ئوبرازىلا بىزىيەلەيدۇ.

بىلىملىكلەردىمۇ بىلىمسىلىكلەر ، >> ئارىق << لاردىمۇ خامۇشلۇقلار بولىدۇ ، كىشى بىر قانچە بىلىش باسقۇچى بىلەن داۋاملىق ئىلگىرىكى ، ھەتتا تۈنۈگۈنكى ئۆزىدىن پەرقلىنىپ ئىلگىرلەپ بارىدۇ . بىزنىڭ مەقستىمىز ئۆزىمىزنى ئەۋلاتلارغا پاك ۋە ئۈنۈمدار يەتكۈزمەك . شۇنىڭ بىلەن بىللە ئەۋلاتلارنىمۇ پاك ۋە بىلىمدار ھالدا كەلگۈسىگە يەتكۈزمەك . ئەۋلادلىرىمىز ھەرگىزمۇ باي ، ئەمما بۇزۇلغان>> ئىنسى جىن << لاردىن بولۇپ قالمىسۇن !

ـ 1993 يىل 2 ـ ئاي ، ئۈرۈمچى قۇلقىغىنى تارت <<تۇغرىسىدا

ئابدۇشكۇر مۇھەممەتئىمىن

بۇ ـ ئىغاڭلاتسا يۈپۈرماقلىرىدىن گۈل تۆكۈلىدىغان ، تىكەنلىك دەرەختىن باشقا ھېچنەرسە يىلتىز تارتالمايدىغان مەدىنيەت چۆللۈگىدىكى ھازىرقى زامان ئەپسانىسى...

بۇ ـ يۈرىكى زەرگەرنىڭ ئېرىتىش ئۇچىغىدا سۇغا ئايلىنىپ ، يالجىراپ تۇرغان چوغقا سىڭىپ كېتىۋاتقانلىقىنى سېزىپ تۇرسىمۇ ، نىگاھىنى ساختا تەكەللۇپ يۈپۈرماقلىرى بىلەن بېزەندۇرۇپ تۇرغان شوھرەت قەھۋاخانىسىدا ئۇقۇلغان كىچىلىك ناخشا...

بۇ ئەترگۈل بەرگىگە سىغىز تۆپراق چاڭ تۆزانلىرىدىن لاك سۈركەلگەن ، ئەقىل ـ ئىدراك ئەينىكىگە ھۇدۇقتان تەلۋىنىڭ ئېغىر مۇشتىدىن دەز كەتكەن ، قىرائەتچى قارىينىڭ كۆز قىرى مۇقەددەس كىتاپ سەھىپىلىرىدىن لىپاپىغا قاچىلانغان ، ئاقچىنىڭ ۋەزنىگە سىيرىلىپ كەتكەن تومۇز ئاپتىپىدىكى غەلىتە رىۋايەت...

بۇ >> ـ كېچىسى قەتلى قىلىنىپ ، كۈندۈزى ھازا ئاچقان<< ھىلىگەر بەگزادىنىڭ قارا قەلبىدىن تامغان قارا بوتقىدا بۇيالغان ھىللە ياغلىقىنى كۆزىگە تاقىۋالغانلىقىنى ئۇنتۇلغان سەبىينىڭ قاتىلغا ئەگىشىپ ، ياقا يىرتىپ ۋارقىرىغان ھاماقەت نالىسى ...

بۇ ـ يۈپۈرماقلىرىنى بوران سوققان ، قوۋزاق پوستىنى ئىشەك غاجىلىغان ، تۈۋىنى سەلەپىنىڭ قارا سوقماقلىرى بوشاتقان پەرۋىشسىز دەرەخنىڭ بىگۇنا يولوچىنى بېسىۋېلىپ ، ئادا قىلماقچى بولغان پۈغاندىن چىققانلىق غۇرۇرى ...

بۇ ـ بىر ئاپەت ، ھاقارەت ، ئاچلىق ، قۇرقۇش گىرداۋىدا تەمترەپ ھۇدۇققان بەختسىز ئەرۋاھنىڭ ئۆز تەقدىرىگە ئىز بېسىپ كىلىۋاتقان خۇبىن تىرىك چۈشىدىكى مەجنۇن پىرىسىدەك ئەسەبىي چۈش ...

بۇ ـ رۇستەمنىڭ ئۆز دادىسى زالنى تونۇۋېلىشتىن ئىلگىركى ، ئۇنىڭ كۆكسىگە قاداپ قويغان بەھەيۋەت خەنجىرى...

بۇ ـ گۈل بىلەن نۇرۇزنىڭ يۈزلىرىگە زەنجىر تور تاقىۋالغان دەقىقىلەردە بىر بىرىگە قارشى شىلتىشقان قىلىچلىرىنىڭ ئىدراكسىز ساداسى ...

بۇ خۇرسىنىغانلىق يىغا ، ھاقارەتلىك نالە ، شۇنىڭدەك قاقاھلاپ ئاڭلانغان كۈلكە ، ئۆز ئۆزىنى قايتا بىلىشنىڭ جىمجىت سۈكۈناتى ...

مەن ئويلايمەن :ساغلام بەدەندىن ساغلام ئەقىل تۇغۇلىدۇ . مىللىتىمىزنىڭ نادىر گەۋدىسى بىتاپلىق خەستەلىكتىن خالىي ئەمەس !

مەن ئويلايمەن : بۇزۇلغان مۇھىتتىن بۇزۇقلۇق ئۆملەپ چىقىدۇ . مىللىتىمىزنىڭ نادىر گەۋدىسى بىتاپلىق خەستەلىكتىن خالىي ئەمەس!

مەن ئويلايمەن : بۇزۇلغان مۇھىتتىن بۇزۇقلۇق ئومىلەپ چىقىدۇ . مىللىتىمىزنىڭ ئىللىق قوينىدا يۇقۇملىنىش پەيدا قىلىدىغان كىسەل سۇغۇرلار يوق ئەمەس ! مەن ئويلايمەن : ئەقلىنىڭ بىر قانىتى ۋىجدان ، يەنە بىر قانىتى ئار نۇمۇس . مىللىتىمىزنىڭ ئەقىل ئىگىلىرى پاك ۋىجداننى ئۇلۇغلاپ ، ناپاك قاباھەتنى قامچىلاشنى ئىنسانى بۇرچ دەپ بىلىدۇ . بۇنداق ئۆتكۈر ئەقىل ئىدراك مۇنبىرىدە سۈيىقەست ئۇستىكاسىنىڭ ، ھىيلە يىلىملىرىدا يەملەنگەن زىيانكەشلىك دەۋالىرىنىڭ >> ئادالەت << مۆھرى بىلەن پىچەتلىنىپ ، بەر قارار تېپىشىدىن ئىبلىسنى خۇشال قىلىدىغان پاجىئەلەرنىڭ چىقماسلىقىغا يەنە ئەقىل ئىدراك ، ئادىل ۋىجدان ، ئىز گۈلۈككە بولغان ئىشەنچ ـ ئىماندىن باشقا قايسىبىر قۇدرەت كاپالەت بىرەلەيدۇ ؟ !ئادىشىپ ئىشىنىپ قېلىش خۇددى بىۋاستە ئەملىيەتتە ، بىۋاستە ئۆز كۆزى بىلەن كۆرۈپ ئىشىنىشتەك بەرقارار بولمىسىمۇ ، ھەر ھالدا كۆڭۈلدىن كۆز گىچە دولقۇن چىچىپ تۇرىدىغان ئىشەنچتۇر . بۇ ئىنساندا بۇلۇپ تۇرىدىغان بىلىش جەريانىدىكى ھەقىقەتكە ياندىشقان غەيرى ھەقىقى ھادىسە . ئۇ ئۆز ئۆزىنى ئىنكار ۋە سەلاۋەت قىلىشقا تەييار بولغان >> سۈيۈملۈك ئادىشىش . << مەن گىرىكلار دارغا ئېسىۋاتقان سوقراتىنى ، قۇندۇز ھاكىمى دارغا ئاسقان مەشرەپنى ، بۇرھانىدىن خوجا چاپقان ئەرشىنى ، تاز مەزۇن بوغۇزلىغان ئابدۇقادىر داموللامنى ئۆز خەلقىدىن چىققان دۈشمەنلەر ياتلارغا ئالدىنىپ قەتلى قىلغان ، دەپ قاراپ كىلىۋاتىمەن . بىر زامانلاردا خەنزۇلار ئالدىدا ۋاڭ جىڭۋېي ئەمەس ، بەلكى لۇشۈن ئەپەندى مىللەت خائىنى دىيىلگەندى . كىيىنچە ئويغانغان جامائەت لۇشۈن جىنازا يۆپۈغى ئۈستىگە >> مىللەتنىڭ ئەرۋاھى) << مىللەتنىڭ روھى) دىگەن يوغان ئۈچ خەتنى يېزىشتى . يېقىندىلا قىرغىز ـ ئوزبېك مىللەتلىرىنىڭ كالتە تۇقۇنۇشلىرىدا ، ئۆز خەلقىگە ھاي بەرگەنلىكى ئۈچۈن چىڭغىز ئايتماتوفنى ئۆز مىللىتى ئارىسىدىكى بەزى كىشىلەر >> مىللەت خائىنى << دەپ ۋاقىراشمىدىمۇ ؟ مانا بۇلار ، بىۋاستە ئەملىيەتتە سىنالمىغان ، كۆزىنىڭ ھىچقانداق شاھىتلىغى ، مەنتىقىنىڭ ھىچ قانداق غەيرى زىددىيەتلىك ئىزچىللىقى ، سۆز ھەركەتنىڭ ھىچقانداق ئۆز ئۆزىگە مەسئۇلىيتى بولمىغان قارا كەلكۈنى بولماي نىمە ؟

دەرەخنى ئۇنىڭ ئۆز شېخىنى سايە قىلىپ ، ئۇلارنىڭ بىر بىردىن ئايرىلىپ تۇرغانلىقىدىن پايدىلىنىپ ۋەيران قىلىش مۇمكىن بولغىنىدەك ، ئەقلىنىمۇ گەپ سۆز بىلەن ، تەپەككۇرنىمۇ يالغان ياۋىداق بىلەن بىلەن شاخ شېخىدىن كەسلىۋېتىش مۇمكىن ئىكەن ! ھەيرانمەن : شەيتانىمۇ ھاۋا ئانىمىزنىڭ كۆزىگە ئەمەس ، قۇلىقىغا يالغان ياۋىداق سۆزلەپ ، قۇلاقنى كىرلەشتۈرۈپ >> تۇنجى گۇناھ << غا باشلىغانىدى . شۇ يىراق ئەلمىساقتى بىرى ئاداشقانلارنىڭ كۆپى كۆزدىن ئەمەس ، قۇلاقتىن كەتكەن ! بۇ قارىغۇ قۇلاق ، بۇ تەمنى سىزىدىغان تىلى ، قاتتىق يۇمشاقنى سىزىدىغان

چىشى ، چوڭ كىچىكنى پەرقلەندۈرەلمىگەن ئىغىز بوشلۇقى يوق قۇلاق زەررىدىن تاكى ئالەمگىچە بولغان ھەممە نەرسىنى شۇ پېتى يالماپلا ئەقىل تەختىگە ياندىشتۇرۇپ قويىدۇ . قۇلاق تۈپەيلى يىقىلغان ئوت ، ئېتىلغان ئوق ئازمۇ ؟!

ئويلاپ قالدىم : قولۇڭنى تارت ، تىلىڭنى تارت ، نەپسىڭنى تارت ! دىگەنلەرنى كۆپ قېتىم ئاڭلىدىم ، كۆپ كىتاپلاردىن تەكرار ئوقۇدۇم ، >> قۇلىقىڭنى تارت << دىيىش بىزگە ، مۇشۇ ئەۋلات كىشىلىرىگە قالغان ئاچچىق ھېكمەتنامە بولسا كېرەك . . .

>> قۇلىقىڭنى تارت << !شۇ چاغدىلا ئىبلىس تۈزىقى ، كىشىلىك كىرلىرىدىن پاكلانغان ئىنسانى ئەقىل بۈركۈتىنىڭ ھەققەت دۈردانىلىرى چېقىنداپ تۇرغان نىجادىيەت گۈلزارىغا قاراپ سۈزۈك تەپەككۇر ، يەڭگىل بەدەنلىرى بىلەن ئازادە پەرۋاز قىلالايدۇ . بۇنىڭسىز ئىللەت بوتقىسىدىن ئۆملەپ تۇرۇشىك مۇمكىن ئەمەس . . .!

مانا بۇ ، نەملىرى ئاياقلاشقان قەلبىمدىن تىزىلغان ئاخىرقى قەترىلەر . . .

سېپەك يولىنىڭ قايتا ئېچىلىشى ۋە >> تۆگە قوشى << روھى

ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەتئىمىن

»ئويغاتماق ـ ئەڭ مۇشكۇل ئىش ، چۈنكى ، ئۇ ھەر ئىككى تەرەپنى بىئارام قىلىدۇ « ـ «

نىجادىيەتنامە « دىن

يۇرتىمىز ۋە خەلقىمىزنىڭ تارىختىكى شۆھرەتلىك مەدەنىيەت گۈلزارىنى سۇغۇرۇپ كەلگەن خەلقئارا ئالاقە يولى >> ـ يىپەك يولى << قايتا ئېچىلدى ! مىلادىدىن ئىلگىرىكى زامانلاردىن تاكى يېقىنقى زامان دېگىز ـ ئوكيان قاتنىشىغىچە داۋام قىلغان يىپەك يولى ئالاقىلىرىنىڭ سىمۋولى بولغان >>تۆگە << يېڭى يىپەك يولىنىڭ ئېچىلىشى بىلەن >> قاناتلىق تۆگە << ئوبرازىدا قايتا نامايان قىلىندى . بۇنى تەقەززا قىلغان كەلگۈسى بىزنى كۈتۈپ تۇرغان كەلگۈسىگە ئايلانماقتا !

>>تۆگە << سىمۋول قىلىنغان يىپەك يولى زامانلىرىدا ئەجدادلىرىمىز شەھەر ـ قەلئەلەرنى ھالقا قىلغان ئاۋات بوستان مەدەنىيتى يارالتقان ، ھۈنەرۋەز ۋە خەلقئارا سودىگەر سۈپىتىدە دۇنياغا تونۇلغان ، پەلسەپە ۋە تەبىئەت پەنلىرىدە قامۇسى ئالىملارنى يېتىلدۈرگەن ، مۇشۇ ئاساستا سەنئەتتە

داڭق قازانغانىدى . ئۇ چاغدىكى تەكلىماكان چۆللۈكى دىيارى مەدەنىيەت چۆللۈكى ھالىتىگە چۈشۈپ قالغان بولماستىن ، ئەكسىچە ساياھەتنامە مۇئەللىپلىرىگە ئالتۇن ئىلھام بېغىشلىغان مەدەنىيەت دەھلىزى ئىدى .

>>تۆگە << سىمۇول قىلىنغان ئاۋات ئەسىرلەر خارابىلىرىنى ئوغۇت قىلىپمۇ باياشاتلىققا ئېگە بولالمىدۇق . ئەمدى >> قاناتلىق تۆگە << سىمبا قىلىنغان يېڭى ئەسىرلەر تىزمىسى ئالدىدا تۇرىمىز . بۇ غايەت كاتتا ھادىسىنى يېتەرلىك مەنىسى بىلەن ھېس قىلدىغان كىشىلەر ئاز بولسىمۇ ، ئۇنى كەلگۈسى تارىخچىلىرى ئىپتىخارلىنىپ تىلغا ئالىدۇ .

ئويلاپ قالدىم ، >> تۆگە << بىلەن >> قاناتلىق تۆگە << نىشانلانغان تارىخي دەۋرلەر ئارىسىدا ئۆتكەن زۇلمەتلىك ئەسىرلەرگە نېمىنى سىمۇول قىلىش لازىم ؟ بۇ بىر سىمۇولنىڭ ئىخچاملاش ۋە ھېس قىلدۇرۇۋ تەربىيلەش كۈچى ناھايىتى چوڭغۇ ! مېنىڭچە >> تۆگە قۇشى<< نى سىمۇول قىلىش كېرەك ، ئەلۋەتتە !

شۇنداق ، بۇ جاھالەتلىك ئەسىرلەردە ئىلىم ۋە ھېكمەتتىن ئايرىلىپ ، ئىشانلىق ۋە مەزھەپ مۇرىتۋازلىقى لاتقىسغا پاتتۇق >> . ئاق تاغ << ، >> قارا تاغ << بولۇۋېلىپ ، قان تۆكتۇق ، ئويغاتقۇچى مەشرەپ ، زەلىلى ، خاراباتى ، ئەزىزى ۋە خالىقلارنى خارلاپ سىرتتىن كەلگەن مەختۇم ئەزەم ، يۈسۈپ چاڭموزالارنى ئەۋلىيا قىلىۋېلىپ ، ياسالما مازارلارنى تاۋاپ قىلىپ ياتتۇق . قولىمىزدىن كەلگىنى داپ تاراڭشىتىپ ئۇسسۇل ئويناش بىلەن ـەدداھلىق ۋە ھاپىزلىق بولدى ! ئاخىرى بىر تال قەنت ، بىر تال سەرەڭگىنىمۇ چەتتىن ئالىدىغان كۈنگە قالدۇق !

يېپەك يولىنىڭ خارابىلىشىشى خەلقئارا تارىخي خاراكتېرلىك ھادىسە ئىدى . بىز بۇ تاشقى مۇھىت ئىچىدە بارغانسېرى بېكىنمىچىلىك بىلەن شۇغۇللاندۇق . بىر پۈتۈن ئۇيغۇر مىللىتىنى بىر قانچە ۋىلايەت ـ ناھىيىلەر بويىچە قاماپ تاشلاپ بىر ـ بىرىدىن ئۈركۈيدىغان ، بىر ـ بىرىنى چەتكە قاقىدىغان >> يۇرتۋازلىق پسىخولوگىيىسى << تەييارلىۋالدۇق . بىر زامانلاردا ۋاڭ يەندى ، يىللۇ چۇسەي ، ماركاپولو ۋە بىر توپ ئەرەب ساياھەتچىلىرى قەلىمىدە ئىزچىل >> ئۇيغۇر << دەپ تىلغا ئېلىنغان ئىبارە كېيىنچە رادلوۋ ، مالۇۋ ، روبوروۋىسكى ، ۋەلىخانوۋ قاتارلىقلار قەلىمىدە >> قۇمۇللۇقلار << ، >> تۇرپانلىقلار << ، >> تارانچىلار << ، >> دولانلىقلار << ، >> قەشقەرلىقلەر << ، >> ماچىنلىقلار << دەپ يېزىلىدىغان بولدى ، ئۇيغۇر ئىبارىسى پەقەت >> سېرىق ئۇيغۇر<< لارنىڭ نامىدىلا قالدى . گەرچە بۇ ئەسىردە (20 ـ ئەسىرنى كۆرسىتىدۇ) يېڭى مەدەنىيەت مەشئەلچىلىرى تەشەببۇسى ۋە ئۇيغۇر مەدەنىيەت ـ مائارىپىنىڭ ئىلھامىدا >> ئۇيغۇر <<ئىبارىسىنى ھەممىمىز ئېغىزدا ، قەغەزدە ، ۋىۋىسكا ۋە تامغىلاردا ئېتىراپ قىلغان بولساقمۇ ، لېكىن روھىيەتتە ، ئاستىنقى ئاڭدا تېخى قوبۇل قىلىپ كېتەلمىدۇق . مۇھەببەت ـ نەپرەت سېزىقىدا ، ھالاۋەت تەقسىم قىلىش چۈمۈچىدە ، مەسىلە ھەل قىلىش تەستىقىدە ، دوستلىشىش ۋە مۇراسىم

داستىخانلىرىدا ، باھا ـ تەقرىز زۇۋانلىرىدا ، ئۆرلەش ـ چۈكۈش تاناپلىرىدا ، كىرىم ـ چىقىم سېتكىلىرىدا تېخى >> ئۆز يۇرت بالىسى << ، >> ئۆزگە يۇرت كالىسى << ئالاھىدىلىكى ئېغىر ! مىللىي مەدەنىيەت ئارغىماقلىرىنىڭ بەيگىسىگە قويۇلغان توساق شادىلىرى ھەر بىر يۇرت بويىچە بىردەك ئەمەس ! بۇ بولمىغۇر ، ھالاك قىلغۇچ ئاپەتنى جىن ـ شەيتانلار ئەمەس ، >> ئۆز يۇرت << ئەزىمەتلىرى بىجا كەلتۈرۈپ تۇرۇۋېتىۇ . تاماقخانىلارغا كىرىشتىمۇ >> ئۆز يۇرت << ، ساداقەت بىلدۈرۈشتىمۇ >> ئۆز يۇرت << ، ئۆلۈم ـ يېتىمدىمۇ >> ئۆز يۇرت ! << پەقەت >> توتېم

<<يوسۇندا بەدەنگە گۈل چېكىش بىلەن >> شامان << قىياپىتىدە گىرىم قىلىشلا قالدى !

سىرتقا قارىتا ئىشكنى ئېچىۋېتىش شامىلىدا ھەر بىر ناھىيىلەرگە كۆپلىگەن كىتاب ـ ژۇرنال يايىملىرى كەلكۈن تارقالدى . ئۇنىڭدا جۇڭگونىڭ ھەممە يېرىدىن ، ھەتتا تەيۋەن ، شياڭگاڭلاردىن كەلتۈرۈلگەن خەنزۇچە كىتاب ـ ژۇرناللار ئەركىن سېتىلماقتا . مەن پات ـ پاتلا يىراق ئۆلكە ـ شەھەرلەردە چىقىدىغان ژۇرناللارنىڭ ئەسەر ئەۋەتىش تەكلىپلىرىنى تاپشۇرۇپ ئالىمەن ، بۇ گۈللەش مۇھتى بىلەن گۈللەش روھىيىتى ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆزدەك بىرلەشكەن مەنزىرىنىڭ ئىپادىسى ، بىزدىچۇ ؟ بىر ۋىلايەتنىڭ ژۇرنىلىنى باشقا ۋىلايەتلەردە ، ھەتتا ئۇرۇمچىدە كۆرۈش مۇمكىن ئەمەس . بىزدە خېلى كۆپ ژۇرنال نەشر قىلىنىدۇ . ئەمما ، ئۇ خۇددى مەھبۇس تامىقىدەك ئۆز ـ ئۆزىنى قامال قىلغان روھىيەت سىپىلى ــ ئۆز يۇرت دائىرىسىدىلا ھەزىم قىلىنىدۇ . ئۇنىڭ ئۈستىگە ، ھەر بىر ۋىلايەت ژۇرناللىرى ئۆز يۇرت كىشىلىرىنىڭ ئەسەرلىرىنى ئېلان قىلىپ ، ئۆز يۇرت كىشىلىرىگىلا ئەۋەتىلىدۇ .

يېقىندىن بېرى ، يەرلىك شېۋىلەرنى ئالاھىدە مەسئۇلات سۈپىتىدە ماختاپ كۆپتۈرۈۋاتقان كېڭەيتىدىغان ، يەنە ئىسىم ـ فامىلىلەر ئاخىرىغا >> ئارتۇشى << ، >> كەلپىنى << ، >> دولانى << ، >> لەمجىنى << دېگەنلەرنى ، ھەتتا تېخىمۇ كىچىك كەنت ناملىرىنى قوشۇپ ئاتايدىغان باشلامچىلار چىقىپ قالدى ! يىراق ئەللەردە مۇساپىرەتتە قوللىنىلغان بۇ يۇرت ناملىرى ئۆز يۇرتىدا >> توتېم

<<ئۇرۇقداشلىق تامغىسى قىلىۋېلىش قايسى روھىيەتتىن ئېتىلىپ چىققاندۇر ـ ھە ؟ ! يىپەك يولى ئېچىلدى ! ئەمما مەھەللىۋى مەدەنىيەت بېكىنمىچىلىقىنىڭ پىچىتى بۇزۇلغىنى يوق >> ! قاناتلىق تۆگە << پائالىيەتكە كىرىشتى ! ئەمما >> تۆگە قۇشى << بېشىنى قۇمغا تىقىۋېلىشتىن خالاس بولغىنى يوق ! بۇ ھال داۋاملىشىدىكەن ، قەدىمكى يىپەك يولى ئەزىمەتلىرى بولغان ئۇيغۇرلار خۇددى كۇكۇم ـ تالقان بولغان بوتۇلكا سۇنۇقلىرىدەك بىر زاماندىكى شېشىلىك ھالىدىن قالغان كىرىستاللىرىنى ئاپتاپ نۇرىدا يالتىرىتىپ ماختىنىشتىن باشقا ، يىڭى شەربەتكە مۇيەسسەر بولالمايدۇ . بۇ يىڭى يىپەك يولى ھېكمەتلىرىدىن داۋاملىق چەتتە قېلىشقا ئېلىپ بارماسلىق مۇمكىن ئەمەس .

ھەي ، ئەتتەڭ ! لۇشۈن ئەپەندى >> ئاكيۇ << روھىنى سىزىپ بەرگەندەك ، >> تۆگە قۇشى

<<ئەرۋاھىنى تەسۋىرلەپ بېرەلەيدىغان ئەقىل ۋە قول قاچان قەلەم تۇتاركى . . .

ـ 1993يىل ئاپرېل ، ئۈرۈمچى

كۆن تاغقا چاپلاشتى چاچرىتىپ شەپەق ،
قىزىللىق ۋۇركىدى لىۋىگە ئۇپۇق.
بۇغدانىنىڭ ئالدىدا شۈدەم بولدى تەق،
ئالمىرۇق ،ھالۋايى ، سەبدەرەڭ يوپۇق.
نەقىسمەت چەكمىگەن قارلىق تاغ ـ دىيار،
ئەزىمەت پەرزەنتلەر قىسمىتىسىمان.
ئۇنىڭدا مىڭ ـ مىڭ يىل ھېكايىتى بار،
ھەر ئۆركەش مىسالى بىر قىسسە داستان.
ئوغۇزخان، ئۈرۈمقان ، ئايچۈرەك ـ ماناس،
سۇغارغان خاكىڭنى تۆكۈپ ئىللىق قان.
قانچىلىك تەڭرىقۇت ، تېكىنلەر قىقاس ـ
كۆتۈرگەن جەڭلەرگە سەن شاھىت ماكان.
نۇزۇگۇم ، گۈلەمخان قىسقىسى سەندە ،
سەرگەردان مەشرەپكە سەن بولغان پاناھ ،
سەن ماڭا ئىشتىياق سالغان نىكەمدە ،
قارلىق تاغ ئۆزۈڭسەن ئىلھامغا دەرگاھ.

ـ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن

??? ??????

ئوقۇتقۇچى توغرىسىدا...

مائارىپتا مۇۋەپپەقىيەت قازىنىشنىڭ سىرى ـ ئوقۇتقۇچىغا ھۆرمەت تۇرغۇزۇشتۇر.

ـ ئېمىرسون (ئامېرىكا(

ئوقۇتقۇچى ـ ھۆرمەتلىك نام . شۇڭىمۇ بۇ نام توغرىسىدا مەدھىيە يازمىغان ، ھېكمەت پۈتمىگەن مۇتەپەككۇرلار بولمىسا كېرەك . چۈنكى ئوقۇتقۇچى ئىنسان قەلبىگە تۈنجى مەرىپەت نۇرىنى ئېلىپ كىرگۈچى مەشئەل ! ئۇ ئىنسانىيەت مەدەنىيەت تارىخىنىڭ ئاسمىنىنى يورۇتقۇچى قۇياش ! مىللەتنىڭ باغۋىنى ، دۆلەتنىڭ مۇرەببى ، «ئىنسانىيەت روھىنىڭ ئىنژېنېرى»!

ئوقۇتقۇچى ـ ياش ئەۋلادلارنىڭ ئىلىم ـ پەن دۇنياسىدىكى تۇنجى ھامىيسى ! ئۇ ، بىلىم

خەزىنىسىنىڭ ئالتۇن ئىشكىنى ئاچقۇچى ، ئەقىل دۇردانىلىرىنى چاچقۇچى. ھېكمەت قامۇسىنىڭ مەنىلىرىنى يەشكۈچى ، تارىخ بىلەن ماكان ، تىلسىم بىلەن زامان ئارىسىدا پەرۋازقىلىپ ، مۇتەپەككۇرلار بىلەن سۆھبەتلەشكۈچى ، ھەققەت مەرۋايىتلىرىنى تەشكۈچى زەكى ئۇستاز - پىداكار جەڭچى ، مېھرىبان ، ساپ قەلب ئىگىسى.

ئۇلۇغ ئوقۇتقۇچى - ئۇستازلارسىز ئۇلۇغ مەرىپەت ئەزىمەتلىرى ۋايىغا يەتمىگەن بولاتتى . ئەپلاتوننىڭ ئوقۇتقۇچىسى سوقرات ، ئارىستوتىلنىڭ ئۇستازى ئەپلاتون ، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىننىڭ ئۇستازى ئارىستوتىل بولغىنىدەك ، ئابدۇراخمان جامىي ئەلشىر نەۋائىنىڭ يېتەكچىسى ، سەددىدىن قەشقەرى جامىنىڭ ئۇستازى ئىدى .

ئىنسانىيەت تارىخىدىكى بەزى مەشھۇر مۇتەپپەككۇرلار ھەتتا ئوقۇتقۇچىلىق كەسپى بىلەنمۇ شۇغۇللانغان . مەسلەن : ھىپوكرات ، فارابى ، ئىبنى سىنا ، تا تا تۇڭا ، شۇئەنزاڭ ، گېگىل ، كوڭزى، قىدىرخان ، ھۇۋەيدا ، .ئابدۇقادىر داموللا ، مەمتىلى ئەپەندى قاتارلىقلار شۇنىڭ جۇملىسىدىندۇر.

ئوقۇتقۇچىنىڭ ھۇجۇدىدا ئىككى مۇھەببەت رىشتىسى يەنى كەسپكە بېغىشلانغان مۇھەببەت بىلەن ئىلىمگە بولغان مۇھەببەت گىرەلەشكەن بولىدۇ . ئۇ ، ئوشىنسكىي ئېيتقاندەك «مەنسەپدار تۆرە ئەمەس ، مەنسەبدار تۆرە - ئوقۇتقۇچى ئەمەس.»

ئەمما ، تا ھازىرغىچە نېمە ئۈچۈندۇر ئوقۇتقۇچى ، جەمئىيەت يېتەكچىلىرى ، ئەھلى - جامائەت ، ئوقۇتقۇچىلارنىڭ پەرزەنتلىرى ، تۇغقان - دوستلىرى ئوقۇتقۇچىدىن ئىبارەت بۇ ھۆرمەتلىك نامنى ، ئوقۇتقۇچىدەك بۇ تارىخى كۆچنى ، ئوقۇتقۇچىلىقنىڭ مەنىۋى شەرتلىرىنى بىردەك ھېس قىلغان ، چۈشەنگەن ، قەدىرلىگەن ئەمەس . نەتىجىدە مائارىپتا بىر قاتار كۆڭۈلنى غەش قىلىدىغان مەسىلەر ساقلانماقتا.

ئىككى ئۇلۇغ ھامىي ۋە بىر مۇقەددەس قەلب

ئىككى ئۇلۇغ ھامىينىڭ بىرى ئانا ، يەنە بىرى ئوقۇتقۇچىدىن ئىبارەت . ئۇلارنى بىلمەك ھەرقانداق بىلىشنىڭ مۇقەددىمىسى ۋە شەرتى ، ئۇلارنى قەدىرلىمەك ھەرقانداق مۇھەببەت ۋە كامالەتنىڭ بوسۇغىسى ! ئوخشاشلا ، ئۇلارنى خارلاش بارلىق خارلىنىشنىڭ سەۋەبى ۋە باشلىنىشى!

ئانا - بارلىق خىسلەتلەرنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن پوئېزىيىلىك ئىبارە . ئەنگلىيىلىك يازغۇچى تېككىرىنىڭ سۆزى بىلەن ئېيتقاندا «پەرزەنت دىلى ۋە تىلىدىكى تەڭرى». شۇڭا ئۇ ھەممىيلەن باش ئېگىدىغان ئۇلۇغ مېھر - مۇھەببەت مۇئەككىلى ، تۇنجى تەلىم - تەربىيە مۇرەببى . بالزاك ئېيتقاندەك «مىللەتنىڭ كېلەچىكى ئانىلار قولىدا.»

ئوقۇتقۇچى بولسا ئىنساننى شەكىللەندۈرگۈچى يەنە بىر ئۇلۇغ سىما. ئۇ ئىستەك ئويغاتقۇچى ، تەپەككۇرغا يېتەكلىگۈچى ، ئەقىل ئىزلىگۈچى ۋە كامالەت يولىغا باشلىغۇچى ، ئوقۇتقۇچىنىڭ پىداكار قەلبى ، تەپەككۇر خەزىنىسى ئانىنىڭ ئۆز پەرزەنتىگە بەخش قىلغان ئانىلىق پەرۋىشى ۋە ئانىلىق

تەربىيىسىنىڭ يېڭى قاتلامدىكى داۋامى بولۇپ ، بۇ ئىككى ئۇلۇغ تەربىيچىنىڭ يۈرىكى بىر.

ئەمما نېمە ئۈچۈندۇر ھەممە پەرزەنت ، ھەممە شاگىرت ، ھەممە جامائەت بۇ ئىككى زاتنىڭ بىر - بىرىگە تەتقاس قەدىر قىممىتىنى ۋە ھۆرمىتىنى دېگەندەك چۈشەنمەيدۇ . ئوخشاشلا ھەممە ئانىلار ۋە ئانا بولغۇسى قىزلار ، ھەممە ئوقۇتقۇچى ۋە ئوقۇتقۇچى بولغۇچى ئوقۇغۇچىلار مىللەتنىڭ مەنىۋى ساپاسىنى بەلگىلەيدىغان ئىككى ھالقا - ئانا ۋە ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆزى قانداق ئالاھ ۋە قانداق سۈپەتكە ئىگە بولۇشى لازىملىقنى دېگەندەك چۈشەنمەيدۇ . بىلىش كېرەككى بۇ بىر پاجىئەلىك ھادىسە!

بىزدە «زېھىن سىناش » دەپ ئاتالغان ئەنئەنە بويىچە «تاپقىرلىق» دېيىلىدىغان مۇسابىقىلەردە مەشھۇر كىنو چولپانلىرى ۋە ناخشا - ئۇسسۇل چولپانلىرىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىدۇ ، ئۇلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرىنى ھەممەيلەن بىلىدۇ - يۇ ، مەشھۇر مۇئەللىملەر ، ئالىملار ، كەشپىياتچىلار ، ئەدىبلەرنىڭ ناملىرى كەمدىن - كەم تىلغا ئېلىنىدۇ ، ھەتتا ئېلىنمايدۇ ، ئۇلارنىڭ ھايات پائالىيەتلىرى ۋە قازانغان ئۇتۇقلىرىدىن ناھايىتى كۆپ كىشلەر خەۋەرسىز . بۇ نىڭ سەۋەبى ئوقۇتقۇچى ئوبرازىنىڭ ئۇلۇغ مۇرەببە دەرىجىگە كۆتۈرۈلۈپ تەشۋىق قىلىنمىغانلىقىدىن بولغان . بۇ ناھايىتى نازۇك «بوش قالغان» ئۇلۇق خىزمەتتۇر.

ئەجىرلىك ، ئەمما جاپاكەش كىشلەر

ئوقۇتقۇچىلار تارىختىن بېرى ئىنسانىيەت مەدەنىيتى ئۈچۈن شۇنچە كۆپ ئەجىر سىڭدۈرۈپ كېلىشتى . ئۇلار خۇددى قىزىل قان دانچىلىرىدەك ئىنسانىيەت گەۋدىسىنىڭ ھەممە قىسمىغا تارقالغان، ئۇلار كۆتۈرگەن مەرىپەت مەشئىلى يىراق چۆل - جەزىرە ، تاغ - جىلغىلاردىن تارتىپ ئاۋات شەھەرلەرگىچە ھەممىلار يەرنى يورۇتماقتا. ئۇزاق يىللىق تۇرمۇش ئەمەلىيتى جەريانىدا كۆرگەنلىرىمىز بويىچە ئېيتقاندا ئومۇمەن ئوقۇتقۇچىلار بىر قانچە قۇرلا كىيمىنى يۇيۇپ ، تازىلاپ كىيىپ ، كىچىككىنە ئائىلىسىنى قاتتىق تېجەشلىك بىلەن باشقۇرۇپ كىشلەرگە يول بېرىپ يول تالاشماي ، قول بېرىپ قول تالاشماي ياشاپ كەلدى . ئۇلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگەندە كۆرىدىغىنىمىز تامدىكى گىلەم ئەمەس دۇنيا خەرىتىسى ، مەرەپكە تېزىلغىنى قىلىن يوتقانلار ئەمەس ، دېرىزە تۈۋىدىكى شىرەگە قويۇلغان كىتاپ - دەپتەرلەر بولدى ، ھەرخىل نامراتلىق كېسەللىكلىرى بولۇپمۇ سىل كېسىلى ئۇلارنى تېخىمۇ يادائىغۇ ، ئاۋاق قىلىپ قويدى.

يېقىندا بىر باجگىرنىڭ بىر پېشقەدەم ئوقۇتقۇچى توغۇرلۇق تولىمۇ مەسخىرەسىلىك بىلەن مەغرۇر ئاھاڭدا «كىمكى دەپتىمەن ، ئۇ بىر ئەپەندىكەنغۇ ناھايىتى «! دېگىنىنى ئاڭلاپ قالدىم . بۇ سۆز ئادەتتىكى بىر باجگىرنىڭ ئېغزىدىن چىققان سۆز بولسىمۇ ، ئۇ پۈتۈن جەمئىيەتتە ، سىياسىي ، مەمۇرىي، مالىيە - سودا ، كىنو - تىياتىر ، ھەربىي - ساقچى خادىملارغا سىلىشتۇرغاندا ئوقۇتقۇچىنىڭ جامائەتچىلىك نەزەرىدە قانچىلىك ئورۇنغا قويۇلۇۋاتقانلىقىنىڭ بىر روشەن مىسالى.

راست ! ئۇلارنىڭ قوللىرىدا سىياھ ، ئۇستىدە بور توزانلىرى بار .ئۇلارنىڭ يانچۇقىدا ياكى رېزىنكە تامغا ياكى پۇل چېكى يوق .ئۇلارنىڭ بىر قىسمى خۇددى ئەختەم ئۆمەرنىڭ «قارا جاڭگال» ھېكايىسىدىكى «جاڭگال پەرىشتىسىدەك » بىكارغا دېگۈدەكلا خىزمەت قىلماقتا. مۇشۇنداق ئەپەندىچىلىك ، مۇشۇنداق خانىملىق بىلەن ۋىجىك قېرىغان ، كېسەل ئازابىغا چۈكۈپ قالغان ، كىشلەر نەزىرىدىن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن مويسىپىت ئۇستازلار ئازمۇ ؟ ئۇلار» ئوقۇتقۇچىلار بايرىمى» نىڭ داغدۇغىسىدىن باشقا ھېچقانداق ئەمەلىي نەپكە ئېرىشەلمەيدىغۇ ؟! ئۇلار پىنسىيگە چىققان پېتىچە بۇلۇڭ ـ پۇچقاقلاردا ئۇنتۇلۇپ كېتىدۇ . ئۇلار قاتلاملارنىڭ ئەڭ تېگىدە ، ھالقىلارنىڭ ئەڭ كەينىدە تۇرىدۇ .مەسىلە شۇ يەردىكى ، دەل مۇشۇ ئوقۇتقۇچىلار ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ ئالدىنقى قاتاردىكى تارىخى بىناكارلىق ـ ئىنسان قەلبىنى يارىتىدىغان ئىنجېنېرلاردۇر.شۇنى بىلىش كېرەككى ئوقۇتقۇچى ئەزىزلەنگەن جاي دەل بەخت قۇشى بولغان ئەنقانىڭ تۇخۇم باسقان ماكانىدىن ئىبارەت. ئوقۇتقۇچى ئەزىزلەنمىگەن جاي ـ ئالتۇن كۆمۈلگەن خارابە ئۈستىدە ھۇۋقۇش ھۇۋلايدىغان ماكاندىن ئىبارەت.

تۆلەپ بولمايدىغان قەرز ، كەچۈرۈپ بولمايدىغان ۋاپاسىزلىق

»ئەجداتلارغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك ئەخلاقسىزلىقنىڭ بىرىنچى بەلگۈسى»(پۇشكىن) ، ئۇستازلارغا قىلىنغان ھۆرمەتسىزلىك بارلىق ھۆرمەتسىزلىكنىڭ ئەڭ ئاخىرقى قاباھەتلىك شەكلى.

ئۆز ئاتا ـ ئانىسىدىن ، ئۆز ئۇستازلىرىدىن ، ئۆزى تەربىيە ئالغان مۇئەللىپتىن پەرزەنتلەر ، ياش ئەۋلاتلار تۆلەپ بولغۇسىز قەرزدار ، ۋاھالەنكى ، بىزدە ئۆز ئۇستازىنى ھاقارەتلەشكە ، ئۆز مۇئەللىپىگە خىيانەتكارانە ھەرىكەتتە بولۇشقا ، ئۆز ئوقۇتقۇچىسى ـ يېتەكلىگۈچىسىنىڭ ئىلمىي مۇۋەپپەقىيەتلىرىگە چاڭگال سېلىشقا ، ئۇلارنىڭ جىسمانى ، مەنىۋى ۋە ئىلمىي جەھەتتىكى خاتىر جەملىكىگە زىيان ـ زەخمەت قىلىشقا پېتىنىدىغان تۈزكور شاگىرتلارمۇ بار . مېنىڭچە ، ئۆزى سۆيۈپ ، پەرۋىش قىلغان ئوقۇغۇچىسىدىن كۆرگەن ۋاپاسىزلىقتىنمۇ ئارتۇق ئازاب بولمىسا كېرەك.

ھەر دەرىجىلىك مائارىپ تارماقلىرى ۋە مەكتەپلەرنىڭ رەھبەرلىرى ئۆزلىرىنىڭ بىرەر كان ، بىرەر كارخانا ياكى بىرەر مۇلازىمەت ئورۇنلىرىنىڭ ئەمەس ، بەلكى ئوقۇتقۇچىلار توپلانغان ، مائارىپ بىناكارلىقى ئادا قىلىنىۋاتقان ئورۇننىڭ تەشكىلاتچىسى ، پاسبانى ، مۇلازىمى ئىكەنلىكىنى ئۇنتۇماسلىقى كېرەك .مائارىپ ئۆز ماھىيىتى بىلەن تۆرىلەردىن خالىي ماكان بولۇش كېرەك .ئۇنىڭدا كىبىر كۆلكىلىك ، كۈچ كۆرسىتىش ئەخمەقلىق ، ھەممە ئىشتا ، ھەر دائىم ئوقۇتقۇچىلارنى قىممەتلىك ئورۇنغا قويۇپ قەدىرلەش ئارقىلىقلا خەلقنىڭ مائارىپ ئىشلىرىنىڭ ئاسمىنى يورۇيدۇ . پېشقەدەم ئوقۇتقۇچىلار تېخىمۇ قەدىرلەشكە ، دائىم ئەسلەپ تۇرۇشمىزغا تېگىشلىك ئىنسانلاردۇر.ئۇ ئۆز نۆۋىتىدە ئەجدادلارغا ، ئىلىم ـ مائارىپ پىشۋالىرىغا ھۆرمەت قىلىش ئېڭى ، ئەنئەنىسى ۋە ئەخلاقى ، بۇنداق ئاڭ ، ئەنئەنە ۋە ئەخلاق بولمىغاندا ھەرقانداق « ئەقىل » ، »قابىلىيەت » ، « تەدبىر » تېگى

تۆشۈك كورىدەك ئەسقاتماس بولۇپ قالىدۇ . ئۆز ئوقۇتقۇچىلىرىغا رەھبەر بولغان ئوقۇغۇچىلارنىڭ « چۆجە خوراز » ئەلپازى ئوقۇتقۇچىلارغا بەكمۇ ھاركىلىدۇ . ياش پەرقىگە كەلگەندە « ياشلىق بىلەن قېرىلىق ئارىسىدىكى مۇساپىنىڭ بەكمۇ قىسقا » (مۇنتسكيۇ) ئىكەنلىكىنى ، بۇ ئارىدا زامانداش بولۇشقا كاشىلا قىلىدىغان مىڭ يىللارنىڭ يوقلىقنى ئەقىل بىلەن ئويلاش كېرەك.

ئوقۇتقۇچىنى ئۆزىنىڭ ئائىلە ئەزالىرى ، تۇغقانلىرى ، دوستلىرى قوللىشى ، ھۆرمەتلىشى ئىنتايىن مۇھىم . دەرۋەقە ، بىر قانچە قېرىنداش ئىچىدە « ئەپەندى » بولغىنىنىڭ كىرىمى تۆۋەن ، ئۆسۈشى ئاستا ، قوشۇمچە تاپاۋىتى يوق بولىشى مۇمكىن . ئەمما بۇ ھەرگىزمۇ ئەجرى كەم ، تۆھپىسى يوق دېگەنلىك ئەمەس . باشقا بايلىق ۋە كىرىملەر ئىستېمال بولۇپ تۈگىسىمۇ ، لېكىن ئىلىم پۈتمەس-تۈگىمەس بايلىق . ئوقۇتقۇچىنى كەسىپ ئالماشتۇرۇشقا ، مەنسەپ تۇتۇشقا دەۋەت قىلغان ئايال ئەسلىدە ئۆز ئېرىگە ئىختىيارلىق بىلەن ئەمەس نائىلاج تەگكەن ئايال . ئۇنداق ئايال ئۆز ئېرىنى ئۇنىڭ ئىجتىمائىي قىممىتى بىلەن قوشۇپ تۇرۇپ سۆيگەن ئايال ئەمەس . مېنىڭچە بۇنداق ئايالالار پات - پاتلا ئېرىنى پەسلەشتۈرىدىغان كوتۇلداشلارنى قىلماي تۇرالمايدۇ . مەن ئويلايمەن ، ئائىلىدە ئوقۇتقۇچىغا ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى بولۇپ قالغانلىقى تۈپەيلى ئىپادىلىگەن ھۆرمەتسىزلىك پۈتۈن ئىجتىمائىي ھۆرمەت - ئىتىبارسىزلىكلەرنىڭ ئىخچام كۆرۈنۈشىدىن باشقا نەرسە ئەمەس.

تەربىيلىگۈچى چوقۇم تەربىيلەنگەن بولۇشى لازىم

بىز يۇقىرىدا «ئوقۇتقۇچى» دېگەن سۆزنى ئۇنىڭ ئەسلى ماھايىتى بويىچە تەرىپلىدۇق ۋە ئۇنىڭغا نىسبەتەن ئومۇمىيۈزلۈك ھۆرمەت تىكلەشنى تەكىتلىدۇق.

ھەممىگە مەلۇم ، ئوقۇتقۇچى كونكرېت ئىنسان . ئۇنىڭ ئوقۇتقۇچى دېگەن شەرەپلىك نامغا لايىق ياكى ئەمەسلىكى كونكرېت ئوقۇتقۇچى مەسىلىسىدۇر. گيوتى توغرا ئېيتقاندى :«تەربىيىدە پۈتۈن مەسىلە ئوقۇتقۇچىنىڭ كىم ئىكەنلىكىگە باغلىق«.

تەربىيە بىرىنچىدىن « ئۇلۇغ ئىش » ، « ئىنسانىيەتنىڭ تەقدىرى تەربىيە بىلەن ھەل قىلىنىدۇ . » (بېلىنسكى) ؛ ئىككىنچىدىن تەربىيە « ۋىجدان ئىشى » (گيوتى) ؛ شۇڭا ئوقۇتقۇچى ئۆز كەسپىنى ئەقلى ، قەلبى ۋە ۋىجدانى بىلەن سۆيۈشى ، ئۇنى ئۇلۇغ تارىخي تەرەققىياتقا ئائىلىق بىرلەشتۈرىشى لازىم . ئۇ جاپادىنمۇ ، ھالاۋەتتىنمۇ ، ئۇنۋان ئالغاندىنمۇ ئۆزىنى تولۇپ ۋىجدانى ئۆلچەمدىن يىراقلاشتۇرۇپ قويماسلىقى لازىم.

ئوقۇتقۇچى تەربىيچىدىن دائىم ئۆز - ئۆزىنى تەربىيلەپ تۇرۇشنى شەرت قىلىدۇ » . ئوقۇتۇش ئىككى ھەسسە ئوقۇش دېمەكتۇر . » بولۇپمۇ ھازىرقى دەۋردە ئوقۇتقۇچى ھەركۈنى ئۆزىنىڭ بىلىم فوندىنى بېيىتىپ ۋە يېڭىلاپ تۇرماي ئۆز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش مۇمكىن ئەمەس . بىلىمسىز ، بىلىمى تۆۋەن ياكى بىلىمى كونىرىغان كىشىلەرنى يۇقىرى سىنىپ) مەكتەپ) ياكى ئوقۇغۇچىلىرى ئاسانلا بايقاپ ئالالايدۇ . مۇھىمى باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەرگە ئوقۇتقۇچى نامىدا ئورۇنلاشتۇرۇپ قويۇلغان «

غەيرى ئوقۇتقۇچى » لارنى ياكى مەخسۇس تەربىيلەپ ياكى خىزمىتىنى يۆتكەپ ئاساس مائارىپ سىنىپىدىكى ئوقۇتقۇچىلارنى مائارىپ فرونتىنىڭ زەربدار ئەترىتىگە ئايلاندۇرۇشقا تۇغرا كېلىدۇ . بۇنىڭسىز ئوقۇتۇش سۈپىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس.

ئوقۇتقۇچى يەنە ئوقۇغۇچىغا بىلىم بېرىش ئاساسدا پىكىر قىلىش ئىقتىدارىنى يېتىلدۈرىدىغان بولۇشى لازىم . چۈنكى » مەدەنىيەتنىڭ بۈيۈك ۋەزىپىسى ئىنساننى پىكىر قىلىشقا ئۆگىتىشتۇر » (ئېدىسون . (بىلىم ـ ئىگىلەنگەن ھەقىقەتنى بىلىۋېلىش بولۇپ ، پەقەت پىكىر قىلىش قابىلىيتى ئارقىلىقلا بىلىمنى راۋاجلاندۇرۇش ، ئەمەلىيەتكە تەدبىقلاش مۇمكىن.

تەربىيە يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا ئۈلگە كۆرستىپ يېتەكلەش دېمەكتۇر . ئوقۇتقۇچى دەرس ئارقىلىق ، تەجرىبە ئارقىلىق ئىلىمنى ، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ھەركىتى ئارقىلىق ئۈلگىلىك ئىنساننى نامايان قىلىدۇ . بۇ ، ئوقۇتقۇچىنىڭ ئۆزىنى ئۈزلۈكسىز كامالەت يولىغا قويۇپ توختىماي ئىلگىرىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ . شۇ چاغدىلا ئوقۇتقۇچى ھەقىقىي تەلىم ـ تەربىيە ساھىبى بولۇپ يېتىشىدۇ.

خۇلاسە

رېئال دۇنيا ئىچىدە تۇرۇپ كەلگۈسگە نەزەر تاشلىغاندا ئائىلە بىلەن ئانا ، مائارىپ بىلەن ئوقۇتقۇچىنىڭ مىللەتنىڭ مەنىۋى ساپاسىنى بەلگىلەشتىكى ھەل قىلغۇچ رولىنى جەمئىيەتتىكى ئومۇمىي كىشلەرنىڭ ئېتىراپ قىلىپ ، ئومۇمىي ئاڭ دەرىجىسىگە ، ئەقىدە دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشىنى تەلەپ قىلىدۇ . ئوقۇتقۇچىنى ھۆرمەتلەش بىلەن ئوقۇتقۇچىلار قوشۇنى قۇرۇلىشىنىڭ ساپاسىنى بىللە چىڭ تۇتۇش ئۇنىڭ مەركىزىي ھالقىسى.

قەشقىرىم

شەرق بىلەن مەغرىپ ئارا نامىڭ نۇر ئەفشان قەشقىرىم ،
تارىخىڭ ، زاتىڭ سىماسى دىلدا ئايان ، قەشقىرىم.
ئوق بىلەن يا ئىلكىدە ئارتۇچدا ئەۋلادىم ئىزى ،
سەندە پامىردا تېپىلغان كونا گۈلخان قەشقىرىم .
دەسلىپا تاش كەتمەننى بىرلەن بىنا ئەيلەپ ئېكىن ،
تۇنجى بوز ـ چەكمەن بىلەن ئۈستىنى ياپقان ، قەشقىرىم.
ئول ئوغۇزخان دۈلدۈلى باغرىڭدا كىشنەر تىك تۇرۇپ ،
قوۋمى ئۇيغۇر بايرىمى سەندىن قۇتاتقان ، قەشقىرىم.
كۆلدى لوپنۇردا مەلەك ملادىدىن ملاد بۇرۇن ،
جامى جەمشت ئەكسدە ھۆسنۇڭ نامايان ، قەشقىرىم.
بىر تۇمەن كىيىك تېرىگە «ئاۋستا» نى پۈتكەن چىغى ،

ئۆچە ، ياقۇت ، قاشى بىرلەن نەقشى تاپقان ، قەشقىرىم.

ئالدى ھەم ئارقىدا تەڭ ئوق ئۆزدى لاچىن لەشكىرىڭ ،

قەي ئېلىنىڭ خۇسراۋى يانىڭدا ۋەيران ، قەشقىرىم.

باشىڭدا بۇركۇت دوبۇلغۇ ، كۆكسى زەر ساۋۇت ئېگىن ،

قەھرىمان ئەپراسياپقا بارگاھان ، قەشقىرىم.

يۇمسا كۆز ئېفرات ، ئەجەم ، باش ئەگسە ھىندۇ قوشۇ ھەم ،

سەندە ئىسكەندەر چېكىندى ، شانى ئاسمان قەشقىرىم.

رىم بىلەن تاكى يىراق چىنگىچە كارۋان مەنزىلى ،

ئىستىقامەت ئەھلىگە ئالىپتا داسخان ، قەشقىرىم.

مەستىكى رۇم ، چىن تاۋارى ، ھىندۇ ئەنبەرىن يىپىپ ،

كۇللى ئالەم قىزلىرىنىڭ زەۋقىن ئالغان قەشقىرىم.

تەڭرىتاغدا بارگاھ قۇرغان سىياق تەڭرى - ئىلاھ ،

چوڭ قۇرۇمدا قاش يەنە ئالتايدا زەركان ، قەشقىرىم.

ساك ۋە يۇرچى كونا زەرگەر ، شاھىدى مىڭ - مىڭ لەھەت ،

كۇن ، يورۇقلۇق ، پاكلىقتىن دىلدا ئىمان ، قەشقىرىم.

تارمۇ باغراش ۋە ئورخۇنلاردا كۆپلەپ قالدى باغ ،

باغۇ - بوستانلار ئارا شاھانە ئەدنان قەشقىرىم.

پىرى شامان داپ ئۇرۇپ ئەلگە سەھەتلىك ئىزلىگەن ،

ئاتەشى زەر دوشت چىغى نۇردىن زەرەپشان قەشقىرىم.

مىڭ ئەدەپ كەپتەرلىرىن ئاسمانغا قويدى بۇددىھا ،

نەقشى سەنئەت بابىدا «مىڭ ئۆي» ياراتقان قەشقىرىم.

ئىشقى دەرياسىدا ئۈزگەن مۇندا تاھىر - زۆھرە ھەم ،

قىسسەسى مىڭ يىل بۇرۇن تىللاردا داستان قەشقىرىم.

ئول گۈزەل ئەرمەن قىزىنى بەند ئېتىپ ئۆز قەلبىگە.

پەرھادىڭدىن ئۆزگە كىم ئىشق ئىچرە سۇلتان قەشقىرىم.

سەندە قايتا ئالدى تەلىم خۇيلىن ھەم كومراجىۋا ،

رەقس - چالغۇ سازنى كەڭ ئالەمگە يايغان قەشقىرىم.

نالە ئىنزھارىم تالاي چۆل ئۇستىدە يىغلار بۇلۇت ،

ئۇستىخانىم بىر ئەمەس ، مىڭلارچە بارخان ، قەشقىرىم.

قۇم دۆۋىسى قانچە ئىزگۇ يۇرت - ماكانىنى قىلدى غەرق ،

ئەگدى قەددىڭنى ئۆزۈڭدىن پىتنە ـ بوران ، قەشقىرىم.

باشدا پاك سەللىسى ساتۇق بۇغرا ئاتام ،

قايتىدىن جىسمىڭنى يۇيدى نۇرى ئىرفان ، قەشقىرىم.

ھىكمىتىڭ خارابىدا جەم قىلدى مەشرىق غەربنى ھەم ،

شۆھرىتىڭنى كۆكە يايدى تۈركىي دىۋان ، قەشقىرىم.

»قۇت بىلىگ»جاۋاھىرىن ۋايىگە يەتكۈزدى يۈسۈپ ،

يەسسەۋى ھېكمەتلىرىدەك دۇرى رەيھان قەشقىرى.

بولدى ئۇستاز سەددىدىن قەشقەر مۇبارەك جامىگە ،

مىر ئەلشىر نەزمىگە دۇرنى چاچقان قەشقىرىم.

مالىك ، ئەھمەت قەشقىرى تۈزدى سەمەرقەنت ھۆسنىنى ،

مىرزا ھەيدەر قەلبىگە ئاتەشنى سالغان ، قەشقىرىم.

تەمبۇرىدە «چەببىيات» ، قەلبى ناۋا ئامانىسا.

قۇتلۇق«ئون ئىككى مۇقام»دا مەڭگۈ مۇزگان ، قەشقىرىم.

ئىككى كۈن ـ تۈن چالسىمۇ پۈتمەس ساتارىڭ نالىسى.

ئىزگۈ ، كۆرك ، سۆيگۈ ، ناۋادا سەن جاھان خان ، قەشقىرىم.

خىرقىتى ، مەشرەپ ، زەللى ، نۆۋبىتىدىن تا بۈ دەم ،

ئەرشى ھەم خامۇشنى باغرىغا باسقاب قەشقىرىم.

قالدى خاكىڭ قوينىدا نىزارى تۇردۇم بۇلبۇلى ،

سادىقىڭ يازمىشلىرى خۇنابى ئەبغان ، قەشقىرىم.

قۇم بىسىپ يېپەك يولىن كەتتى ئەسرلەپ قۇت قوشۇڭ ،

كۆزلىرى ئۆچمەس ئۇمۇد كۆكدە چولپان قەشقىرىم.

بولدى يات قۇرداشلىرىڭ ، كەستى شېخىڭنى ئوت چىقىن ،

ئۇنتۇدى شەجرەڭنى ھەم قوينىدا جانان ، قەشقىرىم.

بىر رىۋايەتتەك بۇدەم نامىڭنى ئەسلەركەڭ جاھان ،

بىر زامان ئىقلىم كۆزىدە شاھى مارجان قەشقىرىم.

سەن گويا «ئەسھاب كەھەب» دە كۆپ ئەسر ياتقان يىگىت ،

نۇر پىشانەڭدە يەنە تەقدىرى جەۋلان قەشقىرىم.

سەن قالۇرسەن بىر كىتەرمىز بۇنەپەس گويا رابات ،

ئېتىبارىم تەختىدە تۇز ھەققى خاقان قەشقىرىم.

مېھرى سۆيگۈڭ ئاتەشى قىلدى مىنى يۇرت ئاشقى ،

خاكىغا بېشىم قويسام ، بۇ كاتتا دەرمان ، قەشقىرىم.
سۆزلە سوقرات ، ئەپلاتون ، كۇڭفۇزى ، سەكيامۇن يەنە ،
سىز گۇناھ دەمسىز ماكانىن سۆيسە ئوغلان ، قەشقىرىم.
مەن گۇناھ دەرمەن جېمى بەختىياشلىقىم ، بىخۇتلۇقۇم ،
مەن ساۋاب دەرمەن تاۋاب ئىلماقنى ھەر ئان قەشقىرىم.
روھى شەيدالىق تېشىپ شەيدائى يازدى ئىشقىنى ،
قۇت ماڭا كۆكسىنى ئاچسا ئۆزقەردىردان قەشقىرىم.
پىتنىلەر ھەريان ھۆرۈپ باغىم توزۇتسا ئەيىپ ئەمەس ،
ئىشقىدىن دەرد تارتمىقىم پاك خەير ـ ئېھسان ، قەشقىرىم.
قىل ھەزەر بىر جىننى گەر ئىشقتىن پاسات سۆزلەر ساڭا ،
ئەقىل ـ ھېكمەتسىز سانا ـ ئۇل لاپى شەيتان قەشقىرىم.
ئاز ئەمەس پىرقە ـ نىزا ، پىتنە تۈپەيلى تارتقىنىڭ ،
توختىماي ماتەم يېشىڭ بىرقانچە دەۋران قەشقىرىم.
ئەندى جان باغدا تۈزدۇم ئۈشبۇ ئىشقىڭ نامەسىن ،
زەررە تۈپراقى شۇدەم تەختى سۇلايمان قەشقىرىم.

- ئابدۇشۇكۇر مۇھەممەد ئىمىن

ئېزىز ئاتاۋۇللا سارتېكىننىڭ «مەدەنىيەت دالاسىغا سەپەر» ناملىق كىتابىدىن
ئېلىندى ـ 1993 . يىلى 2 ئىبرەت ۋە ھېكمەت

ئەقىلسىز دوستۇڭدىن ، دۈشمەن تاپ دەنا ،
يىغلىسەڭ بۇنىڭدا بىر ھېكمەت مەنا.
نادانىنى يەڭمەكنى چاغلىما زەپەر ،
ئەرزىمەس قىلماقلىق ئۇڭا تەمەننا.

چىن دوستنى تاشلىما ھەسرەت چېغىدا ،
ئارتۇقچە ھەم يۈرمە شاتلىق بېغىدا.
دىل تۆرۈپ دىلدارسىز تۇتما دىلىڭنى ،
ۋە ئۇنى رەنجىتمە ھەسرەت بېغىدا.

رەنامۇ مۇھتاجدۇر ئاۋام سۆزىگە ،
ئەقلىمۇ كۈچ تاپار ئەلدىن ئۆزىگە.
ئۆزگىلەر سۆزىنى سىناپ پەرىق ئەتكىن ،
كۆز تۇرۇپ ئالدانما ئۆزگە كۆزىگە ،

تەپەككۇر بايلىقىڭ چۈشەنسەڭ ئىبرەت ،
ئىبرەتسىز جۇلاسىن يوقتار ھېكمەت .

- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد ئىمىن

- ئاي ??? ??????

سۈكۈنات

سۈكۈنات ـ ئۇ سۈكۈت قىلىش ئەمەس!

سۈكۈت قىلىش ـ يولسىزلىققا شېرىكچىلىك ۋە ئۇنىڭغا قارشى كۈرەشكە جۈرئەتسىزلىكتە ئىپادىلىنىدىغان ۋىجدانسىزلىق ئىپادىلىرىدىن بىرى .ئىكەنلىكى ھەممىگە روشەن.

سۈكۈنات ـ سۈكۈنات ئۇ تاقەت جۇملىسىدىكى ئەقلىي ھادىسە ، ئىنىقراق ئېيتقاندا ، سۈكۈنات ـ تەپەككۇر ئۆركىشىدە شەكىللەنگەن ، ئىرادە ئارقىلىق تورمۇزلانغان بىر مەزگىللىك ئالاھىدە روھىي كەچۈرمىشتىن ئىبارەت.

سۈكۈنات شەخس ئۈچۈنمۇ ، مىللەت ۋە دۆلەت ئۈچۈنمۇ ئالاھىدە قىممەتلىك تەپەككۇر ۋە تەدبىر پەيتى بولۇپ ، ئۇ مول مېۋىلىرى ، ھېكمەتلىك بىشارەتلىرى ، تەجرىبە ـ ساۋاقلىرى بىلەن خاراكتېرلىنىدۇ.

سۈكۈنات تۈرلىرى ۋە سۈكۈنات سەمەرىلىرى ھەرخىل . لۇشۇن ھەم ئىچ ئاغرىتىپ ، ھەم نەپرەتلىنىپ كەلگەن ئىجتىمائىي ئوبيېكتلىرىنى «ئاكيۇ» ئوبرازىغا مۇجەسسەملەش ئالدىدا سۈكۈنات ئازابىدا پىكىر ئۆركەشلىرىنى باشتىن كەچۈرگەن . ئابدۇقادىر داموللا چەتئەلدىن ئوقۇشنى تاماملاپ يۇرتىغا قايتقاندا ، مىللى زۇلۇم ۋە جاھالەت تۇمانلىرى ئۈستىگە قوشۇلغان ئەجنەبىي جاھانگىرلارنىڭ ھىيلە ـ مىكرىنى بايقاپ ، جاھانگىرلار ۋە ئۇلارنىڭ مىللى تونىغا ئورنىۋالغان مالايلارغا قارشى ۋۇلقاندەك پارتلاپ چىقىش ئالدى ـ كەينىدە كۆپ قېتىم سۈكۈنات خىلۋىتىگە چۆككەن.

» مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نوقۇل تەلۋە دەبدەبىلەر بىلەن تېتىقسىز ۋايساشلار مەزگىلى بولغىنى يوق . ئۇ ، ئۆز نۆۋىتىدە جۇڭگو تارىخىدىكى

ئۇلۇغ سۈكۈنات دەۋرى ھەم بولدى . جۇڭگودىكى ئىلغار كىشىلەر كۆپ جەھەتلىمە ، مول بىلىش ، چۈشىنىش ، پەرق ئېتىش ، ئويغىنىش ، ئىزدىنىش

پىكىر تەلقىنلىرى بىلەن يېڭى دەۋر تەسەۋۋۇرىنىڭ كارتىنىسىنى سىزىشتى.

سۈكۈنات ـ شەخسىنىڭ ئۆز ئىرادىسىدىن ھالقىپ كەتكەن تەبىئىي ياكى ئىجتىمائىي كۈچلەر بىسىمى ئالدىدىكى ئىنسانىي تەپەككۇردىمۇ ،

شۇنىڭدەك ئۆز ـئۆزىنى تىزگىنلىگەن ئاڭلىق ئىرادە ئاستىدىكى قايتا ئويلىنىشتىمۇ ، جۇملىدىن ، جەمئىيەتتىكى ھەرخىل يالغان ياۋىداق ياكى بىر مەزگىللىك

چۈشەنمەسلىكتەك روھىي بۇرۇقتۇملىقتا ئۇچرىغاندىمۇ يۈز بېرىدۇ . نەتىجىدە ، تەبىئىي ياكى ئىجتىمائىي كۈچلەر مۈشكۈلاتلىرىدىن غەلبە قىلىش ئۈچۈن

ئۆز ئوبيېكتلىرىنىڭ قانۇنىيەتلىرىنى كونكرېت مۇھاكىمە قىلىدۇ ؛ ئۆز پائالىيىتىنى ئوپېراتسىيە قىلىپ ئەۋزەل پائالىيەت ئۇسۇللىرىنى ئويلىنىدۇ ؛

بوھتان ۋە چۈشەنمەسلىكلەرنى جەمئىيەتشۇناسلىق ، سىنىپىي(سىياسىي) سىپلىشتۇرمىسى ۋە كىشىلەردە ھەقىقىي ئەھۋالنى بىلىش شەكىللەنگىچە

سۈكۈنات يوللىرىنى داۋاملاشتۇرىدۇ.

سۈكۈنات ـ ئۆزىگە قارىتا ئالغاندا ، ئۆزىنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسى ، تارىخ ئۆتمۈشى ، ۋىجدان ـ مەجبۇرىيىتى ، ئىرادە ـ جاسارىتى ، ئۇتتۇق ۋە سەۋەنلىرى

ئۈستىدىكى ئەقلىي ئويلىنىش شەكلىدىمۇ غايەت قىممەتلىك كامالەت شەرتىدىن ئىبارەت .مۇنداق سۈكۈنات خۇددى ئاروپىلاننىڭ ئايروپورتقا قونۇشى سىياقىدىكى

»قايتا ئويلىنىشى» (ئۆز مەجبۇرىيەتلىرى، ۋىجدان ئىجراسى ، قەتئىيلىكى ، تەدبىر پاكلىقى ۋە تەدبىر ئاقلانىلىكى) ۋە « قايتا بايقىشى» (ئۆز خەلقى ۋە پۈتكۈل

كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ سەۋىيىسى ۋە ئالاقە قۇرۇلمىلىرىنىڭ ھازىرقى رېئال ھالىتى (كىتابتىن ئالالمىغان دانىشمەنلىك سەمەرىلىرىگە مۇيەسسەر قىلىدۇ.

سۈكۈنات قىلىشنى بىلىش چوڭ بەخت ۋە كاتتا ئىقتىدار بولۇپ ، بۇ ئومۇمەن ھايۋانلاردا بولۇشى مۇمكىن بولمىغان ئىنسانىي خاسىيەت ۋە كامالەت ھېسابلىنىدۇ.

بۇنداق سۈكۈناتنىڭ شۇئارى» مېنى ئاسارەتكە سالغان نەرسە ئۆز ئەقلىم ، تەپەككۇرۇم ، روھىمدىكى كىشەنلەر» دېگەن بولمىقى لازىم.

سۈكۈنات ـ باشقىلارغا قارىتا ئۇلارنىڭ ئەسلى قىياپىتىنى ، چىن ـ ساختىلىقىنى ، جىددى ـ يەڭگىلتەكلىكىنى بايقاشتا تېپىك كۆزىتىش ۋە ئويلىنىۋېلىش

مومىنتتىدىن ئىبارەت . ئۇ ساختا قەھرىمانلارنى ۋە ۋاپاسىز دوستلارنى ، پۈرسەتپەرەستلەرنى تېخمۇ چوڭقۇرراق ئېچىپ بېرىدۇ.

سۈكۈنات ـ ئۆز مىللىتىنىڭ ، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەتنىڭ شۇ بىر دەۋردىكى سۈبلىزاتسىيە قۇرۇلمىسى ۋە مەدەنىيەت سەۋىيىسىنى ، ئۇنىڭ ئۇتۇق ۋە

زەئىپلىكلىرىنى ئەستايىدىل ئويلىنىشتىمۇ مۇھىم تەپەككۇر سەكلىدىن ئىبارەت . ۋاھالەنكى ، «تەپەككۇر قىلىدىغان» مىللەتنى يېتىشتۈرۈش بارلىق ھەققىي

تەلىم ـ تەربىيىنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مەقستى ھېسابلىنىدۇ . «ئۆز- ئۆزىگە ماختىنىپ يۈرگەن» مىللەت بىلەن «تەپەككۇر قىلىدىغان» مىللەت بىر ـ بىرىگە ئوخشمايدىغان

تارىخىي ئىستىقبالغا يۈزلەنگەن مىللەتتۇر ، خالاس .

سۈكۈنات ـ شەخسنىڭ ھاياتىدا كۆپ قېتىم دۇچ كېلىدىغان روھى ھالەت بولۇپ ، ئۇ ئۆز مەزمۇنى ، پىكىر قىلىش ئۇسۇلىنىڭ ساپاسى ، يەكۈن ۋە تەدبىرلىرىنىڭ

ئاقىلانىلىكى بىلەن بۇرۇلۇش ھاسىل قىلىدۇ.

سۈكۈنات ـ ئۈمىدۋار ، تىراق كۆرەر ، قەيسەر قەلبىنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى ئاڭقىرىش ، ئۆز ـ ئۆزىنى كۈچەيتىش ۋە ئۆز ـ ئۆزىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش يولىدىكى « مىراج » دىدۇر.

بۇ «مىراج» دا ئۇ رىئاللىق بىلەن تويۇنغان تەپەككۇر بىلەن ئۇچرىشىدۇ ! ئەگەر قورقۇش كەلسە تەلۋىلەرچە لاپخورلۇق قىلغان دۆشمەندىن ئەمەس ، زەئىپلەرچە سۈكۈنات

قىلىۋاتقان رەقىبىدىن قورقۇش لازىم .

- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

تەبەسسۇم

تەبەسسۇم ، ئۇ ، تاۋار ئەمەس ، ئالدى ـ ساتتى قىلىدىغان ياكى پۇل ئورنىدا بانكىغا قويۇپ ساقلايدىغان.

تەبەسسۇم ، ئۇ ، مۇغەمبەر كۆلكە ۋە خۇشامەت ھېچبىيشى ئەمەس ، ناپاك نىيەتنى بېزەپ جۇلالاندۇرغان ۋە

بىر پاشكا ئالىي ماركىلىق تاماكىدەك يانچۇققا سېلىپ يۈرىدىغان.

تەبەسسۇم ـ ئىنسان قەلبىنىڭ سىرتلاشقان نادىر گۈل ـ چېچىكى ، ئىنسانىي ھېسياتنىڭ خۇشبۇيى ئىپار ـ

ئەنبىرى . تۇغۇت ئازابىدا پەرياد چەككەن ئانا ، دۇنياغا كۆز ئاچقان بوۋىقنىڭ تۇنجى يىغا ئاۋازىنى ئاڭلىغاندا تەبەسسۇم قىلىدۇ ،

مەيلى ئۆز ياكى ئۆزگە پەرزەنتنىڭ تۇنجى قېتىم تايتاڭلاپ ماڭغىنىنى كۆرگەن كىشى تەبەسسۇم

قىلدۇ . ئۇ پاك
ھېسداشلىق روھنىڭ ئىقتىدارى ، تەلپۈنىشى ۋە جۇلاسى سۈپىتىدە ئىنسان گۈزەللىكىنىڭ بىباھا
ئەڭگۈشترى بولۇپ
مەيدانغا كىلىدۇ.
تەبەسسۇم ـ ھۆرمەت ۋە ئىپتىخار يالدامىسى تەرىزىدە كىشىلىك مۇناسىۋەتتە چىقنايدىغان
مەرۋايىت . بىز
مىھمانلىرىمىزنى تەبەسسۇم بىلەن كۈتىۋالىمىز . ئۇسۇل ـ تانسلاردا ھۆرمەت ۋە زوق تەبەسسۇملىرى
تەبەسسۇملىرى
ئىپادىلەيمىز . تەبەسسۇم ئۆزىنىڭ پاكلىقىنى پەقەت ئۆز ھېسياتىنىڭ چىنلىقى بىلەنلا
گەۋدىلەندۈرەلىشى مۇمكىن.
ئىككى ئىش ئېسىمدە . 1950ـ يىلى يازدا مەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بىر قانچە ۋىلايەت
ئوقۇغۇچىلىرىغا ۋەكىل بولۇپ
ئۈرۈمچىگە كەلگىنىمدە ئۈچ ۋىلايەتتىن تېيپچان ئېلىيوف قاتارلىق بىرقىسىم ياشلار ۋە ئوقۇغۇچىلار
ۋەكىللىرى بىزنى قىزغىن
كۈتىۋالدى . ئۈرۈمچى ۋە شىئەندە تېيپچان ئېلىيوف بىر قانچە قىتىم تەبەسسۇم قۇچقان ئىللىق
چىراي ۋە مىھرىبان سۆزلەر
بىلەن پاراڭلاشتى . بۇ ، ئۇنىڭ ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى دەۋرىدە يولى ئېتىلگەن ۋە ئازاب ئىچىدە
ئېغىرىغان جەنۇبىي شىنجاڭ
خەلقىگە بولغان چوڭقۇر ھېسداشلىقى ئۆملۈك ئارزۇسىنىڭ بەھرىمەنلىك ئۇچقۇنلىرىدىن بىرى
ئىدى .
1988ـ يىلى ئاخىرقى تىنقىلىرىنى تىنىۋاتقان شائىر ئابدۇكېرىم خوجايېفنى يوقلاپ كىسەلخانىغا
چىقتىم . خوجايېف
كارۋىتىدىن ئايرىمچە قوزغىلىپ ئولتۇرۇپ ئاجىزلاپ كەتكەن ئاۋازى بىلەن :مەن باشقىلار تاقاپ
قويغان رەڭلىك كۆزەينەك بىلەن
سىزگە يىگىرمە يىل خاتا قارىدىم . ئىككى ـ ئۈچ يىل بولدى ، بۇ كۆزەينەكنى چۆرىۋىتىپ قارىسام
سىز ... ئۇ ھاياجان ۋە مەردانە
سۆزلىرىنى ئېيتىپ كۆكسىدىن بىر ئېغىر تاشنى ئېلىۋەتكەندەك يېنىكلەپ تەبەسسۇم قىلدى . بۇ
تەبەسسۇم ئۇنىڭ كۆزىدىمۇ ،
سۆزىدىمۇ بەرىق ئۇرۇپ تۇراتتى . مەن ئىختىيارسىز كۆزۈمگە ياش ئالدىم . ئۆلۈم بۇ ئىككى
ئەزىمەت شائىرنىڭ تەبەسسۇمنى

ئاخىرلاشتۇرغان بولسىمۇ ، ئۇلارنى ئەسلىگەندە ، يازغاندا ، ئەسەرلىرىنى ئوقۇغاندا قايتا پەيدا بولىدىغان ھالال تەبەسسۇم دولقۇنلىرىنى

ئاخىرلاشتۇرالىغىنى يوق.

تەبەسسۇم ـ تەلمۈرگەن كۆڭۈل بۇلبۇلى ئۇچراشقان گۈل جىلۋىسى ، تەلپۈنگەن يۈرەك كېپىنىكى

ئېرىشكەن گۈل شىرنىسى.

ئۇ ، ئىنسانلىنىڭ يوقاتقان ۋە ئىزدەپ يۈرگەن ئۆز قەلبى ، ئۆزمەھبۇبى ، ئۆز مەبۇدى . مەن يىگىرمە

ئىككى يىلغا سوزۇلغان

تەبەسسۇمسىز دۇنيا ئازابلىرى بىلەن ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى كېيىنكى چەمەندازلىقنى سىلىشتۇرغىنىمدا تەبەسسۇم ئىنسانلىنىڭ

تاشقى ھېسياتى ، ئىجتىمائىي ھاياتدىكىبەختى ئىكەنلىكىنى سېزىمەن.

تەبەسسۇم ـ ئىجتىمائىي مۇھەببەت ، ئۆزى بىلەن ئۆزگىنىڭ قەلبىنى بىر رىشتىدە

سۈيۈندۈرگەن . تەبەسسۇم ـ ئالىي

خەيرىخاھلىق ، ئۆزى بىلەن ئۆزگىنىڭ ھېس ـ تۇيغۇسى ، زوق ـ ئىپتىخارى ، رىغبەت ۋە ھۆرمىتىنى

بىر ئوبرازغا مۇجەسسەم قىلغان.

تەبەسسۇملۇك تۇرمۇش بەختلىك ، تەبەسسۇملۇك ئائىلە ئىناق ئائىلە . ئويلايمەنكى ، تەبەسسۇم

پەقەت ئائىلە سىرتىدىكىلەرگە

قارتىلغان قىزىل سىرلانغان دەرۋازا ياكى توز شەكلى چېكىلگەن پەردە بولمىسا كېرەك . ئائىلىدە ئەر

ـ ئايال تاكى ئۆمرىنىڭ

ئاخىرغىچە تەبەسسۇمگە مۇھتاج . تەبەسسۇمسىز مۇھەت كېسەلچان مۇھىت . ئۇنىڭ خىزمىتى تېز

قېرىتىش تېز ئۆلتۈرۈشتىن

ئىبارەت . «گۈلنى سىرتتقا، تىكىننى ئائىلە ئىچىگە» بەختسىز ئائىلىلەر يوقىتىۋاتقان تەبەسسۇم

گۆھىرىنى تۆمەنلەپ پۇل ياكى

زىبۇ ـ زىننەت بۇيۇملىرى بىلەن قايتا تېپىۋېلىش مۇمكىن ئەمەس . بۇنداق تەببەسسۇم مۇھتى

بولمىغان ئائىلىدە ئاتالمىش

»تەقۋايىلىق» ، ئەدىپنى بىرىش ، ۋايساش ۋە ئاقىۋەتتە پەرزەنتلىرىنىڭ توك ـ قوپال ، كۆكەرمە ،

ھەتتا ئاتا ـ ئانىنى سىلكىشلىشى

ھۆكۈمران مۇھىت بولۇپ قالىدۇ . «يازغا بۇلبۇل ، قىشقا توك قاغا »، مانا بۇ ئىككى خىل ئائىلە

مۇھىتىنىڭ يارشقى!

تەبەسسۇم ـ رىقابەتكە تولغان دۇنيادا ئەڭ پاك ، ئەڭ ئىزگۈ ئىنسانىي ئاڭ ـ پىكىر ، ھېس ۋە

ھېسداشلىقنىڭ مەشئىلى.

ئۇ ئوكياندىكى ماياك ، دانكو قولىدىكى يالقۇنلۇق يۈرەكتەك ئىنسان ئەۋلادىنى ئۈمىدلەندۈرۈپ ، ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدۇ . ئۇنىڭ

لەۋھىسى : «سەن ھامان ئىنسان «! دېگەندىن ئىبارەت . دەرھەقىقەت ، ئىنسان ھامان ئىنسان ، ئۇ ئۇنچە جاۋاھىرلار غارىغا

ئىگە بولغىنىدىمۇ ، دۇلدۇل تۇلپارغا مىنگەندىمۇ ، ياپراقسىز يالغۇز دەرەخ تۈۋىدە ھەسرەتلىنىۋاتقىنىدىمۇ ئۆزىنىڭ ئىنسانلىقىنى

ئۇنتۇماسلىقى كېرەك . ئۈمىدسىزلىك مۇز دەرياسىغا تەۋەككۇل قىلغان ئادەم «ئىنسان» ئىبارىسىنى تاكى ھاياجانلانغىچە تەكرارلىسا ،

ئۈمىد ۋە جاسارەت ساھىلىغا قايتىشى مۇمكىن . ئۇنى كۈتىۋالىدىغان تىنجى مەلىكە باشقا نەرسە ئەمەس ، يەنىلا ھېلىقى ئالتۇن

چىراغ - تەبەسسۇمدىن ئىبارەت . پىتنە - ئىغۋا كۆلكىلىرى ، قەستۇ - كۈنەملىك ھېجىيىشلىرى ، مۇغەممەرلىك نېزىقاشلىرىغا

كەلگەندە شۇنى ئېيتىش كېرەككى ، ھەققى ئىنسانىي قەدىر - قىممەتنى خارلىغۇچىلارنىڭ ئەڭ ئاخىرقى تاپاۋىتى تارىخنىڭ ئاچچىق

مەسخىرىسىدىن باشقا نەرسە ئەمەس . تارىخ ئىنسانىيەتنى يارىتىپ ، تاكامۇللاشتۇرۇپ كەلمەكتە . بۇ ئۇلۇغۋار ئانا بۈركۈت چۈجە

ئوغرىلىغۇچىلارنى كەچۈرمەيدۇ . ئىنسانىيەت بەخت - سائادىتىنى ھۆددە ئالغان تارىخ دولقۇنلار يىرىپ ئىلگىرلەيدۇ . تەبەسسۇم

ئۇنىڭ مىلودىيىسى!

- ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

1990- يىل 12- ئاينىڭ 12 كۈنى ، ئۈرۈمچى

سېپەك يولىدىن ئۇيغۇر مەدەنىيتى ئەڭگۈشتىرىنى قايتا تېپىۋېلىش

1. كەلگۈسىگە يۈزلەنگەن دۇنيا ۋە زامانىۋى ئەقىل

»غايە رېئاللىققا مۆكۈنگەن بولىدۇ ،... غايە رېئاللىقنىڭ كۆچۈرمىسى ئەمەس ، بەلكى ئەقىل بىلەن كۆرۈلىدىغان ، تەسەۋۋۇر بىلەن تەقلىد قىلىنىدىغان مەلۇم نەرسىنىڭ مۇمكىنلىكى«.

-

بىلىنىسكى

ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى بىلەن پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ بۈگۈنكى سەۋىيىسى ئىنسانىيەت تارىخى ئىككى

مىڭ يىل ئىچىدە ئېرىشكەن ھەممە مەدەنىيەت سەمەرىلىرىنىڭ جەمئىيتىدىن ئېشىپ كەتتى . مەدەنىيەت

ئىنسانىيەتنىڭ) سىۋىلىزاتسىيە) - جەمئىيەت ۋە ئىچكى مۇناسىۋەتلىرى ئۈستىدىكى ئالى ۋە تىزگىنلەش ئىقتىدارى

ساھەسىدە يېڭى بۆرلۈش دەۋرىنىڭ مۇقەرەرلىكلىرىنى پەيدا قىلدى . ئىنسانىيەت تەبىئەت - زېمىن ۋە ئالەم

سەھنىسىدە ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ قالماستىن ، يەنە ئۆز - ئۆزىنى بىلىش ، تىزگىنلەش ، ئىنسانىيەتنىڭ ھەر

قايسى تۈركۈملىرى - دۆلەت ، رايون ، مىللەتلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتلەرنى ئاقىلانە ، گارمونىك يېڭى رېلىسىغا كىرگۈزۈش

جەھەتتىمۇ ئۆز مۇمكىنلىكلىرىنى رېئاللاشتۇرۇشقا يۈزلەندى . ئىلىم - پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرىنى مۇھىتنى بۇلغاش ،

دۈشمەنلىكنى كۈچەيتىش ، ھەرنىي ئەسلەھەلەر مۇسابىقىلىرىنى ئاشۇرۇش ، ئۇرۇش ۋە ئىجتىمائىي ئاپەتلەرگە

ھېرىسمەنلىك قىلىش قاتارلىقلارغا قارىتىش ، قىسقىسى مەدەنىيەت) كۇلتۇر) بىلەن مەرىپەت تېخنىكا بىلەن ئاقىلانە

ئالى ئارىسىدىكى كەسكىن زىددىيەتلەر ئورنىغا ئۇلار ئارىسىدىكى يېڭىچە تەپەككۇر ۋە راتسىئونال مەرىئوئەتنى يېتەكچى

قىلغان گرمونىك بىردەكلىكنى دەسسىتىش تارىخنىڭ ماھىيەتلىك جەريانىغا ئايلانماقتا .

شۇنى ئايرىم كۆرسىتىش ھاجەتكى ، بۈگۈنكى تارىخ ئادىتتىكى كالېندار تەرتىپى بويىچە 19- ئەسىرنىڭ 20- ئەسىرگە

ئالمىشىشىدىن ئىبارەت مىقدار قىممىتىنى كۆرسىتىش بىلەن ئەمەس ، شۇنىڭدەك ، پەن - تېخنىكا تەرەققىياتىنىڭ يېڭى

تېزلىكى ئاساسىدا ئۇچۇر ئىلمى ۋە پەن - تېخنىكىنىڭ سىستېمىلىرى ۋە قۇرۇلمىلىرى ساھەسىدىكى كۆنتەرتىپلەر قىممىتىنى

كۆرستىش بىلەنمۇ ئەمەس ، مۇھىمى ، پۈتۈن پەن - مەدەنىيەت ۋاستىلىرىنىڭ سۈبىكتىپ مەقستى

بولغان ئىنسانىيەتنىڭ
ئاقىلانە ـ مەرىپەتتىن ئىبارەت يېڭى سۈپەتتىكى تاكامۇللىنىش دەرىجىسى بويىچە ئىزاھلىنىشى
لازىم ، تارىخ پەن ـ تېخنىكا
ۋاستىلىرىنى ئىشقا سىلىپ ياتلاشقان ئىنساننى تىخمۇ ياتلاشتۇرۇش ، ئۇنىڭ بەختسىزلىك سەۋەبلىرى
ۋە شارائىتىنى تېخمۇ
ئېغىرلاشتۇرۇش ، ئىجتىمائىي ۋە روھى پاجىئەلەرنى پەن تېئنىكا ۋاستىلىرى ۋە ئەسەبىي تەنتەك
ۋەھىملەر بىلەن تېخمۇ
كۈچەيتىش ، مەدەنىيەت ئېرىشكەن تېخمۇ ئېلېكترونلۇق ۋە ئىنفورماتسىيىلىك « گۆرزە » ۋە «
سېھرىي ئالخىميە » لەر
ئارقىلىق مىنسانىيەتنىڭ ئەقىل ۋە قەلبىنى تېخمۇ دەپسەندە قىلىشقا خاتىمە بېرىدىغان مىسلىسىز
زور ئەقىل ـ ئاڭ
ئويغىنىشىنىڭ مۇقەددىمىسىنى باشلىدى . مانا بۇ ھازىرقى زامان تەرەققىياتىنىڭ تارىخى ماھىيىتى ،
تارىخى خاراكتېرىستىكىسى!
بىز كەلگۈسگە يۈزلەنگەن دۇنيا دېگەندە دەل مۇشۇ ماھىيەت دەل مۇشۇ خاراكتېرىستىكىنى نەزەردە
تۇتىمىز.
زامانىۋىي ئەقىل دېگەندە ئىككى قاتلاملىق مەنىنى ئاڭقىرالايمىز . بىرىنچىسى ، زامانىۋى
ئەقىل ـ زامانىۋى ئاڭ بولۇپ ،
ئاڭنىڭ ھازىرقى زامان شەكلىنى نەزەردە تۇتىمىز . بۇ رېئاللىقنىڭ ھازىرقى زامان ئىنسانىيىتى
مېڭىسىدىكى ئىنكاسى ،
زامانغا لايىق ھەرخىل ئاڭ شەكىللىرى ۋە سەۋىيىسىنى كۆرسىتىدۇ . ئىككىنچىسى ، ھازىرقى
مەرىپەتكە خاس ئاقىلانە
)راتسىئونال) تەپەككۇر باسقۇچىنى كۆرسىتىدۇ . بۇ دېگەنلىك مەلۇم ئەسىردىن ئىبارەت ئەسىر
خاراكتېرلىك ، كالېندار
خاراكتېرلىك ئاڭ شەكلىدىن پەرقلىق بولغان پۈتكۈل تارىخىي خاراكتېرلىك ، سۈپەت خاراكتېرلىك ،
ئىنساننىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى
قايتا تېپىۋېلىشى خاراكتېرلىك ئەقىل دېگەنلىكتۇر . بىز تۆۋەندە شۇ مەنىدىكى زامانىۋىي ئەقىل
توغرىسىدا توختىلىمىز.
ھازىرقى زامان ئەقلىي مەدەنىيەت بىلەن مەرىپەتنىڭ ، جۇزئىي ئىنسان گۇرۇھى بىلەن پۈتكۈل
ئىنسانىيەتنىڭ ، مەقسەت
بىلەن ۋاستىنىڭ ، ئۆتمۈش بىلەن كەلگۈسنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا ھەل قىلىشقا يۈزلەنگەن ئاڭدىن

ئىبارەت . ئۇ ئىنسانىيەتنىڭ

تاكامۇللىنىش يولىدىكى غايەت زور قەدەم.

هازىرقى زامان ئەقلى تەرەققىي قىلغان مەملىكەتلەر بولسۇن ، تەرەققىي قىلىۋاتقان مەملىكەتلەر بولسۇن ، هازىرقى زامان سەۋىيىسىدىن

تولىمۇ يىراقتا قالغان مىللەتلەر بولسۇن ئۇلارنىڭ رېئال تۇرمۇشى ۋە كەلگۈسىگە ئېتىلىشلىرىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسەتمەكتە ، تارىختا

بولۇپ ئۆتكەن مىللىي ئويغىنىش ، مەدەنىيەت ئويغىنىشى ، مەرىپەتچىلىك دەۋرى ، پەن - تېخنىكا ئىنقىلابلىرىدىن پەرقلىق هالدا هازىرقى

ئىدېئولوگىيىلىك ئىنقىلابىي ئويغىنىش ئۇچۇر دەۋرىگە خاس ئالەمشۇمۇل ، پۈتكۈل ئىنسانىيەت خاراكتېرى ئالغان . ئۇ هەم مەھەللىۋى

ئالاھىدىلىكلەرگە ئىگە ، هەم مەھەللىۋى چەكلىمىلەر بىلەن چەكلەنمىگەن . هەرقانداق تەرەققىيپەرۋەر ، هەرقانداق ئىلىم - مەدەنىيەتپەرۋەر ،

هەرقانداق ۋەتەنپەرۋەر ۋە ئىنسانپەرۋەر زامانىۋى ئاڭ ئويغىنىشىغا يېتەرلىك پائالىيەتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىشى كېرەك . ئۇنداق بولمىغاندا

ئۇ هازىرقى زامان تارىخىنىڭ تۈپ يۆنىلىش ئۇرغىلىرىدىن ئايرىلىپ قالغان ، دەۋر ئېقىمىدىن ئارقىدا قالغان بولىدۇ . بۇ ئەستايىدىل ئويلىنىشقا

تېگىشلىك تۈپ مەسىلە ، تارىختا هەر قېتىملىق ئاڭ ئىنقىلابى ۋە مەدەنىيەت ئويغىنىشلىرىغا قارشى مەيدانىدا تۇرغانلىقلىرى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ

تارىخى خاراكتېرىسكىسىغا مۇتەئەسسىپلىك ئالامەتلىرىنى مۇقۇملاشتۇرىۋالغان مەشھۇر نوپۇز ئىگىلىرى بولۇپ ئۆتكەن . بۇ ئۇلارنىڭ بىلىملىرىنىڭ

ئەينى زامان سەۋىيىسىدىن كەملىكى تۈپەيلى ئەمەس ، بەلكى ئەقىل - پاراسەت ۋە ئالدى كۆرۈش ، تەپەككۇر ئىقتىدارىنىڭ كەملىكى ،

قاتماللىقى سەۋەبىدىن شۇنداق بولغان . قەدىمكى كۇسەن بۇددا مۇتەپەككۇرى كومراجىۋا بۇددىزمدا هىنايانا مەززىپىدىن ماهايانا مەززىپىگە بۇرالغاندا ،

ئۇنىڭ ئۇئۇسەندىكى ئۇستازى بوتۇشما نامىلىق مەشھۇر ئالىم قارشى چىققان ، كومراجىۋانىڭ كەشمىردىكى هىنايانا بويىچە تەلىم بەرگەن ئۇستازى

پانتودادۇ كۇسەنگە كېلىپ ئۆز ئوقۇغۇچىسىنىڭ تەسىرىدە ماهايانا قاراشلىرىنى قوبۇل قىلىپ ، بۇددا ئىسلاھاتىغا قاتنىشىپ زور شۆهرەت قازانغان.

بۇ ئۇنىڭ ئاقىلانىلىقىنى كۆرسەتكەن . چۈنكى « بىلىم بولغانلىق ئەقىللىق بولغانلىق ئەمەس» (گراكلىت) . « كىشكەر ئۆزىنى قەدىرلىشى ،

ئۆزىنىڭ ئەڭ يۈكسەك نەرسىگە مۇناسىپ ئىكەنلىكىنى بىلىشى لازىم » (گىگېل. (

2.   يىپەك يولى ۋە ئۇنىڭ قايتا جانلىنىشى

» بىزنىڭ مەنپەئەتلىرىمىز ھەمراھلىرىمىزنىڭ مەنپەئەتلىرىدىن ئايرىپ تاشلايدىغان ئەخلاق ساختا ۋە مەنىسىز ئەخلاقتۇر «.

- گولباخ

» يىپەك يولى» ئىبارىسى بۈگۈنكى كۈندە ئەڭ يۇقىرى ۋە ئەڭ كەڭ مەنىدە ئىنسانىيەتنىڭ شەرقى ۋە غەربىي قىسىملىرى

بىر - بىرى بىلەن قوشۇلغان ، ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەش تارىخىدا ئالاھىدە بىر قاتلام بىلىش ۋە مەدەنىيەت بەرپا

قىلغان ئەڭ زور قۇرۇلۇق بەلۋېغى مەنىسىدە مۇجەسسەم ئىبارە بولۇپ قوللىنىلماقتا . ئۇ ئىلگىرىكى «ئاتلىقلار مەدەنىيتى» يولى ،

»ياۋرو - ئاسىيا مىللەتلەر كۆچۈش يولى» ، «قەدىمكى كارۋان يولى» ، «ئۇيغۇر - سوغدى يولى» دېيەئەن مەنىدىكى قىممەت

كاتىگورىيىسىدىن ئېشىپ كەتتى ، يىپەك يولى ھەققەتەن يىپەك يولنى تۇتاشتۇردى . يىپەك يولىغا خاس سىنكىرىتىك

مەدىنىيەت ئالامەتلىرىنى شەكىللەندۈردى ، يىپەك يولى مەركىزى قىسمى رايونلىرىنى ، بولۇپمۇ شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا

بىلەن ئۇنىڭغا ئالاقدار مۇغۇل - قىپچاق دالالىرىنى دۇنياۋى ئالاقىگە ئېلىپ كىردى . يىپەك يولى ئوتتۇرا - مەركىزى ئاسىيا

كۆچمە چارۋىچىلىرى ئارىسىدىكى بىرقەدەر ئالدىغا كەتكەن ئۇيغۇر قەبىلىلىرىنىڭ ئولتۇراقلىشىشى ، بوستان ، شەھەر - قەلئە

ھاياتىغا كىرىشى ، خەلقئارا سودىغا قەدەم قويۇشى ئارىئان تۈركىي خەلقلەر ئارىسىدا يازما مەدەنىيەت ، كلاسسىك ئەدەبىيات

ۋە كلاسسىك مۇقامچىلىقتا ، جۈملىدىن ئەلقئارا تەرجىمە شەرھچىلىكتە ئالدىغا كېتىشكە سالماقلىق تەسىر كۆرسەتتى.

ئۇيغۇرلار تەسىرىدە ئوتتۇرا ۋە مەركىزى ئاسىيادىكى باشقا خەلقلەر مىڭلىغان يىللار مابەينىدە تەدرىجى يوسۇندا ئۇلارىبىسپ

ئۆتكەن مەدەنىيەت باسقۇچلىرىغا قەدەم قويۇشقا باشلىدى . بۇ ئاددىي ساۋات بولۇپ قالغان

تارىخىي پاكىتتىن ئىبارەت.

يىپەك يولى تاۋار ئىگىلىكى بويىچە شەرق ۋە غەرب ئارىسىدىكى ئەڭ چوڭ قانال سۈپىتىدە
ئەڭ كەم دېگەندىمۇ ئىسكەندەرنىڭ

شەرققە يۈرۈشى . جاڭ چيەننىڭ غەربىي دىيارغا كېلىشىدىن تاكى ماركاپولونىڭ جۇڭگوغا قىلغان
سەپىرىگىچە 17 ئەسىردىن ئارتۇق

داۋام قىلدى . دېڭىز - ئوكيان قاتنىشىنىڭ راۋاجلىنىشى ، جۇغراپىيىلىك كەشپىياتلار ، ياۋروپا
مەدەنىيەت ئويغىنىشى بىلەن تەدرىجىي

چوڭ قۇرۇقلۇق قاتنىشى مەھەلىۋىي تۈسكە ، بېكىنمىلىك ھالەتكە كىرىپ قالدى . نەتىجىدە يىپەك
يولى خارابىلىققا ، تارىخىي ئۆتمۈشنىڭ

ئەسلىمىلىرىدىن بىرىگە ئايلىنىپ قالدى.

يىپەك يولىنىڭ گۈللىنىش ۋە خارابىلىنىش تارىخى بىزگە بىرقاتار قىممەتلىك ھەقىقەتلەرنى ئېچىپ
بېرىدۇ . ئۇنىڭ ئەڭ مۇھىمى يىپەك

يولى ئالاقىلىرى ئېچىۋېتىشنىڭ بىكىنمىلىككە زىت ھالدا شىنجاڭ جەمئىيىتى تەقدىرىگە بىۋاسىتە ،
بىرقانچە تىل - يېزىق ، بىر قانچە دىنىي

مەدەنىيەت بىر قانچە مەدەنىيەت تىپلىرىنىڭ ئۆز - ئارا ئۇچرىشىپ ، سىڭىشىپ ، ئاجايىپ
بۇددىزىم كېمىر سەنئىتى ، چالغۇ - مۇزىكىلار

مۆجىزىلىرى ، يىپەك يولى تېماتىكىسى ۋە دىتاللىرى بىلەن تويۇندۇرۇلغان كلاسسىك ئەدەبىيات ۋە
تەرجىمەشۇناسلىق مۇۋاپپەقىيەتلىرى ،

ئىلىم - پەن ، شىپاگەرلىك ، بىناكارلىق ، نەققاشلىق ئۇتۇقلىرى يىپەك يولى راۋان ئېقىمى بىلەن
مەھەللىۋى مۇنبەت تۇپراق ئاساسىدا مەيدانغا

كەلگەن ئالەمگە مەشھۇر بولغان ئۇيغۇر(جۈملىدىن ئۇيغۇرلاشقان سوغدى ، توققۇز چاۋۇپ)
سودىگەرلىرى يىپەك يولىنى ئېچىش ، يىپەك يولى

گۈل - چېچەكلىرىنى سۇغىرىش ، يىپەك يولى شەھەر - راباتلىرىنى ئاۋاتلاشتۇرۇشتا دېئىمىي باغۋەنلىك
خىزمىتىنى كۆرسەتكەن . ئۇلارسىز

پادىشاھ - سەركەردىلەر ، راھىب - ساياھەتچىلەرنىڭ ناگان - ناگاندىكى سەپەرلىرى مۇنداق
زېمىن ئۈستىدىكى «سامانيولى» نى دائىمىي راۋان

ھالەتكە كەلتۈرەلمىگەن بولاتتى . تاۋار مەنپەئەتلىرى مەدەنىيەت ئېقىمىنى ئۆركەشكە كەلتۈرۈپ
تۇرىدىغان يالقۇنلۇق قۇدرەت سۈپىتىدە يىپەك

يولىغا ھايات بېغىشلىغانلىقى سىر ئەمەس.

شىنجاڭلىقلار ، ئالدى بىلەن ئۇيغۇرلار بېكىنمىلىك ئاسارىتىدە ھەتتا يىپەك يولىنىڭ مىڭلىغان

يىللارنى ئاتلاپ گۈللەنگەن ئاۋات مەنزىرىسىنى ئۇنتۇپ كەتكەن . ئۆزىنىڭ ئاجايىپ مەدەنىيەت ئىختىرا قىلىش ئىقتىدارى بىلەن ياراتقان شانلىق تۆھپىلىرىنى ئۇنتۇپ كەتكەن ، ئىقتىسادىي تۇرغۇنلۇق ، نامراتلىق ، مەنىۋىي نادانلىق ، خۇراپاتلىق ، روھىي كىسالللىكلەر ئىچىگە تېرەن چۆكۈپ قالغان . بۇ ھالەت گويا ئەلمىساقتىن شۇنداق دېگەندەك ئۆزىنى بىلمەسلىك دەرىجىسىگە يەتكەن . يىپەك يولى گۈللەنگەن دەۋرگە سېلىشتۇرغاندا ئۇيغۇرلار ياتلىشىپ كەتكەن . قەدىمكى گرېك ـ رىم ۋە قەندىھار مەدەنىيەتلىرى بىلەن ھۆسىن تالاشقان شىنجاڭ مەدەنىيىتى خارابىلىرى ئۇنىڭ ئېچىنىشلىق ئىپادىلىرىدىن بىرى.

ئىشلەپچىقىرىش ئۆزئۆچلىرىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتى ، پەن ـ تېخنىكا ، تاۋار ـ قاتناش ، مەدەنىيەت ـ مەرىپەتنىڭ يېڭى يۈزلىنىشى »يىپەك يولىنى قايتا ئېچىش« شۇئارىنى بارلىققا كەلتۈردى . ئامېرىكا ـ ياپونىيە مالىيە گۇرۇھلىرى يىپەك يولى بويىلاپ دۇنياۋى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول قۇرۇشنى پىلانلىدى . ئەمدى ئىنسانىيەت ئۇچۇن ئۆز دىققەت نەزىرىنى يېڭى ئېچىلغان ئامېرىكا ۋە ئاۋستىرالىيە قىتئەلىرىگە مەركەزلەشتۈرۈش ، دېڭىز ـ ئوكيان قاتنىشىنى قۇرۇقلۇق قاتنىشىدىن قۇلاي كۆرۈش دەۋرى ئۆتۈپ كەتتى . ئىنسانىيەت زېمىنى ، ئۇنىڭ ئاتموسفىرا بوشلۇقى ، دېڭىز ـ ئوكيانلىرى ، تاغ ـ داۋانلىرىنى ئومۇميۈزلۈك بوسۇندۇرۇش دەۋرىگە كىرىپ كەلدى.

يىپەك يولى قايتا جانلىنىش دەۋرىگە قەدەم قويدى . بۇ ھال يىپەك يولى ھەققىدە ئەقلىي ـ تارىخىي قاراشنى تىكلەپ ، مىللىتىمىز يۈزلىنىۋاتقان يېڭى گۈللىنىش ئىستىقبالىنى ئالدىن كۆرۈپ ، رىقابەتكە تولغان ، تۈرلۈك مەدەنىيەت ۋە تەپەككۇر تىپلىرى ئۆز ـ ئارا سۈركىلىشىۋاتقان بۈگۈنكى دەۋردە مۇنەۋۋەر ئەنئەنە ۋە ھاياتى ئىقتىدارىمىزنى جارى قىلىپ ، يېڭى قىياپەت بىلەن دۇنياغا يۈزلىنىشىمىزنى تەلەپ قىلىدۇ .

ـ ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

ئىنسان ــ ئۇچۇر سۇبيېكتى ئىقتىدارىغا ئىگە ئىجتىمائىي ھايۋان . ئۇ ، ئوزۇقلىنىش ۋە بىخەتەرلىك ئۇچۇرىغىلا ئەمەس ، يەنە زامان ، ماكان خاراكتېرلىك تامغىلىق ئۇچۇر ئىقتىدارىغا ئىگە .

كىتاب ــ يۈكسەك ئۇچۇر ۋە مۇقەددەس تامغىدىن ئىبارەت . ئىنسانىيەت يازما تارىخ ۋە كىتاب

سەھىپىلىرىگە بىلىش ۋە ئىپادىلەش جەۋھەرلىرىنى يېزىق ئارقىلىق قالدۇرۇشتىن ئىلگىرى ئۆز تۇرمۇشى ، ئالەم قاراشلىرى ۋە روھىيەت ئۆركەشلىرىنى قىيا تاشلارغا ، قورچاق ياكى تاش ـ سۆڭەك ، برونزا بۇيۇملىرىغا ، كاھىش قاچىلارغا ھەر خىل قىياپەتلىك ياكى سىمۋوللۇق رەسىم ، تامغا ـ بەلگىلەر بىلەن چېكىشكەن ، ماقال ـ تەمسىل ، ئەپسانە ـ رىۋايەت ، مەسەل ـ چۆچەك ، ناخشا ـ قوشاق شەكلىدە ئەقىل دەستۇرلىرى ئۆزۈشكەن . مانا بۇلار كىتاب شەكلىگە كىرمىگەن >> كىتاب <<تىن ئىبارەت .

ھازىرغىچە يېزىق شەكلىدىكى ئەڭ قەدىمكى كىتاب ـ ئىككى دەريا ـ دەجلە ۋە فرات ئارىلىقىغا كۆچۈپ كەلگەن خەلقلەرنىڭ مىلادىدىن ئۈچ مىڭ يىللار ئىلگىرىكى لايدىن بىنا ۋە قەسرلەر ياسىغاندا لاي تاختىلارغا يېزىلغان >> پايتەخت قۇرغۇچى گىلگامىش << داستانىدىن ئىبارەت . بۇ تۈنجى ئۇچلۇق تاياقچە ـ قەلەم بىلەن لاي تاختىلارغا يېزىلغان >> كىتاب<< تىن باشقا ، يەنە مىلادىدىن 18 ئەسىر ئىلگىرى مىخ يېزىق بىلەن يېزىلغان >> كىتاب << بابىل شاھى ھامۇرابىنىڭ 282 ماددىلىق قانۇن دەستۇرى ھېسابلىنىدۇ .

قەغەزنىڭ ئىختىرا قىلىنىشىغىچە تېرە ۋە مەخسۇس تەييارلانغان تاختا ـ تارىشلار كىتابچىلىقنىڭ ئاساسىي ۋاستىسى بولغان . قەغەزنىڭ ئىختىرا قىلىنىشى كىتابچىلىق تارىخىدا ئىنقىلاب خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش پەيدا قىلدى . شۇندىن باشلاپ خانلىق سارايلاردا مەخسۇس مىرزاخانىلار قۇرۇلۇپ ، ئەسەرلەر قەلەم بىلەن كۆچۈرۈلىدىغان بولدى . كېيىنچە ، ياغاچقا خەت ئويۇش ئارقىلىق كىتاب ـ رىسالىلەرنىڭ نۇسخىسىنى كۆپەيتىش ، ئارقىدىنلا تاش مەتبەئە كەشىپ قىلىندى . مىخ مەتبەئە ھازىرقى زامان كىتابچىلىقنى رەسمىي نەشرىيات كىتابچىلىقىغا ئايلاندۇردى . كېيىنچە مىخ مەتبەئەچىلىك قوغۇشۇن تاياقچىلىرىغا ئاساسلىنىدىغان بولدى . بۈگۈنكى كۈندە ئېلېكترونلۇق مەتبەئە تېخنىكىسى مەيدانغا كېلىپ كەڭ ئومۇملاشماقتا . مەتبەئەچىلىك تېخنىكىسىنىڭ داۋاملىق راۋاجلىنىشى خۇددى كىنو ۋە تېلېۋىزوردەك جەمئىيەت نەشرىياتچىلىقى بىلەن ئائىلە نەشرىياتچىلىقى بىللە ساقلانغان يېڭى تۈزۈلمىنىڭ يېقىندىلا رېئاللىققا ئايلىنىدىغانلىقىدىن دېرەك بەرمەكتە . بۇ ، ئىنسانىنىڭ ئۇلۇغ ئۇچۇر ئىقتىدارىنىڭ دولقۇنسىمان تەرەققىياتىنى ... تەسىر دائىرىسىنى زامان ۋە ماكان جەھەتتە يېڭى پەللىگە كۆتۈرگۈسى .

ئۇلۇغ روھىيەت خەزىنىسى

كىتاب ـ كەڭ مەنىدە ئىنسانىيەتنىڭ بىلىش تارىخى ۋە ئىنسانىنىڭ تەسەۋۋۇر بوشلۇقىنىڭ سەھىپىلەشكەن شەكلىدىن ئىبارەت . كىتاب ئالدى بىلەن ئىنسان قەلبىدىكى كائىنات . ياخشى كۈتۈپخانا ھەقىقىي مەنىسى بىلەن كائىناتنىڭ جاھاننامە ئەينىكى بولۇپ ، بۇ ئەينەكتە ئۆز

سەرگۈزەشتىلىرىمىزدىن ھالقىغان دۇنياۋىي ماھىيەتلەر جىلۋىلىنىدۇ . ئىنسان كىتاب ئارقىلىقلا پۈتكۈل تارىخنى قىياسىي ھالەتتە باشتىن كەچۈرىدۇ . ئەنگلىيىلىك مۇتەپەككۇر بېكون ئېيتقاندەك >>كىتاب قىممەت باھا يۈكنى ئەجدادتىن ئەۋلادقا يەتكۈزىدىغان كېمە . << كىتاب بىزنى مۇنەۋۋەر مەدەنىيەتنىڭ ئىزاھلىغۇچىسى ، ۋارىسى قىلىدۇ . پۈتۈن ماددىي روزىغارلار ، بىنالار ، بانكىلار ، شەھەر ۋە مەملىكەتلەر ، ھەتتا پۈتۈن سۇرۇك مىللەتلەرمۇ يوقىلىپ كېتىدۇ ، پەقەت كىتاب يوقالمايدۇ . بىز كىتاب شاراپىتىدىن قەدىمكى ئەپسانە - رىۋايەتلەرنى ، خانىدانلىقلار قىسسىلىرىنى ، پەلسەپە جەۋھەرلىرىنى ، ئەدەبىيات - سەنئەت دۇردانىلىرىنى بىلەلەيمىز . ئىنسان ياراتقان مۆجىزىلەر ئىچىدە مەڭگۈلۈك ھاياتقا ئىگە مۆجىزە پەقەت كىتابتۇر . كىتاب ئىنسانىيەت تارىخىنىڭ ئۆلمەس روھى ، ئۇلۇغ تارىخىي سىمالارنىڭ ھەقىقەت يالقۇنلىرىنى تىرىكلىك دەرگاھىدا مەڭگۈ يېلىنجىتىپ تۇرىدىغان مۇقەددەس ئوچاق . ئەگەر كىتاب بولمىغان بولسا ، دۇنيانى مىڭلىغان قۇياشمۇ جاھالەت ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇشى مۇمكىن بولمىغان بولاتتى ! مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا ، پۈتكۈل ئىلىم - پەن ، مەدەنىيەت ۋە تارىخ بىرلا خەزىنىگە ئىگە ، ئۇ بولسىمۇ ئۇلۇغ روھىيەت قەسرى بولغان كىتابتىن ئىبارەت .

كىتاب ــ ھەر بىر شەخسنىڭ مەنىۋى فوندى ۋە ئۇنىڭ كامالەت گۇۋاھنامىسى . قەدىمكى رىم ناتىقى تىستىرون >> كىتابسىز ئۆي ــ جانسىز تەن << دەپ توغرا ئېيتقان . كىتابسىز شەخس مەيلى ئۇ باي ، مىراسخور ياكى ئالتۇن خەزىنە ئىگىسى بولسۇن ، ئۇ بەختسىز ۋە بەختسىزلىكىدىن خەۋەرسىز ناداندۇر ، ئۇ يۈز يىل ياشىسىمۇ ، مەدەنىيەت تارىخىدىن ساۋاتسىز ئۆمرىكۆتە بەندە ھېسابلىنىدۇ .

كىتاب ئۆز ئاشىقىغا چىنلىق ، ياخشىلىق ، گۈزەللىك ۋە ئۇزۇن ئۆمۈر بەخش ئېتىدۇ . نادانىنىڭ بىر ئەسىرلىك ئۆمرى بىلىملىك كىشىنىڭ يېرىم ئەسىرلىك ئۆمرىدىن كۆپ قىسقا ھېسابلىنىدۇ . كىتاب قەلبنى پاكلايدۇ ، ئۇنىڭ ئىنسانغا بېغىشلىغان نۇر - نۇسرىتىنى ھەر قانداق زىننەت بۇيۇملىرىمۇ پەيدا قىلالمايدۇ . ئۇ قەلبنى نۇرلاندۇرۇپ ، كۆزى ۋە سۆزىگە مۇقەددەسلىك نۇرى ئاتا قىلىدۇ . كىتاب ئاشنالىرى خۇددى ئالماستەك يارقىن بولسا ، نادانلىق ئىجىللىرى بەئەينى گۆشىيىپ تۇرغان قارا تاشقا ئوخشايدۇ .

كىتاب ــ مىللەتنىڭ مەدەنىيەت دەرياسى ۋە مەنىۋى قىياپەت مەكتىپى . لابولبى توغرا ئېيتىدۇ >> : تەرەققىياتنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى ھەر بىر مىللەت ئاھالىسىنىڭ ئوقۇۋاتقان كىتابلىرىنىڭ سانى بىلەن ئۆلچىنىدۇ . << نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشنىڭ يولى پۇل تېجەش ئەمەس ، بەلكى نادانلىقتىن قۇتۇلۇش ۋە بۇ يولدا كىتاب بىلەن ھەپىلىشىشتۇر . تارىخ ئىسپاتلىدىكى ، مىللەتلەرنىڭ قەلب بايلىقى بىلەن قول ئىلكىدىكى بايلىق توغرا تاناسىپتۇر >> . ئاۋۋال تائام ، ئاندىن كالام << دېگەن ئەقىدىگە چاپلىشىۋالغان مىللەت گادايلىققا ۋە ئۇنىڭ باش جىنايەتچىسى بولغان نادانلىققا چىن ئەقىدە

باغلىغان مىللەتتۇر . نادانلىقتا قارشى ئاتلىنىشقا جۈرئەت قىلغاندىلا بەخت يولى ئېچىلىدۇ ، بۇ ، ئەپسانە ئەمەس ، پولاتتەك ھەقىقەتتۇر . پۈل تاپقاندا ئۆيىنى كۆزنى چاقنىتىدىغان گىلەم ۋە زىننەت بۇيۇملىرى بىلەن بېزىگەن ئائىلە بىلەن ئۆيىنى كىتاب ئىشكاپلىرى بىلەن بېزىگەن ئائىلىنىڭ قىممىتى پەرقلىقتۇر . تەرەققىي قىلغان ئەللەردىكى ئائىلىلەر ئۆز قىرائەتخانىسىغا ئىگە بولۇپ ، ئۇلار روناق تاپقانسېرى كىتاب سېتىۋالىدۇ ، ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى كىتاب مۇھىتىدا ئۆسىدۇ ، ئۆرلەيدۇ . قالاق ئەللەردىكى ئائىلىلەر بۇنىڭ ئەكسىچە بولىدۇ . ئۆيىنى ئەينەكتەك تام ، رەڭدار گىلەم ۋە ئىشرەت جاھازىلىرى بىلەن بېزىگەن ئائىلە كىشىلىرىنىڭ مەنىۋى دۇنياسى خۇنۇك بولىدۇ ، ئۇلار مەغرۇر ، تەنتەك ، پۇلپەرەس ، سۆلەتۋاز بولۇپ ، ئۆزلىرى ۋە پەرزەنتلىرى تېزدىن چۈشكۈنلىشىدۇ . بۇ جەھەتتىكى مىساللار كۆز ئالدىمىزدا تولۇپ يېتىپتۇ !

كىتاب ــ لوقمان ھېكىم ، كىتاب ــ رۇستەم پالۋان ، كىتاب ــ بەخت قۇشى ئەنقا . بۇ ئاددىي تەسۋىر ئەمەس ، بەلكى مەڭگۈلۈك ھەقىقەت !

ئاڭ ، قاراش ، ئىستىل ، پوزىتسىيە ، مۇھاكىمە ، ئەدەب ـ ئەخلاق ، ئېتىقاد ۋە چارە ـ تەدبىر جەھەتلەردە بىر قاتار نورمالسىزلىق ، ھەتتا بۇزۇلۇش ، چىرىش ھادىسىلىرى يۈز بېرىدۇ . بەزىدە ماددىي مەدەنىيەت ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتتىكى تەكشىسىزلىك ، مەسىلەن ، نوقۇل ماددىي تاپاۋەتنى ياكى نوقۇل قانۇنىي جازالاشنى مىقدارى جەھەتتە ئۇتۇق ـ نەتىجە دەپ قاراش ۋە ئەكس ھالدا بۇ جەھەتتە ئۈمىدسىزلىككە بېرىلىدىغان ئەھۋاللار خېلى كەڭتاشا ھاۋاغا ئايلىنىدۇ . رېئال تۇرمۇشىمىزدا ، كىشىلىك مۇناسىۋەتلىرىمىزدە كۆرۈلۈۋاتقان بەزى بىنورمال ئاھۋاللار بىزنى پاكىتقا ئىگە قىلىدۇ ، مەسىلەن ، ياشلاردىكى يۇقىرى ئىستېمال قىزغىنلىقى ، ھۆرمەتسىزلىك ، ئوقۇغۇچىلاردىكى ياسانچۇقلۇق ، ئويۇن ـ تاماشىغا بېرىلىپ كېتىپ كۆڭۈل قويۇپ ئوقۇماسلىق ، ئوقۇتقۇچىلارغا ئوقۇتۇش ، ئىلمىي تەتقىقات سىرتىدىكى كىرىم بېسىمى ، ئۇلار دۇچار بولۇۋاتقان ھۆرمەتسىزلىك ۋە كەمسىتىشلەر ، نەشرىياتچىلىق قىينچىلىقى ، نەشر ئەپكارلىرىدىكى ئىقتىسادىي ئۇنۇم قوغلىشىپ سەلبىي خاھىشتىكى باسما بۇيۇملىرىنىڭ يامراپ كېتىشى ، دوست تارتىششلار ، داۋالىنىش قىينچىلىقى ، >> ئېتى ئۇلۇغ ، سۈپرىسى قۇرۇق << دورىلارنىڭ كۆپلۈكى ، سەھىيە ئەخلاقىدىكى نورمالسىزلىق ، ئائىلىلەردىكى ماددىي پاراۋانلىقنى ئۆلچەم قىلىپ قايتا تەشكىللىنىش خاھىشى ، كۆپ قىرلىق سىرتقا بېرىلىش ھادىسىلىرى ، كىرىم ـ چىقىم ئالدىدا تەمتىرەپ قېلىش روھىيىتى ، ۋەھاكازالار بۇ خىل ئىجتىمائىي ۋە مەنىۋى بۇزۇلۇشنىڭ بىر قىسمى .

قارىغاندا ، ماددىي پاراۋانلىق قوغلىشىش ، مەنىۋى تۇرمۇشنى تولۇقلاشقا سەل قاراش ، ماددىي مەدەنىيەتنى كۆزدە تۇتۇپ ئۆز ـ ئۆزىنى نەزەردە تۇتالماسلىق ، ماددىي مەدەنىيەت رىقابىتىگە ئالاھىدە ئېتىبار بېرىش ، ئۇنىڭ نېگىزى بولغان مائارىپ رىقابىتىگە ئاخىرقى ساھە قاتارىدا مۇئامىلە قىلىش ، رېئاللىقنى كۆرۈپ ، تەجرىبە ـ ساۋاقلارنى ۋە يىراقنى كۆرەلمەسلىك ھادىسىلىرىنى بىر

ۋارقىراپلا ئىنكار قىلغىلى بولمايدىغاندەك قىلىدۇ . بۇ ، ۋاقىتلىقلا مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان ھادىسە بولۇپ بىر مەزگىل ئەۋجىرەپ كەتسىمۇ ، لېكىن بەرىبىر تۈزۈلۈشكە يۈزلىنىدىغان ھادىسە . تارىخ ــ ئىككى خىل مەدەنىيەتنى ئارقاق ۋە ئۆرۈش قىلىپ توقۇلىدىغان ئۇزۇن ھېكايە . ئۇنىڭدا يۈز بەرگەن ھادىسىلەرنىڭ ھەممىسى ئۇ مۇئەييەنلەشتۈرىدىغان ئەبەدىيلىك ئابىدىلىرى بولۇشى ناتايىن .

ئىككى مەدەنىيەت مۇۋازىنىتى ۋە ئىجتىمائىي بەخت

تارىختا مۇئەييەن ئىجتىمائىي ، ئىقتىسادىي گۈللىنىش باشلىنىشى بىلەن ئەخلاقىي بۇزۇلۇش يۈز بەرگەن تىپىك مىساللار كۆپ بولغان ، مەسىلەن ، گۈللەنگەن چۈنچيۇ (ئەمنىيە) دەۋرىدىكى ئەدەب ـ ئەخلاق چۈشكۈنلىكى كونىڭ فۇزىنىڭ ئەخلاق ۋە ئىنسانپەرۋەرلىك قاراشلىرىنى ، چۇ يۈەنىنىڭ نەزملىرىنى كەلتۈرۈپ چىقارغان . قەدىمكى گرېتسىيىدىكى ئەخلاقىي كۆڭۈلسىزلىكلەر سوقرات ۋە پلاتوننىڭ ئېتىكا ۋە مائارىپ قاراشلىرىنى شەكىللەندۈرگەن . ئوتتۇرا ئەسىر ئەرەب ئىمپېرىيىسى دەۋرىدىكى مەنىۋى بۇزۇلۇش >> مىڭ بىر كېچە << ھېكايىلىرىدە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان . قاراخانىلار خانلىقى دەۋرىدە يېزىلغان داستان >> قۇتادغۇبىلىك<< تە زامانىنىڭ بۇزۇلغانلىقى ھەسرەتلىك مىسرالار بىلەن بايان قىلىنغان . ياۋروپا مەرىپەتچىلىك ھەرىكىتى دەۋرىدىكى ئۇلۇغ مۇتەپەككۇرلارنىڭ بىرى بولغان مونتېسكيۇ ئۆزى غايىۋى جەمئىيەت سۈپىتىدە تەشەببۇس قىلغان بۇرژۇئا جەمئىيىتىدە يۈز بەرگەن مەنىۋى چۈشكۈنلىكتىن پەرياد چەككەن . بۇ نۇقتىنى ماۋ زېدۇڭ >> مانا بۇ شۇنداق جاھان << دېگەن مىسراغا يىغىنچاقلىغان .

كىتاب دېگىنىزى ۋە غەۋۋاسلىق ماھارىتى

دەۋرىمىزدىكى كىتاب شۇ قەدەر كۆپەيدىكى ، ئۇنى رەقەم بىلەن ئىپادىلەشمۇ مۈشكۈل بولدى . ئەمما ھېلىمۇ كىتاب يۈزىگە چىقمىغان بوشلۇقلار ناھايىتى نۇرغۇن . دەرۋەقە ، >> كىتابنى ئاچسىلا مەنپەئەت بېرىدۇ << ، ئەمما كىتاب دېڭىزىدا قانداق جاۋاھىرات يىغىدىغان غەۋۋاس بولۇش ، بۇ مۇھىم ماھارەت .

كىتابلارنى دېڭىز قىلىپ ۋەتكەن نەرسە ئەسلى مەنبە ، ئاساسىي نەزەرىيە ، مۇتەپەككۇرانە مۇھاكىمە قىلغۇچى كىتابلارنىڭ كۆپلۈكى بولماستىن ، بەلكى تارماقلاتما ، يەشمە ، ۋەقە بايان ، ئىچ پۇشۇقى ، قۇراشتۇرما كىتابلارنىڭ كىتاب بازىرىغا كەلكۈندەك كىرىپ كېلىشىدىن بولدى . بۇ ھال ھەر بىر ئەقىل ئىگىسىدىن كىتاب پەرق ئېتىش ۋە كىتاب تاللاش ئىقتىدارىغا ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ . ئېيتىش كېرەككى ، ھەقىقىي دانىشمەنلەر كىتابنى ھەممىدىن كۆپ كۆرگەن كىشىلەر بولۇشى ناتايىن ، ھەقىقىي ئالىملارمۇ ئەڭ نۇرغۇن كىتاب يازغان كىشىلەر بولۇشمۇ شەرت ئەمەس . بۇ بىزگە خۇددى سۇغا

تاشلانغان نەرسىلەرنىڭ چۆكۈش ياكى لەيلىشى ماكان ۋە زامان جەھەتتە بىردەك بولمايدىغانلىقىغا ئوخشاش بىر ھەقىقەتنى ، يەنى كىتابلار بىر قانچە سىزىق ۋە قاتلام ، تۈر ۋە قىممەتكە بۆلۈنىدىغانلىقىنى ئۇقتۇرىدۇ .

كىتاب ئوقۇغۇچى كىشى ئۈچۈن ، ئومۇمەن ۋەزىيەت ۋە سىياسەتكە ئائىت كىتاب ـ ماتېرىياللاردىن تاشقىرى ، ئۈچ خىل كىتاب ئوقۇش تەۋسىيە قىلىنىدۇ :

بىرىنچى ، ئاساسىي بىلىم كىتابلىرى . بۇ خىل كىتابلار ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ ، يەنى چوقۇم ئالىي مەلۇماتلىق سەۋىيىگە ئېرىشىش ئۈچۈن شەرت ـ بالداق بولغان كىتابلار بىلەن مەلۇم ساھە بويىچە ئىزدىنىش ، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش ئۈچۈن لازىم بولغان كىتاب ـ ماتېرىياللاردىن ئىبارەت .

ئىككىنچى ، بىلىم قۇرۇلمىسىنى بېيىتقۇچى كىتابلار . بۇ خۇددى ئاۋئاماتىكىغا ياندىشىپ يۈرگەن پاراخوت ـ كېمىلەرگە ئوخشاش ئالاقىدار ئوبيېكتلاردىن بىلىم ۋە ئۇچۇر بېغىشلىغۇچى كىتابلار بولۇپ ، ئاساسىي بىلىم كىتابلىرىنىڭ تاشقى پوستىنى تەشكىل قىلىدۇ .

ئۈچىنچى ، بەدىئىي لەززەت بېغىشلىغۇچى كىتابلار . بۇ خىل كىتابلارغا ئەدەبىيات ـ سەنئەتكە ئائىت ئەسەر ياكى ئويۇن ـ كۆرگەزمىلەر ، كىشىلىك تۇرمۇشقا ئائىت ئۆرنەك ، قوللانما ، مەسلىھەت بەرگۈچى كىتابلار كىرىدۇ .

مېنىڭچە ، كىتابلارنى تاللاپ كۆرۈش بىلەن ئۇدۇل كەلگىنىچە كۆرۈش ، قاتلام ، نۇقتا ، چەمبەر تۈزۈلمىسىگە ئايرىپ كۆرۈش بىلەن خالىغانچە كۆرۈشنىڭ كىتاب كۆرگۈچىگە بېرىدىغان تەسىرى ، بولۇپمۇ نەچچە ئون يىلدا مۇنتىزىم ئوقۇتۇپ ئىختىساس ئىگىلىرىنى تەربىيىلەپ چىقىشقا سېلىشتۇرغاندا ھاسىل قىلىدىغان ئۈنۈمى ئوخشاش بولمايدۇ .

كىتاب كۆرۈش ئېغىر زېھنىي ئەمگەك ، شۇنىڭدەك يەنە كۆڭۈللۈك ساياھەت . ھەر خىل كىتابلارغا بولغان كىتاب كۆرۈش تەلىپى ۋە ئۇسۇلى بىردەك بولمايدۇ . بىر قۇر كۆرۈپ قويىدىغان ، مەلۇم باب ۋە سەھىپىلىرىنى تاللاپ كۆرىدىغان ، تەپسىلىي كۆرىدىغان ، تەكرار كۆرىدىغان كىتابلار بولىدۇ . بەزى كىتابلارنىڭ پەقەت مۇندەرىجىلىرىنى ۋاراقلاپلا ، ئۇنىڭ ئاپتورىنىڭ بىلىم قۇرۇلمىسىنى نەزەردە تۇتۇپ قويۇپ قويۇلىدۇ . ئومۇمەن تەپسىلىي ۋە تەكرار كۆرۈلىدىغان كىتابلار ئۈچۈن مەخسۇس ۋاقىت ، قەلەم ـ خاتىرە ھازىرلىنىدۇ . ئۇنداق كىتابلارنىڭ بىر قانچىسىنى بىر يۈرۈش قىلىپ ، سىستېمىلىق كۆرگەن ياخشى . شەخسەن مەن بۇنداق كىتابلارنى رەڭدار قەلەم بىلەن خەت ، بەلگە ، سىزىق قويۇپ بويۇشىتىشنى ياخشى كۆرىمەن ، ئۇنىڭدىن بىلىم ، ئىلھام ۋە كۈچمە تەسەۋۋۇرغا ئىگە بولىمەن ، بۇ خۇددى يالقۇندىن ئوت تۇتاشتۇرغاندەك بىر ئىش بۇ خىل كىتابلاردا چۈشىنىشلىك بولمىغان ئاتالغۇ ، مۇھاكىمە ۋە تەبىرلەرنىڭ ئۇچرىشى ناھايىتى ياخشى ئەھۋال . بۇ ، كىتاب كۆرگۈچىنىڭ ئۆزىدە يوق يېڭى بىلىمگە دۇچ كېلىشى بولۇپ ، بۇنداق ئەھۋالدا لۇغەت ـ قوللانمىلارنىڭ ياردىمى بىلەن بۇ بىلىمنى ئۆزلەشتۈرۈۋېلىش لازىم . سەن ھەمىشە ئامىباب ، گېزىت سەۋىيىسىدىكى

چۈشىنىشلىك ماتېرىياللارنى ياخشى كۆرسەك مەڭگۈ ئۆز ئىزىمىزغا سەكرەپ قېلىشۋېرىسەن . مېنىڭچە ، تۈگمەنگەن ئوخشاش خۇسۇسىيەتكە ئىگە بولۇپ قېلىش ياخشى ئەھۋال ئەمەس ، لۈغەت ئاختۇرۇشقا مەجبۇر بولغىنىڭدا ھورۇنلۇق بىلەن كايىماي يېڭى بىر بالداق كۆتۈرۈلۈش ئالدىدا تۇرغاندەك روھلان !

مۇئەييەن مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە بىر زىيالىي ئۈچۈن كىتاب ئوقۇش ئالدىدا >> ئېھتىمال مېنىڭ خاتا بولۇشى مۇمكىن << دېگەن قاراشتا بولۇشنىڭ پايدىسى ناھايىتى چوڭ بولىدۇ . ئەكسى ھالدا ئوقۇغاندا ئۇ كىتابتىن ھېچنەرسە يۇقماسلىقى ، ھەتتا >> بۇ ئەرزىمەس ئەسەر ئىكەن << دېگەن قاراش تۇغۇلۇشى مۇمكىن .

كىتاب مەدەنىيىتى ۋە مىللەتنىڭ مەنىۋى قىياپىتى

كىتاب ئوقۇش مەقسەت ئەمەس ، ۋاستە . بارلىق تەلىم ـ تەربىيىنىڭ تۈپ مەقسىتىگە ئوخشاشلا ، كىتاب ئوقۇشتىكى مەقسەتمۇ مۇستەقىل تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىنى يۈكسەلدۈرۈشتىن ئىبارەت . تەپەككۇر ئىقتىدارىنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشى مىللەتنىڭ مەنىۋى قىياپىتىنى تۈزەش ۋە يۈكسەلدۈرۈشنىڭ ئاساسلىق بىر ھالقىسى .

شۇنى ئېنىق ئېيتىش كېرەككى ، كىتاب ئوقۇشتىن مەقسەت نوقۇل ئالىم بولۇش ئەمەس . مۇھىمى ھەقىقىي ئادەم بولۇش بولۇپ ، بۇنى ئومۇمىي خەلققە كۆتۈرۈپ ئېيتقاندا ، پۈتۈن مىللەتنىڭ بىلىملىك ، روھىي دۇنياسى باي يېڭى ئەۋلادلىرىنى يېتىلدۈرۈشتىن ئىبارەت . بۇ ، شەخسنىڭ كىتاب ئوقۇشى ، ئائىلىلەرنىڭ كىتاب زاپىسىغا ئىگە بولۇشى ، مەكتەپلەرنىڭ كىتاب تەربىيىسى ۋە نەشرىياتلارنىڭ كىتاب چىقىرىشى قاتارلىق بىر قانچە تەرەپنىڭ ئورتاق مەقسەت ۋە غايىدە پائال ماسلىشىشىنى تەلەپ قىلىدۇ .

بىز >> يېڭى يىپەك يولى << ئېچىلىش ئالامەتلىرى بىلەن تولغان دەۋردە ياشاۋاتىمىز . ئۆسمۈرلەر ، ياشلار ، ياشانغانلار ، ئەرلەر ، ئاياللار كىتاب ئوقۇش ، كىتاب ئۈستىدە پاراڭلىشىش ، ھەممە ئائىلىلەردە كىتاب ئىشكاپلىرى ، كىتاب ئۆيلىرى بەرپا قىلىنىشى ، پەرزەنتلەر ئۈچۈن ياخشى كىتاب مۇھتى يارىتىلىشى ۋە بۇ خىل زۆرۈرىيەت چوڭقۇر ھېس قىلىنىشى لازىم . ئۆيگە كىتابنىڭ كىرىشى زىبۇ ـ زىننەت ۋە پەرداز بۇيۇملىرىنىڭ كىرىشىدىن ئاۋۋال ۋە ئەۋزەل ئورۇنغا قويۇلىدىكەن ، ئىجتىمائىي ۋە ئائىلىۋى بەخت بىزگە تەبەسسۇم قىلىشقا باشلايدۇ . بىزدە نادان ھالەتتىكى باياشادلىق بىلەن ئەمەس ، مەدەنىي ھالەتتىكى باياشادلىق بىلەن ئىپتىخارلىنىدىغان كەيپىيات تۇرغۇزۇلغىنى ياخشى . بىلىش كېرەككى ، مەدەنىيەتسىز ئائىلىلەرگە چۈشكەن ئەنقا (بەخت قۇشى)نىڭ سايىسى بىردەملىكلا !

نەشرىياتچىلىق مىللەتنىڭ مەنىۋى قىياپىتى ۋە كامالىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈشتە غايەت مۇھىم <<مەنىۋى رىزىق دەرگاھى ! >> گېزىت ـ ژۇرنال ، نەشرىيات مۇھەررىرلىرى مىللىي مەدەنىيەت بىناكارلىقىنىڭ مۇقەددەس بۇرچ ئۆتەيدىغان ئىنژېنېرلىرى . ئۇلار خۇددى دىن قىسسىلىرىدە سۆزلەنگەن مالائىكىلەردەك يىراقنى كۆرەلىككە ، تەخىرسىز ۋاقىت قارىشىغا ۋە مۇقەددەس پاكلىققا ، دانىشمەنلەردەك خەلققە ، ئەقىلگە ، بىلىمگە ، ھەقىقەتكە بولغان ئوتلۇق مۇھەببەتكە ، بىناكارلاردەك قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تاللاش ، ئورۇنلاشتۇرۇش ، نۇرلاندۇرۇش ئىقتىدارىغا ، گېئولوگلاردەك جاپا چېكىپ بايلىق ئىزدەپ تېپىش روھىغا ئىگە بولىدىكەن ، خەلقىمىزنىڭ <<مەنىۋى رىزىق دەرگاھى>> پىداكار تۆھپىكارلار سارىيىغا ئايلىنىدۇ .

نەشرىياتچىلىق خەلق تارىخىدا مىڭ يىللار مەدھىيىلىنىدىغان ياكى ھەسرەتلىنىدىغان ھالقىلىق ئورۇندا تۇرىدۇ . ئۇ ئادەتتىكى فىرما ياكى سودا شىركىتى ئەمەس ، خەلقىمىز تارىخىدا خەتتاتلار بىر قانچە ئابىدە ۋە تۇرپان تېكىستلىرىنى يېزىپ قالدۇرمىغان بولسا ، يۈزلىگەن دىۋانلارنى كۆچۈرۈپ قالدۇرمىغان بولسا بىز قايسى يۇلتۇزلار بىلەن مەدەنىيەت ئاسمىنىمىزنى يورۇتقان بولاتتۇق ! ؟

نەشر ئەپكار ـ ئىستراتېگىيىلىك بىناكارلىق . ئۇ ئۇل ئاساس ، نۇقتا ، دائىرە ، ئىچكى ـ سىرتقى چەمبەرنى پەرقلىق ھەم ئەتراپلىق پىلانلاشنى تەلەپ قىلىدۇ . نەشر ئەپكار ـ مىللىي مەدەنىيەتكە تارىخىي خاراكتېرلىك قان ئىشلەپچىقارغۇچى ئورگان .

خاتىمە

بازار ئىگىلىكىگە يۈزلىنىش مەدەنىيەت ، مائارىپ ، كىتاب ئوقۇش ۋە ئىلىم ـ پەننىڭ ئەرزىمەسلىكىنى كۆرسەتمەيدۇ ، ئەھۋال دەل ئۇنىڭ ئەكسىچىدۇر ، بىزنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى مەدەنىيەتتە ، ئىقتىسادىي ۋە كىتابىي بايلىقتا زامانىۋىي سەۋىيىگە كۆتۈرۈلۈشىمىزنى تەقەززا قىلىدۇ . باھار ئۆزى شامال ئەمەس ، ئەمما باھار شامال بىلەن كېلىدۇ . يېڭى شەيئىلەر تولا ھاللاردا ئۆزىنىڭ دەبدەبىسى ۋە چاڭ ـ توزانلىرى تەرىپىدىن روشەن كۆرۈنمەيدۇ . ھازىرقى بىر مەزگىللىك ھودۇقۇشمۇ شۇنداق .

كىتاب ـ ئىنسانىيەت ئۆز قولى بىلەن بىنا قىلغان ھەقىقىي ۋە بىردىنبىر ئەلئېھرام . ئۇ ھەممىنى ، پۈتكۈل ماھىيەت ۋە ھادىسىلەرنى ئۆزىگە جۇغلىغان . كىتابقا تەڭ كېلىدىغان ئىنسانىيەت جۇغلىغان ئىككىنچى بىر خەزىنە مەۋجۇت ئەمەس ! بۇنىڭدىن خەۋەرسىزلىك كىشىلىك دۇنياسىدا تېڭىرقاپ يۈرۈشتىن باشقا نەرسە ئەمەس !

ئۈچ خىل مىللەت ۋە مىللىيەتلىكتىكى ئۈچ خىل قىممەت

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن

بىز قەدىمكى يىپەك يولى خارابىلاشقاندىن كېيىنكى كەنجى ئوتتۇرا ئەسىر جاھالىتىنى باشتىن كەچۈرۈپ، كۆپ قىرلىق، كەسكىن رىقابەتكە تولغان بۈگۈنكى دۇنياغا نەزەر تاشلىغىنىمىزدا، مىللەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇش قىممىتى بىلەن راۋاجلانغان مىللەتلەر قاتارىدا گۈللەپ راۋاجلىنىش قىممىتى ئۇنىڭ ئۇنىۋېرسال (ئومۇملاشقان (ئەۋزەللىككە ئىگە بولغان رىقابەت ئىقتىدارىغا باغلىق ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز. ۋاھالەنكى، پۈتۈن ھاياتىي كۈچ ئىقتىدارىنىڭ مەركەزلىشىش، مۇجەسسەملىشىشىدىن تەشكىل تاپىدىغان بۇنداق ئۇنىۋېرسال رىقابەت قىممىتى ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن، ھەر بىر مىللەت ئۈچۈن، ھەر بىر مەملىكەت ئۈچۈنمۇ ئاساسلىق ھايات ۋە قابىلىيەت دەرىجىسىدۇر. ئادەمنىڭ ھاياتىي كۈچى، ئىممونىتېت ھالىتى، مىزاج-خىلىتلىرى ئۇنىڭ ئىچكى ئەزالىرىدا مۇجەسسەملىشىپ، بەدىنىنى ئوراپ تۇرغان نۇر چەمبىرىكى»-- ئائۇرا» جىلۋىلىنىدۇ. بىر مىللەتنىڭمۇ ئۆتمۈش تارىخى ئەمەس، ھازىرقى ئائىلە-جەمئىيەت-مىللەت ئەھۋالى، مەنىۋىي، ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسى، ئىقتىدار ھالىتى ئۇنىڭ ھاياتىي سۈپەت ئىقتىدارىنى، رىقابەت ئىقتىدارى ۋە ئىجادىيەت كۈچلىرىنى – قىسقىسى، ئۇنىڭ ئۇنىۋېرسال رىقابەت ئىقتىدارىغا مەركەزلىشىشىدىكى سەۋەب شۇكى، يەر يۈزىدىكى نەچچە مىڭلىغان مىللەتنى، تارىختا نامى ئۆچكەن ياكى ھاياتىي ئىقتىدارىنى نامايەندە قىلغان مىللەتلەرنى سېلىشتۇرۇپ ئۆلچەيدىغان، ئۇلارنىڭ كەلگۈسى ھەققىدە «پال «ئاچىدىغان بىرلا مىزان بار، ئۇ بولسىمۇ ئۇنىۋېرسال رىقابەت ئىقتىدارى ۋە ئۇنىڭ سۈپەتلىرىدۇر .

ئېيتىش كېرەككى، ھەر بىر ئادەمنىڭ مەيلى ئۇ تۇغما قابىل ياكى ساھىبجامال بولسۇن، مەيلى ئۇ يۇقىرى دەرىجىلىك سىياسىئون ياكى جامائەت ئەربابى بولسۇن، مەيلى ئۇ ئىقتىساد ياكى ئىلىم-پەن، سەنئەت بىلەن شۇغۇللانغان بولسۇن، ئۇنىڭ كامالەت ياكى مەئىشەت دەرىجىسى، شەخسىي ئىززىتى ۋە رىقابەت كۈچى، بەختى ۋە تەقدىر-قىسمەتلىرى ئاخىرقى ھېسابتا ئۇنىڭ شەخسىي ئىرادىسى ياكى مۇناسىۋەت ئەۋزەللىكى تەرىپىدىن ئەمەس، بەلكى ئۇ ھالقىپ-قاتقىپ چىقىپ كېتەلمەيدىغان، ئۇ تەۋە ئېتنىك تۈركۈمنىڭ ئومۇمىي ھالەت چەمبىرى تەرىپىدىن بەلگىلىنىدۇ. مانا بۇ شەخس رەقدىرىنىڭ مىللەت ھالىتىگە بېقىنىش قانۇنىدۇر .

ھازىرقى دۇنيا مىللەتلىرىنى ئۇلارنىڭ مەلەكە-كامالەت ۋە رىقابەت ئىقتىدارىغا قاراپ ئۈچ خىلغا بۆلۈش مۇمكىن .ئۇلار: «ئېتنولوگىيىلىك مىللەت»، «ئىجتىمائىي مىللەت» ۋە «سىياسىي مىللەت»تىن ئىبارەت .

»ئېتنولوگىيىلىك مىللەت» دېگەندە، ئومۇمەن مىللەتشۇناسلىق شەرتلىرى بويىچە ئۆلچىگەندە، مىللەتلىك شەرتلىرى تولغان مىللەتنى نەزەردە تۇتىمىز .ئۇيغۇرلار ئۆز تىل-يېزىقى، تارىخى، فولكلور بايلىقى، مائارىپ سىستېمىسى، مۇقام-مەشرەپ خەزىنىسى، كىلاسسىك ۋە يېڭى زامان ئەدەبىياتى، توي-تۆكۈن ۋە ئۆلۈم-يېتىم يوسۇنلىرى، مىللىي مەدەنىيەت ئىرسىيىتى بولغان تىپىك ئېتنولوگىيىلىك مىللەتلىكى سۆزسىز. ئۇلاردىكى كۆپلىگەن ئېپتىخارلىق خاسىيەتلەر بىلەن بىرقاتار ئىللەتلەر، دەل مۇشۇ مۇقامغا يەتكەنلىك، ئەمما ئۇنىڭدىن ئېشىپ كېتەلمىگەنلىك بىلەن توغرا تاناسىپتۇر. كۆپ ھاللاردا ئۇلار مىللەتنىڭ ئېپتىخارى ۋە ئار-نومۇسىغا چېتىلىدىغان نەرسىلەرگە كۆچلۈك غەزەپ-نەپرەت ئىپادىلىسىمۇ، ئۇنى ئاقىلانە تەھلىل قىلىش، راست-يالغانلىقنى پەرقلەندۈرۈشتە ئاجىزلىق قىلىدۇ. مۇشۇ ئاجىزلىقىدىن ئۇلارنى بىر-بىرىگە ھەتتا ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلىرىگە قارشى سۆز-چۆچەككە سېلىش مۇمكىن .مانا بۇ گۇماندا بولۇپ، ئىشەنچتە بولماسلىق، غەزەبتە بولۇپ ئەقىلدە بولماسلىقتۇر .

»ئىجتىمائىي مىللەت» دېگەنلىك ئېتنولوگىيىلىك مىللەتنى «تەبىئىي مىللەت «دەپ قاراشقا سېلىشتۇرما قىلىنغان. ئېتنولوگىيىلىك مىللەتتىن ئۆزىنىڭ بىر بالداق ئۈستۈنلۈكى بىلەن خاراكتېرلەنگەن مىللەتتۇر. ئەگەر بىز ئېتنولوگىيىلىك مىللەتنى ئومۇمىي تۈركۈم ئېڭى ۋە مىللىي ھەمدەملىككە ئېرىشمىگەن مىللەت دەپ قارىساق، ئىجتىمائىي مىللەتنى بۇنداق ئاڭ، بۇنداق ھەمدەملىككە ئېرىشكەن مىللەت دېيىشىمىز مۇمكىن. ئىجتىمائىي مىللەتنى ئېتنولوگىيىلىك مىللەتتىن ئۈستۈن قىلغان نەرسە ئۇنىڭ ئۆز-ئۆزىگە بولغان تۈركۈم ئېڭى، كۈچلۈك ئىچكى ئۇيۇشۇش كۈچى، ئاڭلىق ئەنئەنىۋىي مەدەنىيەت ئىزچىللىقى ۋە بۇ ئۈچىدىن مۇجەسسەم بولغان ئۇنىۋېرسال رىقابەت ئۈستۈنلۈكىدىن ئىبارەت. دەرۋەقە، ئىجتىمائىي مىللەتنىڭمۇ بىر قاتار خۇنۈكلۈكلىرى، زەئىپلىكلىرى بولسىمۇ، ئەمما ئۇلاردىن ئۇنىڭ ئەۋزەللىكلىرى ئالىلقاندىاق ئۈستۈن بولىدۇ. ئۇلار بىكارتەلەپ لايغەزەللىك، تەلۋىلەرچە ھەشەمەتخورلۇق، مىللەتنىڭ ھەمدەملىكىدىن ئېشىپ چۈشكەن يۇرتۋازلىق، ئۆز مەنپەئىتى ياكى گۇرۇھ مەنپەئىتى ئۈچۈن مىللەت گەۋدىسىنى پېتىقلاپ دەپسەندە قىلىشتىن خېلىلا چەتلەشكەن. بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقىرىپ ئۆز قېرىنداشلىرىغا خەيرخاھلىق-تىلەكداشلىق قىلىش ئۇلارنىڭ دائىمىي ئالامىتى .

»سىياسىي مىللەت» دېگەن ئىبارە مىللەتلەرنىڭ كامالەت دەرىجىسىنى، «ئىجتىمائىي مىللەت» كاتېگورىيىسىدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن قوللىنىلغان بولۇپ، ئادەتتىكى سىياسىي سەلتەنەت مەنىسىگە قارىتىمىغان. «سىياسىي مىللەت» ھازىرقى زامان مىللەتلىرى ئىچىدە ئەڭ يۇقىرى مىللىي-ئەنئەنىۋى مەدەنىيەت، مىللىي ئاڭ ۋە بىرلىك ھەمدەملىككە، رىقابەت ۋە ئىجادىيەت ئۈستۈنلۈكىگە ئىگە بولۇش بىلەن بىرگە ئۆزىنىڭ بىرقاتار ئۆزگىچە ئالامەتلىرى بىلەنمۇ كۆزگە تاشلىنىدۇ .

ئۇلار يالغۇز پەن-تېخنىكا، تاۋار ۋە سودىدا دۇنياۋىي تەسىر قوزغاپ قالماستىن، شۇنىڭ بىلەن بىللە تۇرمۇشنى تەشكىللەش، تۇرمۇش مەدەنىيىتى جەھەتتىنمۇ باشقا خەلقلەرنىڭ ھەۋىسىنى قوزغىغان .

ئۇلار ئۆز مىللىي تۈركۈمىنى ئەۋزەللىك بىلەن گەۋدىلەندۈرۈپ قالماستىن، يەنە ئۆز-ئۆزىدىن ھالقىغان. ئۆز مىللىتىنىڭ ئىجتىمائىي مىللەت، «تەبىئىي مىللەت» چاغلىرىدىكى غەيرىي ئىنسانپەرۋەر، غەيرىي مەدەنىي ئىللەتلىرىنى ئاشكارا، سىستېمىلىق تەنقىد-مەسخىرە قىلىشقا تۇتۇنغان. بۇ ھەقتە ئەسەرلەر نەشر قىلغان، كىنو-فىلىملەر ئىشلىگەن؛

ئۇلار نەزەرىيىۋىي تەپەككۇر ۋە ئاساسىي نەزەرىيە تەتقىقاتىدا، ئىنسانىيەت تارىخىنى كەلگۈسى كامالەتكە ئېرىشتۈرۈش ئىزدىنىشىدە ھەممىنىڭ دىققىتىنى جەلپ قىلدى. توپلىشىپ ياشايدىغان ياپونلار بىلەن تارقىلىپ ياشاش ئازابىنى باشتىن كەچۈرگەن يەھۇدىيلارغا نەزەر سالساقلا كۇپايە. ياپونلار كىچىككىنە ئۇنۇمسىز، تاغلىق ئارالنى ماكان قىلغان، مەدەنىيەت تارىخىغا خېلىلا كېيىن قەدەم قويغان مىللەت. ئۇلاردىكى ياشاش رىقابەت كۈچى، تۈركۈم ئېڭى ۋە مىللەتنىڭ قاتتىق ھەمدەملىكىگە شۇ قەدەر زىچ مەركەزلەشكەنكى، ئۇلار ئۆزىنىڭ ئۆز زېمىنىدىكى ۋە چەت ئەلدىكى ھەر بىر قەدىمى، ھەر بىر سۆزى، ھەر بىر ھەرىكىتىگە مىللىي نومۇس-ئىپتىخارىنى ئۆلچەم قىلغان. ئۇلار خەلق ئىگىلىكى بىلەن خەلق تۇرمۇشىنى يۇقىرى ئۈنۈمدارلىق مۇمكىنلىكى ئۈستىگە ئۇيۇشتۇرغان .

يەھۇدىيلارمۇ شۇنداق خەلق .ئۇلار تارىخىي ھادىسىلەر سەۋەبىدىن چەت ئەللەرگە چېچىلىپ كەتكەن بولسىمۇ، نەدە تۇرمۇش پاراۋان بولسا شۇ يەرگە ئۆزىنى ئاتماي، يەنىلا كىچىككىنە بولسىمۇ، ئانا زېمىنى ئىسرائىلىيىگە تەخىرسىز توپلىنىپ، تېز ئارىدا كۈچلۈك رىقابەت قۇدرىتىگە ئېرىشتى .

ئەلۋەتتە، بىرىنچىدىن، ھازىرقى بۇ ئۈچ خىل مىللەت كاتېگورىيىسى تۇغما ياكى ئۆزگەرمەس قېلىپتا قۇيۇلغان ئەمەس. ھەرقانداق مىللەت ئۆزىنىڭ يېتىلىش تارىخىدا بۇ پەللىلەرنى بېسىپ ئۆتۈشى ياكى چېكىنىپ تۆۋەنلەپ كېتىشى مۇمكىن .ئىككىنچىدىن، ھازىرقى زامان مىللەتلىرى ئىچىدىكى يۇقىرى كاتېگورىيىدە تۇرغان مىللەتمۇ تارىخىي ۋە ئىجتىمائىي ئاجىزلىقلار، بۆھران ۋە زىلزىلىدىن خالىي ئەمەس .ئۇلارنىڭ ئالدىدىمۇ تېخىمۇ يۇقىرى كامالەتكە يۈزلىنىش مەسىلىسى مەۋجۇت .

مانا، ھازىرقى جاھان مىللەتلىرىنىڭ قول ئىلكىنىڭ ئۇزۇن-قىسقىلىقى، تۇرمۇش رىسقى، يۈز-ئابرۇيى، مەتبۇئات نوپۇزى، تونۇلۇش دەرىجىسى، تەسىر دائىرىسىنى بەلگىلەپ تۇرغان ئۈچ تامغا !

مانا ئەمدى ئۆزىمىزگە قايرىلىپ قاراپ باقايلىچۇ !

ئۇلۇغبېك پاجىئەسىدىن كېيىن ئەدىپ-شائىرلىقتىن باشقا بىزدە كۆرۈنگەن ئالەمشۇمۇل ئالىملار چىقمىدى، مەنىۋىي مەدەنىيەت خەزىنىمىز ھېسسىي سەنئەت ۋە ئەدەبىياتنى بىردىنبىر ئىپتىخار پەللىسى قىلىشقا مەجبۇر بولدى. قولىمىزنىڭ يەتكىنى ئۇسسۇل، دېمىمىزنىڭ يەتكىنى ناخشا بولدى! بىز «ئېتنولوگىيىلىك مىللەت «كاتېگورىيىسىدىكى «ناخشا-ئۇسسۇل مىللىتى»، «شېئرىيەت مىللىتى» بولۇپ قېلىشۋەردۇق .بوياقچىدىن ئارتۇقراق خىمىك، تۆمۈرچىدىن ئارتۇقراق فىزىكلىرىمىز بولمىدى ...

سەنئەتتە داڭق چىقارغان، سەنئەتكە يۈزلىنىپ تىرىكچىلىك قىلىدىغان سىگانلارنىڭ ئاقىۋەتتە يۇرت-ماكانسىز جاھان كېزىپ، تىلەپ-تېرىپ ياشاشقا چۈشكەن لاماكانلىقى بىلەن، تارىخ بورانلىرىدا چېچىلىپ، جەڭ-جېدەللەردە قىرىلىپ ھالى قالمىغان يەھۇدىيلارنىڭ نەزەرىيىۋىي تەپەككۇر ۋە ئۆتكۈر پەنلەرگە بولغان يۈكسەك ئېتىبارىدىن» ئالىملار مىللىتى»، قۇدرەتلىك، زامانىۋىي مىللەت كامالىتىگە يەتكەنلىكىنى كۆز ئالدىمىزغا كەلتۈرمىدۇق .

»شېئىر مىللىتى» دېگەن نام بىلەن «تالانتلىق«،» ئاتاقلىق» ئىبارىئىرىگە مەست بولۇپ، بۇ جەھەتتىكى ئۇتۇقلىرىمىز نېمىشقا مىللىتىمىزنى «ئېتنولوگىيىلىك مىللەت»تىن ھېچبولمىغاندا «ئىجتىمائىي مىللەت»لىك مۇقامىغا كۆتۈرمىگەنلىكىنى ئويلاپمۇ كۆردۇقمۇ؟

ھەممىگە مەلۇم، ئۇلۇغبېك پاجىئەسىدىن ئىلگىرىكى ئۇيغۇرلار ھەرگىزمۇ نوقۇل «كەتمەن بىلەن ھوسۇل»، «ناماز بىلەن غۇسۇل»، «دۇتار بىلەن ئۇسسۇل»دىن ئىبارەت بارى-يوقى ئۈچلا شادىلىق پىرقىرىما چاققا بەند بولغان مىللەت ئەمەس ئىدى .

قېنى ئويلاپ كۆرۈڭچۇ، بۈگۈنكى كۈندە مەنسەپ تاپسا ئۆيمۇ-ئۆي زىياپەت، پۇل تاپسا مەككە-مەدىنىگە زىيارەت، بۇ ئىككىسى بولمىغاندا كاللا-پاقالچاق، ئۆپكە-ھېسىپ چاغلىق تىجارەتتىن باشقىسىغا قۇربىتى يەتمىگەن خەلق يەنىلا كونا مۇقامىغا يورغىلىسا، ئەسىر ئالماشقان بىلەن ئۇنىڭ رىسقى نېسىۋىسى ئالمىشارمۇ؟ !

يېقىنقى بەش ئەسىر مابەينىدە «ئەۋلىيا چەتتىن، مۇرت بىزدىن» بولۇپ، ئىچكى نىزا ۋە تەپرىقىچىلىكتە ئېرىشكىنىمىز زادى نېمە بولدى؟

يېقىنقى بەش ئەسىردىن بۇيان دىنىي مەزھەپچىلىك بىلەن مۇرت-مۇخلىسلىق پىرقىۋازلىقى، يۇرتۋازلىق-مەھەللىۋازلىق، موللام ياكى ئەپەندىلىرىمىزدىكى كىچىك گۇرۇھۋازلىق، ئەل غېمىنى مۇز دەرياغا پىرقىرىتىپ چۆرۈۋەتكەن مەنسەپ-بالداق ھېرىسمەنلىكى، تۈركۈم ئېڭى ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئىنكارچىلىقىنىڭ تەلۋە دەبدەبىلىرى بىلەن دەل-دەرەخسىز جەزىرىدىكى قۇيۇنتازدەك مەسئۇلىيەتسىز پىتنە-ئىغۋا تۆھمەتخورلۇقى قاتارلىق ئالتە زەھەر تۇپەيلىدىن «ئوغۇز سۈتدەك ئۇيماق» دېگەن م ىندىكى «ئۇيغۇرلار» ئۇيۇشۇش كۈچىنى «ئېچىغان سۈت»كە ئايلاندۇرۇپ قويىدى. نەتىجىدە» ئىسمىمىز ئۇيغۇر، ئىشىمىز ئۇرغۇي» بولۇپ چىقتى .

گەرچە تارىخىمىزنىڭ ئىپتىخارلىق سەھىپىلىرى بىر-بىرىدىن مەلۇم دەرىجىدە پەرقلەنسىمۇ، ئەمما بىر قەدەر كۈچلۈك ئۇيۇشقاقلىق ئۇلىدا جىلۋىلەنگەنىدى. ئۇيغۇرلار دىغار، ھون، تېلې قەبىلىلىرى بىلەن توققۇز ئوغۇزلارنى بىرلەشتۈرۈپ جۇجان ۋە كۆكتۈرك خانلىقىنى غۇلىتىپ، تاڭ سۇلالىسى سەلتەنىتىنى ئۆڭلۈك-سۆيگۈن قوشۇنلىرى بىلەن تۇبۇتلەرنىڭ تالاڭ قىلغۇچ مۇھاسىرىسىدىن قۇتۇلدۇرۇپ، يىپەك يولىنى نەچچە قېتىم ئۈزۈپ قويغان كۈچلەرنى تازىلاپ، سامانىيلارنى مۇنقەرز قىلىپ، ئۆز تەسىرىنى ئەرەب خەلىپىلىكىگىچە كېڭەيتىپ، ئۆز تىلىنى ئىمپىرىيە تىلى—ئەرەب تىلى بىلەن «بەيگىدىكى ئاتتەك» مەرتىۋىگە كۆتۈرۈپ، ئىچكى ئۇيۇشۇش ۋە سىرتقا قارىتا بىرلىك-ھەمدەملىكنىڭ شاراپىتىنى نامايىش قىلغانىدى. ۋاھالەنكى، ئىسكەندەر زۇلقەرنەيننى چېكىندۈرگەن، چىڭگىزخان سەلتەنىتىگە مەنىۋىي ئوزۇق بېغىشلىغان بۇ خەلق كېيىنچە، ئەھمەتشاھ قاراقاشى غەزىلىدىكى «ئات» ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى !

بىلىشىمىز كېرەككى، ئىنسانىيەت دۇنياسىدا بىزگە ئەقىل-ئىدراكىمىزدىن باشقا ھېچقانداق خىزىر رەھنەما ئەمەس !

»)شىنجاڭ ئۇنىۋېرسىتېتى» گېزىتىدىن ئېلىندى(يازغۇچىسى : ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەتئىمىن
(1995.02.27) 1933.09.28 -

كەچقۇرۇن پېتىۋاتقان قۇياش بىلەن سۈبھى سەھەر كۆتۈرۈلۈۋاتقان قۇياش بىر قاراشتا ئوخشاش شەپەق چېچىپ ، ئوخشىشىپ كەتكەندەك كۆرۈنىدۇ . ئەگەر بىز خىرامانلىق ئىلكىدىن قۇتۇلۇپ ، شەرق بىلەن غەربنى ، كېلىۋاتقان يېڭىلىق بىلەن كېتىۋاتقان كونىلىقنى پەرق قىلالىساقلا ، بۇنداق "" ئوخشىشىپ "" كەتكەن ھادىسىدىكى تۈپلۈك پەرقنى بايقىۋالالايمىز .

ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز تارىخىدىكى سەكرەتمىلىكلەر تۈپەيلى ، بەزىدە بەزى مىللەت ياكى خەلقلەر ئىجتىمائىي ۋە ئىدېئولوگىيىلىك فورماتسىيىنىڭ بەزى خىللىرىنى بېشىدىن ئۆتكۈزمەيلا ئۇلارنى "" ئاتلاپ ئۆتۈپ "" ئىلگىرىلىشى مۇمكىن . ئەمما تاۋار ئىگىلىكى بىلەن ھازىرقى زامان قىممەت قارىشىنى مەركەز قىلغان زامانىۋى ئاڭنى "" ئاتلاپ "" ئۆتۈپ كېتىشى مۇمكىن ئەمەس . بۇ ، ئوتتۇرا ئەسىر ھالىتىدىكى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىنى كەلگۈسى ئىنسان ۋە ئىنسان جەمئىيىتىگە ئېلىپ بېرىشتىكى ماددىي ۋە مەنىۋى ئىككى تىرەك .

ئۇزۇن مۇددەت يېرىم مۇستەملىكە ، يېرىم فېئوداللىق ئاسارىتىدە تۇرغان ، كېيىنچە "" تۆت كىشىلىك گۇرۇھ ""نىڭ سولچىل دىكتاتورىسى ۋە مىللىي ئىنكارچىلىقى ئاستىدا يەنچىلگەن خەلقىمىزنىڭ 1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا قايتا ئويغانغان مىللىي ئىپتىخارى ۋە كۆمۈلگەن ، ئەنئەنىۋى مەدەنىيەتكە بولغان ئوتلۇق تەلپۈنۈشلىرىنى تارىخىي ماتېرىيالىزمچىلار تولۇق چۈشىنىدۇ . بۇنداق ھالەت مۇشۇ يىللاردا پۈتكۈل ئېلىمىزدە يۈز بېرىپلا قالماستىن ، تارىختىكى ھەر قانداق جاھالەتتىن كېيىنكى "" قايتا ئويغىنىش "" ، "" قايتا گۈللىنىش "" دەۋرلىرىدىمۇ يۈز بەرگەن قانۇنىيەتكە ، جۈملىدىن ئەقلگە مۇۋاپىق ھادىسە ئىدى .

2000يىللىق مەدەنىيەت تارىخى ئۇتۇقلىرىنى قىسقا ۋاقىت ئىچىدە بىر قاتلىۋەتكەن مۇشۇ ئەسىر (20 ـ ئەسىرنى كۆرسىتىدۇ) ، بولۇپمۇ ئۇنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا يۈز بەرگەن ، يۈز بېرىۋاتقان ئۆزگىرىشلەر ھەممە مەملىكەت ۋە مىللەت خەلقلىرىنى ئالدىرىتىپ قويدى ! مىللىي ئىپتىخارنىڭ بۇ ئەنئەنىۋى ئاڭ شەكلى يېقىندىلا كۆتۈرۈلگەن قۇياشتەك بىزنى سۆيۈندۈرگەنىدى ، مانا ئەمدى ئۇ ئۆز ئورنىنى ئېلىمىزدە ، ھەتتا پۈتكۈل ئىنسانىيەت دۇنياسىدا قايتا شەكىللەنگەن ، بىر قىسىم مۇتەپەككۇرلار پەرەزلىرىدىن ئومۇم جاھان ھادىسىسىگە ئايلانغان زامانىۋى ئاڭغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە توغرا كېلىپ قالدى . بۇ خۇددى ئاتا ـ ئانا ھۇزۇرىدىن يېڭى ئۇستاز ئالدىغا كەلگەندەك بىر قاراشتا "" ياتسىراڭغۇ "" كۆرۈنسىمۇ ، ئۇنىڭ زۆرۈرلۈكى ، يەنىلا ئۇنىڭ مىللىتىمىزنىڭ يېڭى مىللىي ئىپتىخارى بولۇپ قېلىشىدا گۇمان يوق .

كارل ماركس : "" تارىخ ئۆز ـ ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنساننىڭ پائالىيىتىدىن ئىبارەت "" دېگەنىدى . ماركسنىڭ بۇ سۆزى تولىمۇ كەڭ ، تولىمۇ چوڭقۇر ۋە زىندار سۆز ئىدى . ئىنسانىيەت ئۆز ـ ئۆزىنى ئىزدەپ كەلدى . بۇددىستلار ۋە سوپىزمچىلار ئىنساننى تەڭرى سۈپەتلىرىگە ئىگە قىلىش

ئۈچۈن "" رېئالللىقتىن ۋازكېچىش "" ۋە "" نىرۋانا "" ياكى "" ۋەسلى ئىلاھىيە "" ئارقىلىق تەڭرى بىلەن قوشۇۋېتىشكە ، تەڭرى دەرىجىسىگە كۆتۈرۈشكە ئۈمىد قىلىشتى . ئەلىشىر نەۋائىي : سەن مېنى قانداق تاپۇرسەن ، مەن ئۆزۈمنى تاپمىسام ، دېگەنىدى . فارابى ۋە ئوتوپىك سوتسىيالىستلار غايىۋى جەمئىيەت تەلىماتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويىدى . بۇرژۇئازىيە ئىنقىلابلىرىنىڭ "" ئەركىنلىك ، باراۋەرلىك ، مېھرىبانلىق "" غايىلىرى ئىنقىلاب خىتابنامىسىدىلا قېپقالدى . ئوت يالقۇنلىرى ۋە ئىلىم ئىختىرالىرى بىلەن تولغان مۇشۇ ئەسىرىمىز ئۆزىنىڭ زىددىيەتلىك ھادىسىلىرى ئارقىلىق ئومۇمەن 2000 يىل ياراتقان ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىدىن ئاللىقاچان ئېشىپ چۈشۈپ ، ئۈچۈر ، ئىرسىيەت قۇرۇلمىسى ۋە ئارىلاشما (سېنكرېتىك) مەدەنىيەت بوسۇغىسىغا دەسسەپ قالدى . مۇشۇنىڭغا ئەگىشىپ ، ھەقىقىي مەنىسى بىلەن ئېيتقاندا ، ئۇنىڭ تارىخىي ماھىيىتى سۈپىتىدە "" ئىنسان زادى نېمە ؟ "" ، "" ئىنسان قانداق بولۇشى لازىم ئىدى ۋە قانداق قىسمەتتە تۇرماقتا ؟ "" ، "" سانائەت ئۇتۇقلىرى ، پاراۋانلىقنىڭ ئوبيېكت ۋاستىلىرى بىلەن ئىنساننىڭ ئىجتىمائىي بەخت - سائادىتىدىن ئىبارەت سۇبيېكت مەقسەتدارلىقنىڭ گارمونىك مۇناسىۋىتىنى قانداق قايتا تۈزۈش لازىم ؟ "" دېگەن غايەت زور مەسىلە پۈتكۈل تەپەككۇر بوشلۇقىغا كىرىپ كەلدى . بۇ ، ئۆز - ئۆزىنى ئىزدەپ يۈرگەن ئىنساننىڭ تارىختىكى سوپىستىك ، ئوتوپىستىك ، گۇمانىزملىق شېرىن چۈشلىرىدىن پەرقلىق ھالدا ئۆز ئوبيېكتىنى تاپقان رېئال مۇمكىنلىك ئالدىدىكى ھەقىقىي ئويغىنىشى بولدى . بۇنداق زامانىۋى ئاڭ كىشىلەرنى لەرزىگە سالدى ، ئەسەبىيلىك چۈشەكەشلىرىدىكى داھىيلارنى ، سەركەردىلەرنى ، ھەتتا كۆپلىگەن ئىلىم - پەن ئەربابلىرىنى ، سەنئەت مۆتىۋەرلىرىنى ، كەڭ خەلقنى قايتا ئويلىنىشقا مەجبۇر قىلدى . كۆپ كىشىلەر 21 - ئەسىر ئۇنداق ياكى مۇنداق ئەسىر بولغان كۆرە "" ئىنساننىڭ ئۆز - ئۆزىنى تاپقان ئەسىرى "" بولۇشىنى تەسەۋۋۇر قىلىشقا باشلىدى . بۇ ، ئىنساننىڭ ئىنسان تۇرۇپ ئىنسانغا ئوخشىماي قالغان ھالەتتىن قۇتۇلۇش يولىدىكى ئىنقىلابىي يېڭى تەپەككۇر ئېراسىنىڭ كۆز ئالدىمىزغا يېقىنلاپ كېلىپ قالغانلىقىنى ، پەن مۇۋەپپەقىيەتلىرى مۇشۇ ئۇلۇغۋار ئاڭنى كۆتۈرۈپ ئۈچۈپ كېلىۋاتقانلىقىنى كۆرسەتتى . ئەھۋالنىڭ دەل مۇشۇنداقلىقىدىن كۆزنى يۇمۇۋېلىپمۇ ، ئۇنى ئەيىبلەپ قول سىلكىپمۇ قۇتۇلغىلى بولماي قالدى . بۇ يۇقىرى قاتلاملىق ئاڭ ئۆزىنىڭ تارىخىي يىلتىزى ، رېئال ئىمكانىيىتى ۋە ئاجايىپ سېھرىي گۈزەللىكى بىلەن ئۆزىدىكى مۇتلەق ئۈستۈنلۈككە ئىشەنگەن ھالدا ئېڭىمىزدا ، مىللىتىمىز ئارىسىدا قەد كۆتۈرۈپ چىقىشقا باشلىدى . ھازىرقى ئەھۋال خۇددى مۇشۇنداق بولماقتا :

""ئۇنداقتا مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ۋە ئەنئەنىۋى مەدەنىيىتىمىز يوقىلىپ كېتەمدۇ ؟ ""

""بۇ ، مىللىي ئىپتىخارنىڭ يوقالغانلىقى ئەمەسمۇ ؟ ""

ياق ، ئۇنداق ئەمەس ! تامامەن ئەكسىچە !

مەلۇمكى ، مىللىي ئەنئەنە شۇ مىللەتنىڭ كۆپ قاتلاملىق تارىخىي تەرەققىياتىدىكى ھەر بىر قاتلامدا

قىسمەن ساقلىنىپ ، قىسمەن يېڭىلىنىپ تۇرغان مىللىي پسىخىك ۋە مىللىي مەدەنىيەت ئالامىتى بولۇپ ، ئۇ ئەلمىساقتىكى "" پۈتۈلمىش "" ئەمەس . ھازىرقى مىللىي ئەنئەنىلىرىمىز ئۇنىڭدىن ئىلگىرىكى مىللىي ئەنئەنىلەرنى ئۆزگەرتىش ياكى ئىسلاھ قىلىش ئاساسىدا شەكىللىنىپ كەلگەن . بولمىسا بىز ئىپتىدائىي توتېم ياكى كۆپ خۇدالىق ئەنئەنىلىرىمىزنى ساقلىغان بولۇپ قالماسمىدۇق ؟ مىللىي ئەنئەنە ئۆزگىرىش ئىچىدە راۋاجلىنىدۇ ، راۋاجلىنىش ئىچىدە يۇقىرى قاتلاملىق تۈسكە داۋاملىشىدۇ . مىللىي ئىپتىخار دېگەنلىكمۇ شۇ مىللەتنىڭ ئۆز مىللىي مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش ۋە ۋەتەن ، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە تۆھپە قوشۇشتىكى غۇرۇر - ئىززىتىدىن باشقا نەرسە ئەمەس . تەرەققىياتقا كۆز يۇمۇپ مىللىي ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلىش ۋە مىللىي ئىپتىخار ھەققىدە سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ . روشەنكى ، ھاياتنىڭ داۋاملىشىشى بىر شەخس ئۆچۈنمۇ ، بىر مىللەت ئۆچۈنمۇ بۈگۈنكى ۋە ئەتىكى زامان مۇھىتى ۋە زامان تەلپىگە قانداق ئۇيغۇنلىشىش بىلەن ھەل بولىدۇ . چۈنكى ئۆتمۈش خۇددى تۆكۈلگەن يوپۇرماق ياكى ئۆتكەن جەسەتتەك جانلىق ھاياتتىن مەھرۇم بولغان زاماننىڭ نامىدىن باشقا نەرسە ئەمەس !

ئەلىشىر نەۋائىي : ھەر دەۋرنىڭ سازەندىسى ئۆز بەزمىسىگە يارىشا ناۋا قىلىشى كېرەك ، دېگەنىدى .

زامانىۋى ئاڭ ــ ھازىرقى زامان ئادىمىنىڭ ، مىللىتىنىڭ ، دۆلىتىنىڭ ئىنسانىيەت قاتارىدا داۋاملىق روناق تېپىشىنىڭ ئىدىيىۋى شەرتى . مۇنداق ئاڭنىڭ تىكلىنىش - تىكلەنمەسلىكى تارىخىي تەقدىرنىڭ قانداق بولۇشىغا بىۋاستە ئۆتكۈر تەسىر كۆرسىتىدۇ .

زامانىۋى ئاڭ سەھرى يېتىپ كەلدى . زامانىۋى ئاڭ سەھرى ئويغىنىشنى تەقەززا قىلىدۇ . ئۇ ، بۈگۈنكى ئىنسانىي قەدىر - قىممەت ، ئىنسانىي ئەرك ، باراۋەرلىك ۋە ئورتاق گۈللىنىشنىڭ ئەڭگۈشترى . ئۇ بىر قاتار كونكرېت مەزمۇنلاردىن تەشكىل تاپقان پائالىيەتچان ئاڭ . ئۇ : زاماننى بىلىش ۋە كەلگۈسچىلىك ئىدىيىلىرىنى ، ئىنساننىڭ ئومۇمىي قىممىتى ۋە ئىقتىدار قىممىتى ئېڭىنى ، ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي پەنلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ئارىلاشما تەتقىقات ساھەلىرىنى ئېچىشنى ، ۋاقىت كۆز قارىشىنى زامانغا لايىقلاشتۇرۇشنى ، ھازىرقى زامان ئېڭى نۇقتىسىدا تارىخنى قايتا كۆزىتىش ۋە قايتا ئىپادىلەشنى ، شۇنىڭ بىلەن بىللە باشقا بىر قاتار ساھەلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ . بۇ مەسىلىلەر ئۆز نۆۋىتىدە مەخسۇس مۇھاكىمە قىلىنىدىغان مۇھىم تېماتىك نۇقتىلار .

ئەنئەنىۋى ئاڭ گۇگۇمىدا ئۇخلىماي ، زامانىۋى ئاڭ سەھرىدە ئويغىنايلى ، بۇ ، ئىنسانلىق قەلبىمىزنىڭ ھەقىقىي خىتابى بولسۇن !

")شىنجاڭ مەدەنىيىتى " ژۇرنىلى 2000 - يىللىق 1 - ساندىن ئېلىندى (

تۈگىدى

باياناتى : <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ھەرقانداق ئېلكىتابنىڭ ئەسلى ماتىرىيالىنىڭ ئاپتورلۇق ھوقۇقى شۇ ماتېرىيال يوللانغان توربەت ھەم شۇ توربەتكە يوللىغۇچى ئاپتورغا مەنسۇپ !!!

<<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزۈپ چىققان ئېلكىتابلار پەقەت ئۆگىنىش ۋە بىرقىسىم پايدىلانغۇچىلارنىڭ ئوقۇپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن تورغا يوللاندى ، ئۇنىڭدىن باشقا سودا ئىشلىرى قاتارلىقلارغا ئىشلىتىش مەنئىي قىلىنىدۇ . ئەگەر قانۇنسىز باشقا ساھەلەردە ئىشلىتىلىپ بىرەر ئاقىۋەت كېلىپ چىقسا بارلىق ئاقىۋەتكە شۇ ئىشلەتكۈچى ئۆزى مەسئۇل بولىدۇ . <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> بۇ جەھەتتە ھېچقانداق مەسئولىيەتنى ئۆز ئۈستىگە ئالمايدۇ !!!!!

يۇقىرىقىلاردىن باشقا <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> تۈزگەن ھەرقانداق ئېلكىتابقا نىسبەتەن پىكىر-تەلەپلىرىڭىز بولسا <<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> بىلەن بىۋاستە ئالاقىلاشسىڭىز بولىدۇ .

<<ئۇيغۇر ئېلكىتاب گۇرۇپپىسى>> نىڭ QQ توپى : 55451683

2008 – يىلى3-ئاينىڭ 9-كۈنى

شەندۈك---جىنەن